REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ

MCMXLIV
VOL. XIV FASC. IV

REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ

MCMXLIV
VOLUMUL XIV

REVISTA ISTORICĂ ROMÂNĂ
ORGAN AL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ DIN BUCUREȘTI

REDACTOR: D. BODIN
CONFERENȚIAR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

CUPRINSUL

Revista Istorică Română apare în 4 fascicole pe an — la sfârşitul lunilor Martie, Iunie, Septemvrie şi Decemvrie — alcătuind un volum de circa 500 pagini.

Manuscrisele, *citeţ scrise* şi *în formă definitivă*, vor fi trimise pentru fascicolele respective până la 1 ale lunilor Decemvrie, Martie, Iunie şi Septemvrie, pe adresa: *D. Bodin*, Str. Dr. Ciru Iliescu, 26, Bucureşti VI.

Pe aceiaşi adresă vor fi trimise de asemenea cărţile şi periodicele pentru recenzii.

ABONAMENTUL

In ţară:	In străinătate:
Pe an . . . . 1500 lei	Pe an . . . . 3000 lei

Pentru instituţii . . . . 5000 lei
Pentru studenţi . . . . 1000 lei
O fascicolă . . . . 500 lei
Fascicolele şi volumele vechi . . . . preţ dublu

Cererile de abonament se vor trimite pe adresa: *Radu Perianu*, B-dul Kalinderu, 18, Bucureşti; iar plata abonamentului se va face la C.E.C., cont nr. 12.563.

CUPRINSUL

Articole

Miscellanea

Recenzii

Notițe bibliografice

Cronică

SAVA POPOVICI
UN PROTOPOP TRANSILVĂNEAN, CĂRTURAR ALES ŞI PICTOR NECUNOSCUT

La începutul lui Octomvrie 1932, un ofiţer din jandarmeria noastră, căpitanul N. A., mi-a arătat patru tablouri mici, picturi în ulei pe tăblii de lemn şi de argint şi mi-a îngăduit cu deosebită amabilitate să le fotografiez şi să le studiez. Ofiţerul, care era şi proprietarul lucrărilor, mi-a dat şi un număr de informaţii întemeiate cu privire la autorul acestor picturi, preotul Sava Popovici din Sadu, judeţul Sibiului. Picturile m'au interesat în chip deosebit, iar cele aflate despre preotul pictor mi-au deşteptat cea mai vie curiozitate. Socotesc de folos să însemnez aci rezultatul cercetărilor mele, mai ales cu scopul de a obţine date complimentare şi alte precizări din partea cunoscătorilor informaţi.

Cea dintâi pictură înfăţişa Naşterea Fecioarei Maria, executată pe o tăblie de lemn foarte subţire, asemenea lemnului cutiilor în care se păstrează ţigările de Havana. Dimensiunile tăbliei erau 235 mm./167 mm. Un cadru de argint, lat de 4 mm., pe faţa tabloului, şi de 15 mm. pe dos, încadra tăblia. Fondul tabloului era executat în « camaïeu » fildeşiu, aplicat pe o preparaţie subţire de gips, iar figurile în ulei cu pensule fine şi în genul miniaturilor. Scena are drept cadru, cum se vede în fotografia alăturată, o odaie luxoasă de palat, cu pilaştri « engagés » şi cu un fel de tribună la partea superioară. La dreapta, în mijlocul odăii, Sfânta Ana, pe jumătate înălţată pe patul ei şi rezemată pe un spătar de fotoliu, primeşte, după tradiţie şi potrivit modei vremii. vizite de felicitare. Ea are capul şi umerii acoperiţi de un văl alb şi poartă o bluză albastră — pastel. Acoperitoarea patului e galbenă şi vărgată cu dungi albastre. Bustul sfintei este întors spre privitor, iar capul şi privirea către prietenele care o cercetează. In primul plan, stă doica cu Fecioara Maria pe jumătate înfăşată şi culcată pe genunchii

ei. O prietenă a Sfintei se apleacă, pare ca să ia copilul în braţe, şi-şi întoarce capul către vizitatoare. Un al treilea personaj, o fată tânără, varsă apa dintr'o amforă în vasul de baie ce se pregăteşte pentru Maria. Ea poartă un veşmânt alb modelat cu cenuşiu, care-i acopere trupul şi cade bogat în cute libere până la pământ. Un al doilea veşmânt galben, cu mâneci strâmte şi ajungând numai puţin sub genunchi, acopere pe cel dintâi. Un văl alb de pânză fină sau mătasă îi acopere umerii şi spinarea, căzând liber pe spate în falduri. Mişcarea fetei este vie, firească şi elegantă. Prietena, tot o fată tânără, care se pregăteşte să ia pe Maria în braţe, este îmbrăcată într'o rochie vişinie şi, întorcând capul spre dreapta, se pregăteşte să îngenunche. La spatele ei, pictată în profil, păşeşte cea dintâi vizitatoare. Imbrăcată într'o rochie elegantă de coloare albastră şi anume de felul albastrului lui Nattier, ea ţine în mâni o batistă desfăşurată. Părul bogat pare că îi cade pe spate, şi nu-i acoperit. Atitudinea ei pune în lumină tinereţea şi figura-i distinsă. Inţelegem, în acelaşi timp, că ea pronunţă o urare sau o felicitare, pe care Sfânta Ana o ascultă cu atenţie şi deferenţă. Patru femei măritate sunt pictate la spatele vorbitoarei şi întoarse către Sfânta Ana şi privitor. Ele poartă văluri albe sau albastre care le acopere capul şi cad libere pe umeri. Deasupra rochiilor lor lungi şi desfăcute la gât, în felul iilor noastre româneşti, ele au mantii galbene sau « vieux-rose ». Atitudinile şi privirile sunt solemne şi ne arată că e vorba de o vizită de etichetă. La spatele lor, se vede rampa unei scări şi bolta cilindrică cu « caissons » a unei săli mari de primire sau a unei biserici (fig. 1).

Cadrul arhitectonic este italienesc şi aminteşte de aproape Renaşterea şi Quattrocento. Către aceiaşi epocă ne duce şi tema şi compoziţia iconografică. Fata, care varsă apă, şi vorbitoarea ne fac să ne gândim la Botticelli şi la Primavera. Fără să vrei, te gândeşti şi la frescele lui Ghirlandajo din Santa Maria Novella din Florenţa.

Tabloul nu este semnat şi nu poartă dată.

Cea de a doua pictură înfăţişează pe Fecioara Maria purtând pe Iisus în braţe. « Suportul » este format dintr'o tăblie de argint de 175 centimetri pe 227 milimetri. Fondul este spoit cu aur şi pictura este executată în ulei şi în tehnica Renaşterii. Fecioara Maria stă pe un scaun, arătată pe jumătate de profil, şi ţine pe Iisus, aşezat pe genunchiul stâng şi lipit de pieptul ei, cu amândouă mânile. « Poza », chipul Mariei, tonurile întrebuinţate şi caracterul lucrării amintesc de aproape Madonna della Sedia a lui Rafael. Tonurile, verdele mai ales, adânc şi cald, ca şi întreaga « anvelopă » sunt pline de farmec şi de vieaţă. Privirea Mariei îngândurată şi de o rară nobleţă nu se poate uita. Numeroase pete şi, pe alocuri, coloarea căzută arată că tabloul a fost şi rău păstrat şi vernisat prea curând (fig. 2).

Un al treilea tablou, exact de aceleaşi dimensiuni ca şi precedentul şi pictat tot pe tăblie de argint spoită cu aur, înfăţişează pe Mântuitorul pictat cu faţa spre noi şi stând la o masă acoperită cu pânză albă şi cu

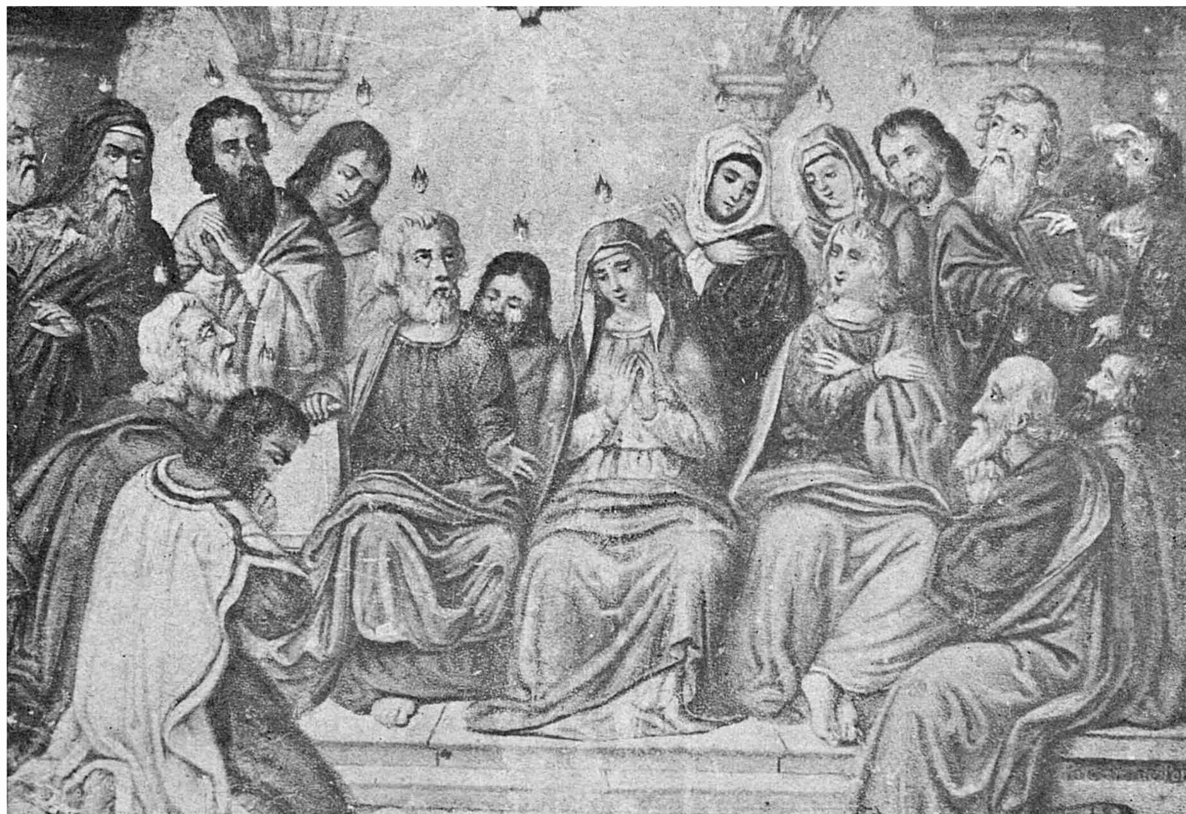

Fig. 4. Protopopul Sava Popovici, Coborârea Sfântului Duh.

Fig. 3. Protopopul Sava Popovici, Mântuitorul binecuvântând pâinea şi vinul.

potirul așezat pe ea. Iisus ține în mâna stângă pâinea, iar cu dreapta binecuvintează (fig. 3).

Cel de al patrulea tablou ilustrează Coborîrea Sfântului Duh și este pictat pe o tăblie de lemn foarte subțire, lată de 235 milimetri și înaltă de 167 milimetri. Tăblia, nițel gondolată, este dată pe dos cu negru și poartă, pe această parte, în colțul inferior din stânga, cifra opt pictată cu văpsea roșie și cuvintele « Antonelli colori ogetti di cancelleria. Cappellari 1843 ». Pe față, într'un ton de fildeș, este zugrăvit fundul unei încăperi boltite în ogive a căror arce se coboară până la jumătatea pereților și se sprijină pe console piramidale cu vârful în jos. In stânga se distinge un stâlp puternic de formă circulară. La mijloc, într'un plan median, se vede Fecioara Maria așezată între Sfinții Petru și Ioan. Ceilalți Sfinți Apostoli se rânduesc, pe același plan, la stânga și la dreapta, în ultimul plan și în primul plan, în colțurile tabloului. Două femei stau în picioare la spatele Mariei și a lui Ioan. La partea superioară a tabloului apare porumbelul Sfântului Duh, cu aripile întinse, dela care pornesc raze de lumină și limbi de foc. Capetele Sfinților Apostoli și atitudinile lor sunt variate cu îngrijire, și întreaga scenă impresionează prin netăgăduite calități de solemnitate și lipsă de declamație. Pictorul, care a urmat de aproape textul din « Faptele Apostolilor », a « crezut » și a zugrăvit convins (fig. 4).

Draperiile sunt modelate în ton pe ton. Maica Domnului poartă un maphorion albastru pastel, pe deasupra unei tunici lungi « vieux-rose ». Sfântul Petru este înveșmântat în cafeniu luminos și drapat într'o mantie galbenă. Ceilalți Apostoli sunt drapați în « vieux-rose », cafeniu și galben.

Pictorul a scris cu aur, în colțul inferior din dreapta, vorbele « Pitorit de Popovici — 1875». O ramă de argint încheie tăblia, și o acopere, la margini, pe față, pe o întindere de patru milimetri, iar pe dos pe o întindere de 15 milimetri.

*

Părintele Sava Popovici, autorul acestor picturi, a lăsat numeroase tablouri pictate în ulei, dintre care patru înfățișează Nașterea Maicii Domnului, Schimbarea la Față a Mântuitorului, Inălțarea și Rusaliile Acestea sunt proprietatea căpitanului N. A., care a avut bunătatea să ne dea voie să vedem și să studiem picturile despre care am vorbit mai sus. D-sa ne-a vorbit de minunate icoane sfinte, portrete și autoportrete, pictate în stilul Renașterii italiene și datorite aceluiași preot artist necunoscut. Distinsul nostru informator ne-a vorbit și de rame, cadre de tablouri de mărimi « neobișnuit de mari », pe care preotul Sava Popovici le sculpta el însuși în lemn sau le modela și aurea.

Figura artistului devine și mai interesantă prin cele patruzeci și două de volume pe care le-a lăsat, toate opera sa, și formate din 16 manuscrise cu litere chirilice, iar alte 26 manuscrise cu litere latine. La un

Fig. 2. Protopopul Sava Popovici, Fecioara Maria purtând pe Iisus.

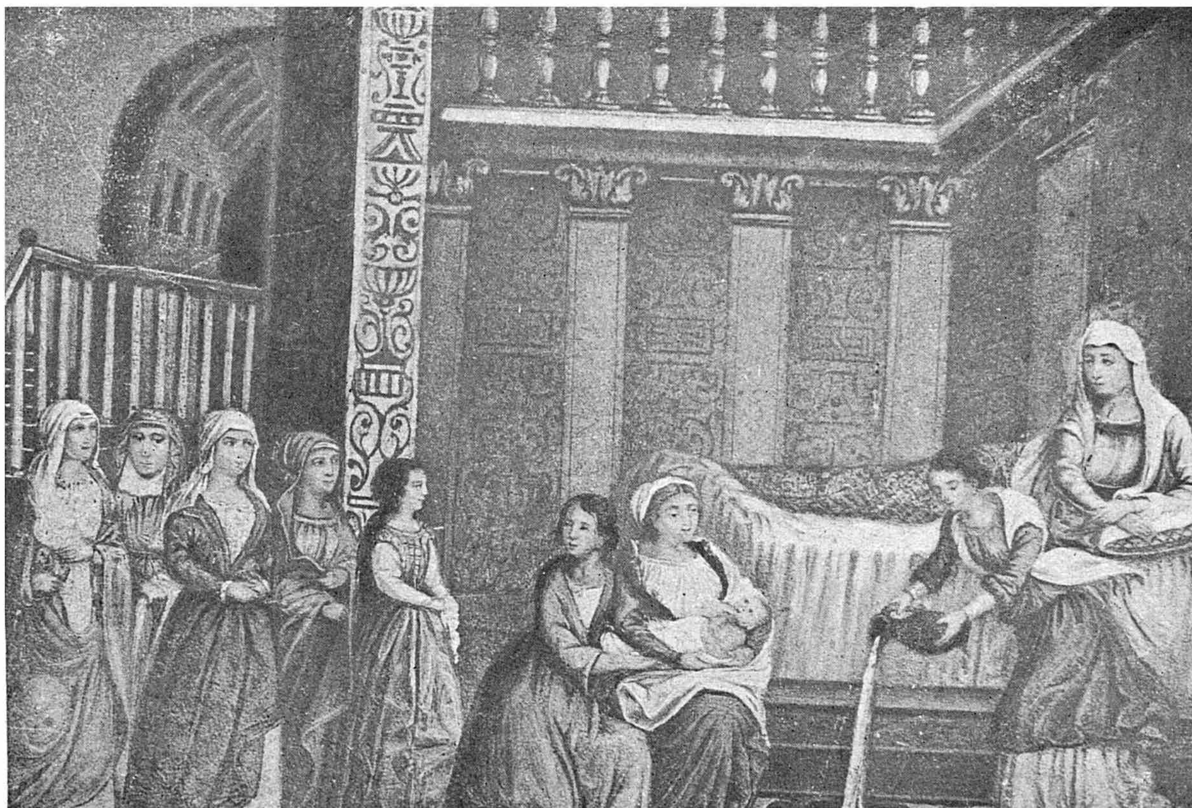

Fig. 1. Protopopul Sava Popovici, Naşterea Fecioarei Maria.

loc însumează toate, « relata refero », peste 25 de mii de pagini scrise frumos de mână şi gata de tipar. In ele se cuprind fragmente din istoria Românilor din Transilvania şi Bucovina, episoade din luptele regimentelor româneşti transilvănene în Italia, evenimente naţionale petrecute între 1848 şi 1866, chestiuni bisericeşti, date importante pentru istoria noastră, precum şi secrete de stat în legătură cu « drama » dela Mayerling, Memorandum-ul transilvănenilor etc.

După informaţiile date nouă de căpitanul N. A., preotul Sava Popovici s'a născut în comuna Râul Sadului, judeţul Sibiu, la 12 Octomvrie 1818, şi a murit în comuna Sadu la 30 Martie 1906. In anul 1850 era preot militar al Regimentului 31 Infanterie, cu garnizoana, pe atunci, în Sibiu, şi apoi în Bucovina şi în Galiţia. In 1855 era preot militar al regimentelor româneşti care luptau în Italia, iar la 1859 a fost luat prizonier de Francezi. In 1875 a ajuns la Viena, şi a stat acolo până în 1897 ca preot militar, bucurându-se de simpatia împăratului Francisc I şi a cercurilor înalte din capitala imperiului.

Personalitatea preotului Sava Popovici, cărturar ales şi pictor de deosebită chemare, ne-a interesat în chip excepţional. Am purtat multă vreme fotografiile luate după picturile puse la îndămâna noastră şi notele pe care le-am putut aduna. Imprejurările, lipsa noastră îndelungată din Ţară, un eveniment nefericit de ordine personală, războiul început acum şase ani şi pe care îl purtăm încă, ne-au împiedecat să cercetăm lucrurile aşa cum am fi dorit.

Părintele Sava Popovici este îngropat la Sadu în judeţul Sibiului, localitate bine cunoscută nouă, din pricina bisericii celei vechi a satului, care cuprinde zugrăveli de tradiţie veche, a căror origine se aşează în prima jumătate a veacului al XVI-lea. La Sadu, d. Dimitrie Săvoiu, care locuieşte în strada Popilor nr. 148, păstrează lucrări şi multe amintiri ale acestui Român, artist de seamă.

In « Omagiul » închinat Mitropolitului Nicolae al Transilvaniei, părintele protoiereu Emilian Cioranu ne vorbeşte de protopopul Sava Popovici din Răşinari, « neobositul preot cărturar, asesor, uneori preşedinte al Consistoriului episcopesc, dela care ne-au rămas numeroase manuscrise cu cuprins religios, istoric, geografic şi chiar juridic. Face parte din familia de cărturari a « Barcianilor ». La anul 1872, acest preot a izbutit să încadreze, în formele tradiţionale ale cuvântării bisericeşti, un scurt tratat istoric despre origina daco-romană şi despre continuitatea neîntreruptă a neamului nostru în Ardeal, scris cu 20 ani înainte de apariţia cărţii lui Petru Maior.

Născut în Răşinari şi anume către mijlocul veacului al 18-lea, protopopul Sava Popovici, de care vorbeşte părintele Cioranu, este altcineva decât părintele Sava Popovici, cărturarul pictor care ne preocupă. Am amintit şi precizat lucrul, fiindcă este vorba de acelaşi nume în amândouă cazurile şi de aceleaşi însuşiri cărtur ăreşti la amândouă personagiile.

*

Pentru organizarea unor date privitoare la Românii care au făcut studii de pictură în Italia, nu ni se pare cu totul nefolositor să amintim aci de Veniamin Ierodiaconul, care a făcut studii la Kiev între 1763 şi 1769. Insoţit de fratele său episcopul Amfilohie al Hotinului, ierodiaconul Veniamin a mers pentru studii de pictură în Italia, unde a lucrat dela 1769 până la 1772, când s'a dus la Muntele Athos. Lui i se datoreşte decorul pictural al bisericii parohiale din Burdujeni, azi în ruină[1]. Protopopul Sava din Sadu Transilvaniei a avut deci un înaintaş meritos. Cercetări amănunţite ar trebui să lămurească studiile şi opera amânduror clericilor, de care este vorba aci, în legătură cu evoluţia culturii româneşti şi a îndreptării noastre către Apus.

Bucureşti I. D. ŞTEFĂNESCU

RÉSUMÉ

Le village de Sadu, aux environs de Sibiu, en Transylvanie, abrite le tombeau du prêtre Sava Popovici, ancien doyen du clergé militaire à Vienne, en Autriche, peintre de talent et écrivain inconnu, qui a étudié et travaillé en Italie, vers le milieu du XIX-e siècle.

Nous donnons ici quatre photos de ses tableaux peints à l'huile sur des tablettes d'argent ou de bois, et un certain nombre de données sur l'activité de ce prêtre roumain, qui mérite d'être suivie et étudiée en détail.

[1] Tr. I. Popovici, *Un zugrav român necunoscut din veacul al XVIII-lea* in *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1940, fasc. 105, pag. 40 sq.; şi Claudiu Isopescu, *Il v. scovo Amfilohie Hotinul e l'Italia.* (Estratto dal' *L'Europa Orientale*, fasc. IX—X, 1933, p. 17 e sq.

RESTAURAREA MONUMENTELOR ISTORICE [1]

Numeroase probleme, multe greu de rezolvat, se leagă de această chestiune complexă. Problema fundamentală privește sentimentul rar de deosebită nobleță al dragostei de trecut și al respectului de munca generațiilor trecute. Puțini oameni, și numai dintre cei mai buni și mai aleși la suflet, sunt în stare să găsească în mintea și în puterile lor pricini și mijloace de prețuire a înfăptuirilor altora și, în genere, să vadă ori să simtă un suflet într'o zidire veche. In deobște, întâlnim sentimente și atitudini cu totul diferite și, mai totdeauna, pornirea de neînțeles a distrugerii și aceia, însoțită de pretenții și planuri mari, a înoirii și creațiilor superioare. Este așa de greu, la urma urmelor, să deslușești o suferință omenească în ochii care privesc în pământ ori se întorc desnădăjduit spre cer. Cum am aștepta atunci mai multă înțelegere pentru glasul unor ruini și pentru frumusețea unor monumente pe care nu le-am văzut ridicându-se și care ascund truda și jertfa cine știe a câtor cugete mari ori a câtor generații. In țara noastră, împrejurările istorice neasemănat de vitregi au hrănit parcă și au cultivat disprețul de trecut și neluarea în seamă a muncii altora. Atâtea lucruri mari s'au sfărîmat și se năruie și astăzi sub ochii noștri. A ajuns să ni se pară că orice înfăptuire omenească trebue să piară, și că putem călca peste orice suflet fără teamă și fără părere de rău.

Dragostea de trecut și respectul a tot ce a răsărit de preț din munca unui cuget mare ori a unei generații este, la urma urmelor, temeiul științific al problemei care ne preocupă. Aceasta este însă o chestiune de educație și de legislație; o chestiune deci de cultură în funcție de timp. O a doua problemă privește ființa sau mai bine zis definiția monumentului istoric. E în adevăr un lucru care trebue stabilit dintru în-

[1] Rezumatul comunicării făcute Joi 14 Decemvrie 1944, la Institutul de Istorie Națională din București.

ceput şi anume criteriile după care putem recunoaşte monumentele istorice, adică monumentele care trebuesc neapărat păstrate şi pentru care se impune jertfa banilor, şi aceia a muncii noastre şi a ţării. Aci intră în joc criterii de preţuire artistică şi criterii de ordine istorică. La noi în ţară, din acest punct de vedere, se aşează în prima linie şi se impun luării noastre aminte monumentele religioase, mânăstirile şi bisericile, alături de ruinele palatelor domneşti şi de un număr de case boiereşti. Ţară şi neam sbuciumat, noi n'am putut dura decât mânăstiri de reculegere şi de apărare, altare de rugăciune şi case domneşti ori boiereşti. Pentru acestea s'au putut strânge mijloacele băneşti necesare şi, în definitiv, pentru acestea şi în cuprinsul lor s'a risipit mai mult suflet şi mai înălţătoare năzuinţi. Monumentele istorice sunt deci, înainte de toate, opere de artă şi, în al doilea rând, documente glăsuitoare ale trecutului şi sbuciumului nostru.

Restaurarea monumentelor istorice devine astfel în legătură cu consideraţiile de mai sus, o problemă de descoperire şi una de păstrare a acestor monumente. Ideile la care am ajuns astăzi, în această direcţie, sunt rezultatul unor străduinţi bogate şi înfăţişează o cucerire anevoioasă. Pentru a le păstra, învăţaţii s'au gândit, acum mai puţin de un veac, în Apus şi aiurea, să distrugă monumentele îmbătrânite ori ruinele searbăde ce întâlneau, şi să le înlocuiască cu construcţii noi, făcute pe temeiul unor studii atente şi a unor reconstruiri temeinice, menite să ofere privitorului o zidire aidoma celei ce a făcut admiraţia privitorilor la vremea dusă de demult a înălţării ei. In asemenea spirit, s'a reconstruit la noi catedrala episcopală dela Argeş a lui Neagoe Basarab, biserica Sfântul Nicolae Domnesc a lui Ştefan cel Mare din Iaşi şi atâtea alte biserici şi monumente din Muntenia şi din Moldova. Rezultatul a fost totdeauna nefericit. Era, întâi, aşa de greu să se desluşească, din ceia ce se vedea şi din alte izvoare, fiinţa clădirii aşa cum a apărut ea contemporanilor ctitoriei. Şi când liniile mari, în al doilea rând, erau cele adevărate, rămâneau atâtea amănunte care nu puteau fi exact înţelese şi reproduse. Nu mai erau, apoi, de obicei, materialele întrebuinţate pe vremuri şi nu era, mai ales, spiritul şi îndemânarea cu care se lucrase odinioară. Superior acesta, câteodată, inferior mai totdeauna, el era oricum totdeauna altul. Până la urmă monumentul cel nou îşi avea stilul şi sufletul lui, şi sufletul cel vechi se nălucea departe lăsând locurile şi cuprinsul pustiu. Intr'o perioadă posterioară, s'a ajuns la ideia păstrării monumentului, care avea să primească înnoiri parţiale sau materiale noi, întrebuinţate pe alocuri, acolo unde piatra ori cărămida cea veche se ruinase şi şubrezise clădirea. Aceia ce părea foarte cuminte şi uşor de realizat, s'a complicat dintr'o dată din pricina diferitelor reparaţii şi restaurări pe care le suferise anterior monumentul, din cauza adaosurilor şi transformărilor suferite de monument în cursul vieţii lui. Toate aceste adaosuri şi transformări trebuiau acum înlăturate pentru a se ajunge la înfăţişarea primitivă şi originală a monumentului.

Punctul acesta de vedere s'a izbit de numeroase dificultăţi. Intâi, nu e lucru uşor şi mai niciodată prea sigur faptul de a hotărî care anume elemente arhitectonice reprezintă cu adevărat adaosuri târzii. Multe din aceste adaosuri sunt făcute, în al doilea rând, într'o epocă apropiată de aceia a înălţării monumentului, pentru nevoi legitime şi într'un spirit firesc şi bine înţeles. Monumentul încorporează asemenea adaosuri aşa cum încorporează un pom altoit, care ajung elemente integrante ale organismului. Laturea sufletească, în sfârşit, primează şi în această materie, şi nimeni nu se poate atinge de un monument crescut în chipul de care am vorbit, fără a isgoni o parte ori cea mai mare parte din farmecul lui artistic şi sufletul lui. Cunoaştem, în adevăr, numeroase monumente de acest gen, zidiri adică, cărora li s'au adaos elemente arhitectonice necesare şi potrivite, adevăraţi altoi organici. Mânăstirea dela Argeş a lui Neagoe, pentru a cita un exemplu, primise în decursul veacurilor o serie de paraclise ridicate în jurul bisericii principale, chilii pentru stareţ şi călugări, şi un zid de incintă cu clopotniţă şi poartă monumentală. Inălţate şi adaose clădirii originale a lui Neagoe, în decursul veacurilor, ele se încorporase monumentului şi din înlăturarea lor a rezultat cea mai mare pagubă pentru celebra ctitorie a Ţării Româneşti. Biserica Trei-Ierarhilor din Iaşi a pierdut şi ea, la rându-i, clădirile care o înconjurau, zidul de incintă şi clopotniţa, şi ea ne apare astăzi singuratecă şi pustie în spaţiul văduvit care o înconjoară. Arhitecţii restauratori au ajuns astfel la convingerea cea mai firească şi sănătoasă. In lucrările lor, ei întrebuinţează o mare discreţie şi pornesc dela principiul că trebue respectată opera veacurilor. Ei nu înlătură decât elementele neartistice, acelea care desfigurează monumentul, fiindcă, rău concepute, nu s'au încorporat clădirii originale. Ideia fizionomiei originale a monumentului îi preocupă mult mai puţin şi ei respectă mai totdeauna opera vremii şi sufletul celor ce au trăit în cuprinsurile ce restaurează.

Comisiunea Monumentelor Istorice a României a săvârşit, în vremuri grele şi în condiţii uneori deosebit de complexe, o operă din cele mai meritorii. Ea a luptat şi a urmărit educaţia noastră în direcţia respectului de trecut şi în dragostea tuturor celor ce au fost. Restaurările din timpul din urmă au ajuns să fie adevărate modele şi opera aceasta nu va fi niciodată în deajuns de preţuită.

Chestiuni deosebit de complexe se prezintă însă, în materia restaurării monumentelor istorice, când este vorba de curăţirea ori restaurarea veşmântului pictural. Această problemă formează obiectul observărilor care urmează.

*

Picturile murale înfăţişează în biserică şi, în deobşte, în monumentele decorate elementul cel mai vorbitor. In arta religioasă, ele ilustrează dogme şi explică liturghiile, sfânta Evanghelie şi sinaxarul. Foarte

folositoare şi deosebit de interesante, picturile murale sunt însă gingaşe în sensul că se păstrează greu şi sunt supuse ruinii. Umezeala, schimbările de temperatură, praful şi fumul de lumânări alterează tonurile şi ajung uneori să acopere pereţii cu adevărate pânze de necurăţenie, unsuroase şi înnegrite, care fac necesare curăţirea parţială, restaurările şi deseori chiar repictarea monumentului. Distingem de fapt curăţiri propriu zise, extrem de anevoioase în cazul picturilor executate pe tencuială umedă, şi destul de delicate şi în decorurile în ulei, repictări parţiale executate în tempera, în cazul frescelor, şi în ulei, retuşări coloare peste coloare şi adevărate înnoiri, adică decoruri executate pe un strat nou de tencuială, care acopere stratul şi pictura originală. In multe monumente, se amestecă mai multe feluri de înnoiri şi repictări, care se leagă de epoci diferite. Cazurile sunt deci complexe.

In materia restaurărilor picturale a predomnit de obiceiu, şi a rămas până astăzi, ideia restaurărilor ştiinţifice. Acestea urmăresc să pună în lumină veşmântul original de pictură al monumentului, fiindcă acesta şi prezintă însuşirile artistice cele mai de seamă. Se înlătură astfel cu un mijloc ori altul, despre care va fi vorba îndată, repictările ulterioare şi se dau deoparte tencuielile suprapuse, luându-se cel mult precauţia de a se transporta aiurea, pe perete ori în cadre într'un muzeu, scenele şi figurile care par mai interesante dintr'un punct sau altul de vedere. Operaţiunea aceasta pare simplă şi lipsită de inconveniente grave. De fapt, erorile cele mai mari sunt greu de evitat. Este întâi atât de greu să se ştie exact dacă pictura, care se vede, acopere sau nu o altă pictură în bună stare sau cel puţin posibilă de citit. In adevăr de multe ori înlăturăm un decor, o scenă ori o figură, şi dedesubt nu găsim nimic. Este, în al doilea rând, mai greu să hotărîm exact vârsta picturilor juxtapuse, când este vorba de repictări executate la diferite epoci şi în legătură cu anume nevoi. Inconvenientul cel mai grav stă însă într'altă parte, şi anume în faptul că multe picturi, datorite restaurărilor ori reparaţiilor, apar ca lipsite de valoare artistică şi deci uşor de înlăturat fără pagubă. Multe din acestea însă prezintă amănunte de ordin iconografic, uneori extrem de interesante, şi care scapă în chip firesc atenţiei unui observator de gust călăuzit numai de principii artistice. Citâm drept pildă picturile din veacul al XIX-lea din naosul şi pronaosul Plumbuitei, care cuprind elemente iconografice importante şi care, neprezentând însuşiri artistice evidente, pot să fie înlăturate la o vreme pentru a se scoate la lumină un decor pictural mai vechi sau decorul original. Amintim apoi picturile murale ale Snagovului. Aci întâlnim picturi juxtapuse din epoci diferite, care ascund picturile veacului al XVI-lea sau chiar altele mai vechi decât acestea. Lipsite de însuşiri artistice superioare, ele par a fi destinate să fie şterse ori înlăturate fără teamă. Printre ele însă, o scenă, spre a nu vorbi decât de una, şi anume Pedeapsa lui Abiud şi Nahat, zugrăvită la partea superioară a pereţilor proscomidiei, scenă lipsită de calităţi artistice, prezintă un extrem interes de cugetare şi de fond, fiindcă ilu-

strează o temă unică în arta Ţărilor Româneşti şi deosebit de rară în arta creştină. Pictura aceasta înfăţişează, în acelaşi timp, un document istoric de cea mai mare importanţă, fiindcă a rămas aproape unicul martor al străvechei ctitorii din veacul al XIV-lea. Consideraţii multiple pot lumina şi mai bine problema, dar noi arătăm aci numai datele esenţiale.

In aceste condiţiuni, ştiinţa impune părăsirea metodei întrebuinţate până acum, şi adoptarea procedeului experimentat cu succes strălucit de cercetătorii ruşi grupaţi, acum douăzeci de ani, în jurul lui Igor Grabar, şi care aduc la minunate rezultate cunoscute nouă în amănunte şi arătate în revista de specialitate « Voproszi Restauracij ». In spiritul nou al acestei metode, se consideră importante toate decorurile oricare le-ar fi vârsta şi însuşirile artistice. Picturile se fotografiază cu grijă, se reproduc în colori, şi se studiază cu atenţie. Numai după aceasta, şi după sondaje minuţioase, se urmăreşte descoperirea altor picturi executate pe stratele inferioare. De ori câte ori este posibil, scenele şi figurile interesante se scot din zid şi se aşează în muzee. Cu chipul acesta se ascultă glasul fiecărei epoci şi se descoperă de multe ori lucruri pline de interes. Procedeul a dat rezultate splendide mai ales în cazul icoanelor. Amintim, în această din urmă privinţă, suma de învăţăminte şi de ştiri culeasă cu grijă şi cu mare folos din restaurarea icoanei Fecioarei Maria din Vladimir.

O a doua chestiune priveşte însăşi mijloacele practice de curăţire şi de restaurare. Aci stăruie din nefericire o serie de practici păgubitoare şi anume obiceiul de a întrebuinţa săpun cu sodă multă, sodă caustică, amoniac şi vitriol. Intrebuinţarea acestor ingrediente este impusă de greutatea de a înlătura de pe o pictură lucrată pe tencuială umedă stratul unsuros de necurăţenie şi funingină care o acoperă. Vine apoi graba şi împrejurarea că nu se ştie ori nu se ţine seama de greutăţile legate de asemenea operaţii. Rezultă astfel rând pe rând adevărate nefericiri şi pagube de nelecuit. Se şterg întâiu capetele mai tuturor figurilor, se alterează tonurile şi se strică armonia lor. Deseori pictura dispare, aşa cum s'a întâmplat în biserica Sfântul Gheorghe din Hârlău, şi cum se întâmplă lucrul, într'un ritm precipitat şi sub ochii noştri, la Popăuţi lângă Botoşani, şi aiurea. Şi nici n'am vorbit despre o a doua serie de adevărate crime săvârşite de restauratori, care au repictat cu ulei figurile, cum s'a întâmplat în pronausul mânăstirii Hurezi sau, mai târziu, cu pictura lui Grigorescu la Zamfira. Despre distrugerea totală a unei picturi vechi şi înlocuirea ei cu o pictură nouă, fie şi executată după criterii şi cu pretenţii arheologice ori arhaizante, cum s'a întâmplat la mânăstirea dela Argeş a lui Neagoe, mitropolia din Târgovişte, biserica Sfântul Nicolae din Iaşi etc., nici nu socotim că mai e nevoie să adăugăm vreun cuvânt de condamnare la cele spuse cu competinţă de atâta lume şi de însăşi judecata vremii.

Restaurarea unui monument pictural pretinde o competinţă şi un tact excepţional. O operaţie ştiinţifică de descoperire şi de înţelegere trebue să preceadă neapărat lucrarea tehnică. Iar aceasta din urmă cere răbdare, tact artistic, vreme şi mijloace potrivite. Şi acestea nu se pot hotărî decât dela caz la caz, şi numai de cunoscători cu experienţă bogată şi dragoste deosebită de tot ceea ce însemnează trecut, artă şi suflet.

Bucureşti I. D. ŞTEFĂNESCU

RÉSUMÉ

Le problème de la restauration des monuments historiques est rattaché à toute une série de questions dont la première concerne la définition même du « monument historique ». Il faut distinguer ensuite entre les mesures de conservation et celles de restauration proprement dite.

Dans une première période, on n'a pas hésité à remplacer un monument délabré par un monument nouveau édifié d'après des dessins et des documents plus ou moins authentiques. Car on voulait rajeunir ou faire revivre ce que le temps et les hommes avaient ruiné ou détruit. On s'est arrêté, au bout d'un certain nombre d'expériences, à l'idée de conserver tout ce qui semble encore durer, et de respecter les adjonctions des siécles, les constructions qui complètent le monument original et ne le déparent pas.

Le décor peint des monuments, celui des églises, en première ligne, a été souvent restauré, en Roumanie. Dans la plupart des cas, on a employé des moyens trop énergiques. On a détérioré les tons et abimé l'enduit peint original qu'on a voulu mettre à jour.

Les Russes ont inauguré, il y a vingt ans, une méthode scientifique, qui a abouti à des résultats extrêmement intéressants. Le bulletin des « Voprosi Restauracij » en publie les données essentielles. Le principe concerne l'étude minutieuse des couches successives de peintures et de tous les repeints.

GLOSE ȘI ȘTIRI NOI PRIVITOARE LA COMISUL IONICĂ TĂUTU [1]

Primele trei decenii ale secolului al XIX-lea românesc înregistrează o seamă de manifestări caracteristice care ne determină să socotim acest răstimp ca fiind începutul unui nou ev al Istoriei Românilor.

In câmpul *lirismului*, ca să pornim dela notele cele mai subiective ale sufletului omenesc, sub înrâurirea răscolitoare a romantismului apusean, poeții români își leagă simțirile de trecutul îndepărtat al patriei, proslăvind urmele glorioase ale acestui trecut, *ruinele*; iar din prezent cântă semnele revenirii la acest trecut, înjghebarea *armatelor moldo-valahe*, folosirea *limbii românești* în literatură, filozofie și științe, *vitejia* populară și, temă permanentă a inspirației poetice, sbuciumul *iubirii*. Văcăreștii, Pitarul Hristache, Naum Protosinghelul Râmniceanu, Momuleanu, Conachi, Hrisoverghi, Cârlova, sunt numai un mănunchi dintre făurarii acestei spiritualități românești.

Căci, dacă trecem pe plan politic, vom întâlni alte nume, ce vor îmbogăți lungul șir al ctitorilor statului român contemporan. Vasile Mălinescu, Iordache și Dinicu Golescu și alții cunosc starea tragică a țărănimii și caută, fiecare în felul lui, să o îndrepte. Clasa mazililor și boiernașilor, cu deosebire, atinsă de « cărvunarism », se face militanta noilor idei de dreptate socială și libertate politică în favoarea celor mulți, dela sate. Acțiunile moldovene din 1804—1805 și revoluția din 1821 dau expresie pregnantă concepțiilor politice ce stăpâniau păturile largi ale poporului român și pe conducătorii lui reali în acele frământate vremuri.

Și, pășind chiar pe pământ, din sferele în care idealul joacă un total sau un mai mic rol, constatăm, așișderea, vădite înoiri. Măsurătoarea însăși a ogoarelor și delimitarea proprietăților se face după metode

[1] Comunicare făcută în ședința de Joi 9 Noemvrie 1944 a Institutului de Istorie Națională din București.

ştiinţifice, nu, ca timp de atâtea veacuri, după empirie. Căci nu se rămâne numai la aşezarea semnelor de hotar şi la trasarea dâlmelor, mejdinelor sau răzoarelor, ci se ridică şi planuri inginereşti, cu caracter de perenitate. Gheorghe Asaki şi Gheorghe Lazăr au pregătit doar în şcolile lor şi o serie întreagă de ingineri hotarnici.

Se înţelege că epoca amintită se caracterizează şi prin alte trăsături proprii, dar nu-i mai puţin adevărat că şi numai acestea pot, fără greşală, să ne indice, întâlnite la Români, pe « novatorii » anilor 1800—1830.

*

Comisul Ionică Tăutu era unul dintre aceşti « novatori », după cum ni-o mărturisesc preocupările lui. Căci « cărvunarii », constituind o societate secretă şi « revoluţionară » pentru pătura boierimii mari conducătoare, numele lor nu erau divulgate. Abia pe un « carbonar » îl ştim, până acum, după amintirile fiului său, cu precizarea numelui: pe Ştefan Lăcusteanu, din Ţara Românească [1]. Şi aşa de ascunşi erau « cărvunarii », încât cu greu pot fi identificaţi chiar din acţiunile proprii.

Comisul Tăutu, născut în 1798, era, după « amintirile » lui Alecu Russo, « fiul lui Gheorghe Tăutu, nepot de fiu vornicului Tăutu bătrânul » [2]; iar după mărturia paharnicului Constantin Sion, rudă apropiată a Tăuteştilor, era fiul fratelui vornicului Ioan Tăutu, mort în 1827, Vasile, care a mai avut pe lângă Ionică alţi doi fii, pe medelnicerul Valachi şi pe paharnicul iarăşi Vasile [3]. Un document din 1824 întăreşte afirmarea că Ionică Tăutu a mai avut un frate în persoana paharnicului Vasile Tăutu [4]; ceiace ne arată a fi mai întemeiate ştirile autorului « Arhondologiei Moldovei » în această privinţă. Din care pricină mai scoatem din lucrarea lui Sion şi ştirea că « nemuritorul comis » « fiind trimis secretariŭ, de Ioan Vodă Sturza la Ţarigrad, fiiuluĭ său Bezede Neculai, ce era baş capi kihaia, saŭ ambasador ţăreĭ, au murit acolo fără urmaşĭ, fiind holteiŭ », « de moarte sâlnică politică... prin mrejele unei dragoste veninoase », la anul 1828, întregesc după Russo.

Comisul Ionică Tăutu, ca preocupări, a fost *poet, om politic* şi *inginer hotarnic*, cumulând, ca atare, toată gama pasiunilor « novatoare ».

Dintre « multele » lui versuri, în majoritate pierdute, Mihail Kogălniceanu a salvat « Epitaful unei tinere » prin publicarea din « Alăuta Românească », pe 1838. Incetarea apariţiei numitului periodic a făcut să nu vadă lumina tiparului şi alte producţii poetice ale « inimosului comis » pe care Kogălniceanu le avea în mână, ca « sorţii în stihuri pentru

---

[1] *Amintirile Colonelului Lăcusteanu*, publicate de Radu Crutzescu, Bucureşti, 1935, p. 33.

[2] *Scrieri*, ed. Petre V. Haneş, din « Clasicii Români Comentaţi », p. 81.

[3] *Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contemporane*, Iaşi, 1892, ed. Gh. Ghibănescu, s. v.

[4] N. Iorga, *Studii şi documente*, V_1, doc. nr. 160, p. 262—264.

anul nou » şi « traducerea Ruinilor » lui Volney [1], ce pare că se păstrează în două copìi la Academia Română sub titlul « Sfărâmările sau procetire asupra revoluţiilor împăraţilor dela Volney » [2], autor contemporan, destul de citit la noi pe atunci.

Ruinele şi iubirea, ca teme predilecte şi de inspiraţie, îl rânduie deci pe Tăutu între primii poeţi români moderni.

Activitatea lui cea mai stăruitoare se canalizează însă în politică.

Alecu Russo a avut sub priviri « corespondenţa şi documentele politice » găsite la Tăutu şi a întocmit primul studiu asupra luptei politice a comisului moldovean — formând capitolele VI—IX din « Amintiri » — publicându-l în « România literară » din 1855 [3]. In acest studiu, cu ample citate, se analizează « Strigarea norodului Moldovei către boerii pribegiţi şi cătră Mitropolitul », editată în întregime, în 1930, după o copie, de Emil Vârtosu [4]; « Scrisoarea ce au trimis un boer din Moldova cătră d-lui log. G<rigoraş> S<turza> la Cernăuţi » şi « Proiectul » de constituţie dela 13 Septemvrie 1822, « otograf », publicat, tot după o copie, cu ample comentarii, de A. D. Xenopol, în Memoriile Secţiei Literare ale Academiei Române pe 1897—1898 [5].

Cu deosebire, după aceia, constituţia moldoveană din 1822 a atras atenţia cercetătorilor noştri; Iorga, Filitti şi Barnoschi, ilustrându-i cuprinsul cu studii interpretative.

Nu voi relua deci în discuţie aceiaşi problemă în totalitate, ci mă voi mărgini la anumite aspecte ale ei, care, după mine, reclamă o revenire. Scria Alecu Russo în 1855: « Sfârşitul Fanarului, care vruse a râdica oligarhia veneticilor pe răsipele ţării şi înfundarea numelor naţionale, se încheie în doi oameni, născuţi amândoi din viţele ce le surpau Grecii. Unul din ei, Vladimirescu, sau cum îi zic cântecele de pe Olt, Tudor, îşi are numele şi locul făcut în istorie; al doile aşteaptă încă recunoştinţa şi răsplătirea: Ionică Tăutu... Ionică Tăutu e românia reînviată, mişcată de toate patimile patriotice şi giucând tot acelaşi rol prin condeiu şi stăruinţi în politică, care îl giuca Vladimirescu cu puşca plăieşească ».

Reluând comparaţia, Barnoschi nota în 1922: « Acelaş rol, dar mult mai secundar! » [6]. Motivele: « Tudor Vladimirescu..., deşi contimporan

---

[1] Nr. 5, p. 52 54.

[2] N. Cartojan, *Alăuta Românească. Intâia revistă literară a Moldovei*, extras din « Omagiu lui I. Bianu », Bucureşti, 1927, p. 15—16 (mss nr. 2502 şi 2696

[3] In « Scrieri », ediţia citată, la p. 79—97.

[4] *Un pamflet moldovenesc din vremea Eteriei*, în *Viaţa Românească*, XXII (1930), nr. 4 şi 5, p. 83 100.

[5] *Primul proiect de constituţiune a Moldovei din 1822*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiei Literare*, s. II, t. XX (1897—1898), p. 113—173.

[6] D. V. Barnoschi, *Originele democraţiei române. « Cărvunarii ». Constituţia Moldovei dela 1822*, Iaşi, 1922, p. 83.

cărvunarilor, nu poate fi coprins în *originele democrației românești*... Tudor nu vine din rândurile unei acțiuni sociale intelectuale. Nu face parte dintr'un sistem de preocupări doctrinare. Ideile democratice, preocupările de organizarea statului pe base filosofice moderne cari frământau Moldova, erau străine pandurilor »[1]. De aceia pentru autorul citat prezintă mai mare însemnătate acțiunea moldoveană din 1804 1805, rămasă la amenințări scrise, decât revoluția din 1821. Cu cuvintele lui: « Câtă deosebire între această revoltă și aceea a lui Tudor Vladimirescu de mai târziu! Pe când mișcarea țărănimii moldovene își are izvorul în preocupări doctrinare și se leagă cu spiritul public general, acea a pandurilor izvorăște numai din mizeria poporului pus în mișcare de ura, mândria, inima, curajul și ambiția lui Tudor »[2].

Xenopol însuși, ștergând pe cel mai însemnat dintre rezultatele practice ale faptei oltene dela 1821, crede că « domnia națională s'a restituit în Moldova, și ca o urmare și în Muntenia, ... după *arzul* novatorilor moldoveni », trimis cu delegația din 1822 la Poarta Otomană [3].

Dacă paralela făcută de Russo s'ar putea menține, în chip forțat, și ca o licență literară de suprafață; adâncirea ei barnoschiană constitue o îndrăsneală simplistă și de prost gust; iar concluzia lui Xenopol, o greșală de neconceput în scrisul marelui gânditor și istoric.

Intr'adevăr. Proiectul constituțional din 1822 — proslăvit ca prima « chartă » democratică a Românității; ca cel dintâi semn ce năruie evul mediu românesc, deschizând vremurile noi; care, prin aplicarea de fapt a celor 77 de « ponturi » ale sale, fac din țara Moldovei cel mai vechi stat constituțional modern și așa mai departe a fost supraevaluat, cum observă Filitti [4].

Este adevărat că articolul 18 corespunde celor mai exigente principii democratice: « Inaintea pravilei să fie socotiți toți deopotrivă și fără deosebire, având a fi și pravila una și aceeași pentru toți, sau pentru a ocroti, sau pentru a pedepsi », adică « fără alegere de obraji », cum formulează articolul 8. De asemeni, articolul 2, care prevede, pe lângă religia ortodoxă oficială, « slobozenia » oricărei « credințe » religioase pe pământul strămoșesc. Este iarăși drept că articolele 54—61 caută să pună oarecare regulă și ușurări în obligațiile materiale ale claselor de jos, dar nimic mai mult [5]. Și aceste idei circulaseră și mai înainte, și în Țara Românească [6].

---

[1] *Op. cit.*, p. 8.

[2] *Ibidem*, p. 68.

[3] A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, București, 1911, vol. I, p. 99; luat în sprijin și de Barnoschi, *op. cit.*, p. 82.

[4] *Frământările politice și sociale în Principatele Române dela 1821 la 1828*, București, 1932, p. 100—108.

[5] A. D. Xenopol, *Primul proiect de constituțiune a Moldovei*, cit., respectiv p. 119, 117, 116, 127—130.

[6] I. C. Filitti, *loc. cit.*

Dregătoriile, sfatul obștesc, privilegiile, de acestea numai boierimea avea dreptul să se bucure.

In fond deci inegalitatea legală se menținea între cei puțini și cei mulți; numai că cei puțini, singurii conducători de altădată, vedeau că, fără permisiune, li se alătură, pentru a le mări numărul, boierimea secundară, « cărvunarii » sau « ciocoii », noii privilegiați ai proiectului de constituție din 1822.

Acest proiect de lege fundamentală este, cu alte cuvinte, al unei clase: a boiernașilor « novatori », reprezentând interesele lor și nu pe ale întregului popor. Se poate spune că reprezintă chiar un compromis, o capitulare a acestei clase luptătoare, inspirată de principiile revoluției franceze, față de boierimea cea mare cu care se voia egală chiar prin cedări principiale. Cel mai zelos și înflăcărat panegirist al « Constituției Moldovei dela 1822 », Barnoschi, e nevoit să arate că pe lângă « novatori », ca Ionică Tăutu, la alcătuirea ei a colaborat și spiritul conservator al unor boieri ca Marii Vornici Ioan Tăutul și Iordache Drăghici [1].

Cum în « ploaia » de proiecte reformatoare ale epocii, întâlnim un plan republican al « aristodimocrației », datorit logofătului Dimitrie Sturza sau altele asemănătoare valahe; ori altul sub numire de « ponturile popilor »; așa și proiectul celor 77 de ponturi ar putea fi denumit al mazililor și micilor boieri.

S'ar putea observa că, în împrejurările de atunci, cererile formulate și câștigurile obținute reprezintă un maximum, peste care realismul politic al « cărvunarilor » întrevedea imposibilul și că orice cercetare trebue să țină socoteală de așa ceva.

Da. Dacă n'am întâlni păreri ca ale lui Mălinescu, din 1804, care reclamau împroprietărirea țăranilor pe moșiile boerești [2]; sau cereri contemporane ca ale lui Dimitrie Sturza de a institui forma republicană de stat în Moldova și a alege în divanul de jos al deputaților « gospodari » « boeri sau nu »[3]; ori numeroasele proiecte valahe, care înlătură deosebirile de naștere dintre cetățeni și cer colaborarea tuturor claselor pentru folosul de obște [4].

Trecând la cel de al doilea termen al comparației, la revoluția dela 1821 din Valahia, constatăm că și ea a pornit deasemeni la chemarea reprezentanților mazilimei și a moșnenilor, a micii boierimi de sat cu suflet sensibil la necazurile țărănimii oropsite, cu care împărtășia aceiași soartă de umilire. Tudor Vladimirescu era moșnean de neam cu un

---

[1] *Op. cit.*, p. 117.

[2] V. A. Urechiă, *Istoria Românilor*, vol., XI, p. 24—28; vezi și Filitti, *op. cit.*, p. 29 n. 8, care contestă scrisorile lui Vasile Mălinescu prin inexistența acestui personagiu și ideile « extrem de înaintate » exprimate de corespondența lui față de anii datării lor.

[3] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 109—112.

[4] *Idem*, p. 114.

îndelung rând de strămoși ocupând ranguri în cinul călugăresc și al preoțimei; Mihai Cioranu, aghiotantul lui, îl crede chiar « mazil »[1]. De tânăr ajunge comis, cași Ionică Tăutu, și apoi sluger, boierii mărunte de a treia treaptă.

Cadrele de încredere ale lui Tudor se recrutaseră, cu timpul și în urma verificărilor faptice, din slujbașii administrativi ai isprăvniciilor și ai sămeșiilor locale; dintre căpeteniile pandurilor și poterelor domnești, încercate în 1806—1812; dintre tovarășii săi de negustorie de prin târgurile oltene.

Este exact că revoluția din 1821 n'a alcătuit un proiect de constituție pentru a cărui înfăptuire să acționeze, riscând să rămână totuși literă moartă, ca în cazul celei moldovene din 1822 și a celorlalte din amândouă Principatele. Ci a început lupta revoluționară pentru *naționalitate* și *dreptate*, două principii cardinale, în numele cărora a chemat *însă* toate clasele sociale: pe țărani, pe negustori, pe boierii de toate treptele, pe cărturari și pe clerici, constituind « adunarea norodului ». Câștigate aceste principii, corolariile lor mai mărunte puteau ușor fi așternute pe hârtie sub formă de constituție și dispoziții speciale, după cazuri. De aceia textul constituției moldovene a stârnit doar disputa pamfletară dintre bașboierime și « ciocoi »; pe când chemarea lui Tudor a mișcat gloatele țărănești de pe la vetre, pentru prima și ultima oară până acum, în chip liber, în istoria moldo-valahă, pentru ca prin jertfe să-și îmbunătățească viața de nesuferit. Și în timp ce novatorii au transacționat cu marii boieri, ajungând să facă din proiectul lor constituțional o creație hibridă; Vladimirescu a colaborat cu boierimea « făgăduită » lui, dar numai pe baza dorințelor populare pe care el le reprezenta. Iar dacă este vorba de principii, apoi și pe acestea le găsim cu prisosință în proclamațiile și arzurile lui Tudor, care pun în fruntea revendicărilor cererea de domn pământean pentru țară.

Incât, nu este oare cazul să inversăm termenii comparației barnoschiene, să constatăm totodată în rândurile lui Xenopol o greșală de neîngăduit și să vedem, într'adevăr, și în Ionică Tăutu și în Tudor Vladimirescu, două forțe ale începuturilor democrației românești; dintre care *una*, căzând la transacții cu protipendada, n'a isbutit să se realizeze în plenitudinea sa; și *alta*, conștient « îmbrăcând cămașa morții », în lupta ce deschidea pentru *dreptatea* tuturor și mai ales a țărănimii, a înscris prin sacrificiul vieții o pagină de-a-pururi luminoasă, peste care nimeni nu se va mai întoarce ci într'una se va clădi în spiritul strigării lui Tudor ce încă nu și-a epuizat revendicările sociale.

Dar, Alecu Russo mai afirmă că Ionică Tăutu era, pe deasupra, și « *inginer de meșteșug* », însă probe pentru susținerea afirmației n'aduce.

---

[1] D. Bodin, *Premize la un curs despre Tudor Vladimirescu*, în *Revista Istorică Română*, XIV (1944), fasc. I, p. 24 și notele 4—5.

In orice caz, într'o « samă » privind târgul Botoşani, publicată de Nicolae Iorga, în 1903, referitoare la anii 1822—1824, citim: « 180 l. S'au dat d. comis Ioan Tăutul pentru ca să facă harta târgului, pentru neîmpresurare; carĭ, nefiind faţă, urmează a să cere saŭ de la fratile dumnealuĭ Pah. Vasile Tăutul, saŭ să va cere de la însuş, după întoarcerea dela Ţarigrad ». Harta însă n'a fost executată şi costul ei a fost cerut înapoi [1].

Cu toate acestea se poate trage concluzia că tânărul Tăutu practica ingineria hotarnică, fapt care nu a atras atenţia niciunuia dintre cercetătorii trecutului românesc până acum.

Intâmplarea a făcut să găsesc un plan hotarnic executat de « Ioan Tăutul » [2].

Este vorba de « harta » sau planul moşiilor moldoveneşti Scânteeşti, Giureneşti, Corlăteşti, Onţăşti, Costeşti, Dărăşti şi Folteşti, arătându-se totodată partea căminarului Iordache Miclescul între hotarele lor.

Incadrând pe o parte planul se află în ordine: *A*. Insemnarea punctelor cardinale, indicând poziţia « hărţii »; *B*. O « tablă » pe care citim la nr. 1: « Locul cuprins în poligonul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, arată, după arătare<a> răzăşilor de Scânteeşti stăpânire<a> ce urma<u> ei cu trupul moşiei Scănteeştilor mai înainte cu zăci ani, cuprinzănd tot fundul văii Gărjovana, însă care acum să stăpăneşte de d-lui cămin<ar> Iordache Miclescul cu trupul a giumătate din moşie<a> Giureneştii, din părăul Horăeţii spre apus, precum şi clinul ce rămăne spre răsărit să stăpăneşte de răzăşii ceilalte giumătăţi din moşie<a> Giureneşti »; în continuare, la nr. 2: « Locul ce să cuprinde între liniile 15, 16, 17, 18, 19, arată întindere<a> a 26 pământuri ce cu carte de giudecată din 1802 Iunie 17 se dă d-lui camin<ar> Miclescul despre răsărit de iazul lui Cărăbăţ în Costeşti »; şi în « Notă »: « Intre Corlăteşti şi între giumătate din moşie<a> Giureneştii despre apus de Horăeta nu s'au arătat despărţire nici prin linie nici prin osăbire<a> văpsălii fiind fără osăbire amândoă în stăpănire<a> d-lui cămin<ar> Miclescul »; *C*. scara, sub care citim: « Maştao ce cuprinde una mie stănjăni, supt care s'au măsurat moşiile ce să arată epipedograficeşti în harta aceasta.

Ioan Tăutul 1815 Iunie 29 ».

Lăturalnic, apoi, spre interior se înseamnă: « Această hartă fiind întocma la toate pricinili şi îndreptându-se moşiile prin liniile cu picături, să deosăbă<s>c Scănteeştii den sus de cătră Giurăneşti şi din jos de cătră Onţăşti şi Costeşti.

Petraki Negre ban ».

Harta ne arată toate acestea. Pe lângă moşii (colorate unele în albastru şi roş deschise) sunt trecute şi satele (Corlăteşti, Rădiul-Ulii,

---

[1] *Op. cit.*, p. 263. In acest document este vorba de comisul Ionică Tăutul. Vârtosu socoate că « s'ar părea » să fie (*op. cit.*, p. 84 nota ***).

[2] Vezi reproducerea lui, anexată.

Folteşti) reprezentate prin mici pătrăţele; săliştile (una lângă Scânteeşti); bisericile (3), reprezentate prin cruciuliţe; fântânile (1); podurile (2), prin 2 linii paralele; apele curgătoare şi lacurile, însemnate cu culoare albastră închisă (Horăeta şi 1 lac); văile (Gărjovana şi Valea Sacă), cu culoare cenuşie; pădurile, prin copaci mărunţi; drumurile comunale, prin linii roşii; semnele de hotar, prin pietre, gropi, moviliţe, copaci, dâmburi ş. a.; accidentele de teren (1 râpă), prin linii cenuşii.

Din 2 expresii folosite de Tăutu: « maştao » = « scară » şi « epipedograficeşti » = « reprezentată plan », s'ar putea deduce că noul inginer, pe care nu-l întâlnim printre învăţăceii lui Gheorghe Asaki[1], să fi desprins meşteşugul în compania atâtor « geometri » austriaci care-şi exercitau meseria în Moldova timpului, ca mulţi dintre conaţionalii săi[2], sau la Academia grecească[3].

Adausele lui Petraki Negre, pe lângă indicaţiile lui Tăutu, arată, ca de obicei, că Negre era boierul hotarnic, judecătorul pricinei; şi Tăutu, autorul planului.

Comparând acest plan cu cele executate de Gheorghe Lazăr şi elevii lui în 1818 (Obislavul) şi 1820 (Fântânele)[4], constatăm folosirea unei tehnice ştiinţifice similare în ridicarea lor. Cu deosebirea, de mare însemnătate, că *planul Tăutului e cu, respectiv, 3 şi 5 ani mai vechi decât ale lui Lazăr şi se datoreşte tot unui Român.*

Dar acest plan contribue, într'o măsură oarecare, şi la lămurirea altor probleme de ordin mai general legate de activitatea comisului moldovean.

Dacă Mihail Kogălniceanu şi Alecu Russo au avut în mână manuscrise « otografe » de ale lui Ionică Tăutu, astăzi nu mai avem decât copii. De aceia problema paternităţii textelor lui a preocupat şi preocupă pe cercetători.

Planul acesta este unicul autograf, cunoscut acum, al comisului Ionică Tăutu.

Şi, prin faptul că este o hotărnicie inginerească, apropiindu-l de articolul 67 al proiectului constituţional din 1822, avem şi o indicaţie sigură a colaborării lui Tăutu la acel proiect al « novatorilor » moldoveni. Căci cuprinsul acelui « pont » este: « Pentru a se înconteni înmulţitele

---

[1] G. Asaki, *Kvestia învăţăturei publice în Principatul Moldovei*, Iaşi, 1858, p. 11 nota.

[2] Ion Brăescu, *Măsurătoarea pământului la Români. Din vechime până la punerea în aplicare a sistemului metric*, extras din « Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie », nr. 1 din 1913, Bucureşti, 1913, p. 40 şi urm.

[3] A. D. Xenopol, în A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, *Serbarea şcolară dela Iaşi cu ocazia împlinirii a cinci-zeci de ani dela înfiinţarea învăţământului superior în Moldova*, Iaşi, 1885, p. 111—112 şi anexa IV p. 196.

[4] G. Bogdan-Duică şi G. Popa-Lisseanu, *Viaţa şi opera lui Gheorghe Lazăr*, Bucureşti, 1924, p. 159—161.

chipuri de sărăcie şi bântuelile ce urmează cu pricinele împresurărilor de moşii, să se rânduiască prin sfatul obştesc câte o comisie înadins de boieri şi cu *ingineri* pe la toate ţinuturile, ca să hotărască toate moşiile după puterea scrisorilor ce va înfăţoşa fieşte-care; care boieri să fie aleşi acei mai cunoscuţi întru ştiinţă şi mai ispitiţi întru dreptate, supuindu-se subt giurământ, că vor păzi singură dreptatea acea următoare după puterea scrisorilor şi să dee sfârşit hotărîrilor la faţa locului. Iar unde vor fi niscaiva pricini mari, cu nemulţămire despre o parte, pentru ca să se curme şi acele tot într'o vreme, să aibă voe amândouă părţile a-şi mai alege doi sau patru boieri hotarnici, ca împreună cu boierii comisiei să mai cerceteze la faţa locului şi să isprăvească hotărîtura cu izbândirea de istov. Iar când socotinţa boierilor comisiei şi cu a hotarnicilor nu se vor uni spre mulţămirea amânduror părţilor, atunce să se dee sfârşit şi acelei pricini cu domnescul divan, prin vadea hotărîtă de un an, ca să iee sfârşit. Iar pentru plata ostinelei boierilor comisiei şi *inginerilor*, să să socotească cu sfatul obştesc un preţ cuviincios şi fără asuprire, care să-l plătească moşinaşii după analoghia cât va agionge pe fieşte-care pe moşie sau partea sa de moşie » [1].

Cine ar fi putut introduce un articol atât de amănunţit privind hotărnicirea moşiilor decât *inginerul* Ionică Tăutu?

*

Iată câteva comentarii şi ştiri noi despre Comisul Ionică Tăutu care, înlăturând notele de neplăcută exagerare, aşează realist pe poetul, « novatorul » politic şi inginerul moldovean, în primul rând al generaţiei române de luptători pentru mai bine dela începutul secolului al XIX-lea.

Bucureşti D. BODIN

[1] A. D. Xenopol, *Primul proiect de constituţiune a Moldovei*, cit., p. 131—132.

RÉSUMÉ

On analyse l'activité poétique, politique et la carrière d'ingénieur du « comis » Ionică Tăutu (1798—1828), un des principaux « carbonari » moldaves.

Poète chantant l'amour et traducteur des « Ruines » de Volney, Tăutu se range parmis les premiers romantiques de la littérature roumaine. Apre pamphlétaire et adversaire des privilèges de classe, un principal auteur aussi du premier projet de constitution de la Moldavie (13 septembre 1822), il se manifeste comme un « novateur » politique au courant de l'idéologie démocratique occidentale; ingénieur arpenteur — employant la technique scientifique dans l'élaboration des plans des domaïnes — Tăutu est à ce point de vue un précurseur.

Mais le rôle politique de Tăutu a été parfois éxagéré. Son projet de constitution est véritablement animé d'ésprit démocratique, mais limité; car ce projet représente en réalité les intérêts de la petite aristocratie moldave et non pas ceux du peuple entier.

Comparé à Tudor Vladimirescu — qui avait inscrit dans son programme l'avénement au trône des princes roumains, après l'éloignement des Phanariotes, et la justice sociale — le mérite démocratique de Tăutu est beaucoup moins important.

Les mérites de Tăutu sont accrus en revanche par son activité d'ingnénieur arpenteur, activité inconnue jusqu'à présent. Le projet qu'on y anexe, daté 29 juin 1815, de 3 ans plus ancien que celui de Georges Lazăr concernant l'Obișlav, met en évidence l'activite dé Tăutu, premier ingenieur arpențeur roumain.

DIN RELAŢIILE MÂNĂSTIRII CURTEA-DE-ARGEŞ CU ORĂŞENII ARGEŞENI

Neagoe Basarab a înălţat mânăstirea Argeş pe moşia Flămânzeşti, luată dela orăşenii din Curtea-de-Argeş, cărora le-a dat în schimb partea Sasului cu Muscelul, moşii şi aşezări omeneşti ce sunt înglobate astăzi în oraş sau se găsesc în apropierea lui.

Pe moşia Flămânzeşti se găseau, la fundarea mânăstirii, un mănunchi de săteni, care după schimbul efectuat au devenit rumânii mânăstirii lui Neagoe. In toamna anului 1898, satul Flămânzeşti a fost alipit de Curtea-de-Argeş prin lege [1].

Radu dela Afumaţi întăreşte mânăstirii, la 21 August 1526 [2], stăpânirea peste moşia Flămânzeşti, cu toţi vecinii, în hotarele alese de Vlad postelnicul: valea Flămânzeştilor, biserica lui Stănislav, dealul Costeştilor, Tuia, piscul vâlcelei, Bria şi dealul « Topolov ». Hrisovul lui Petru cel Tânăr, din 6 Iulie 1560 [3], pomeneşte ca semn de hotar şi crucea lui Basarab Voevod, aminteşte de o judecată a orăşenilor cu mânăstirea înaintea divanului lui Pătraşcu cel Bun (1554—1557), arată că 24 de boieri hotarnici, împreună cu Mihnea pârcălabul, au adeverit atunci prin jurământ hotarele moşiei Flămânzeşti, fiind aceleaşi cu cele din vremea lui Neagoe Vodă şi respinge, ca neîntemeiată, plângerea orăşenilor argeşeni, care susţineau că întemeetorul splendidului lăcaş le-ar fi luat moşia cu silnicie, fără să le dea ceva în schimb.

Nemulţumiţi cu hotărîrea dela 6 Iulie, orăşenii vin iarăşi la divanul lui Petru cel Tânăr, în ziua de 15 Septemvrie 1560 [4], şi învinuesc pe

---

[1] Ec. Dimitrie Lascar, *Calendar bisericesc ortodox al judeţului Argeş pe anul 1900*, Piteşti, 1899, p. 68 n. 1.

[2] Arh. St., *Episcopia Argeş*, pac. II/3, secţia istorică, orig. slav pergament. In acest document se lămureşte că moşia Flămânzeşti se hotăra în dealul « Topolovului » cu Tigvenii.

[3] Idem, *Ibidem*, II/6, s. ist.

[4] Idem, *Ibidem*, II/7, s. ist.

călugări că le-au cotropit moşia. Intre timp, alţi 24 boieri hotarnici, conduşi de Milco, pârcălabul cetăţii Poenari, cercetaseră cu grijă pricina şi găsiseră, sub jurământ pe sufletele lor, că orăşenii n'au dreptate, aşa cum n'avuseseră nici « înaintea Radului Vodă care au pierit la Râmnic » sau a lui Pătraşcu cel Bun.

După hrisovul lui Petru cel Tânăr, din 6 Iulie 1560, reiese că Neagoe Basarab a dat orăşenilor argeşeni pentru ocina din valea Flămânzeştilor, moşia partea Sasului şi cu ocina Muşcelul, dar la 9 Fevruarie 1608 [1] lucrurile sunt altfel înfăţişate de către Radu Vodă Şerban, nepotul lui Neagoe, într'un hrisov întins şi frumos ornat, hărăzit mânăstirii dela Argeş. Domnul mărturiseşte că a găsit mânăstirea în ruină şi că a văzut hrisovul strămoşului său, Neagoe Basarab, rupt, vechi şi întunecat, de aceia l-a înnoit, confirmând mânăstirii stăpânirea asupra satelor: Iaşi, Prăväleni şi Cornet din apropierea aşezământului, Fleşti dela gura Baţcovului, Bârseşti şi Ruda dela Olt, Soaşul dela Ocnă (Ocnele Mari); siliştea Măniceştilor, moşia Dichiseşti (Ialomiţa), două mori la gura Geamănei din jos de Piteşti, via dela Ştefăneşti şi ocna dela Târgovişte. Intăreşte şi proprietatea peste « ocina ce a fost a oraşului, de pe valea Flămânzeştilor în sus şi cu Muşcelul, căci a cumpărat Basarab ocina Zăgonenilor cu 6000 de aspri şi a dat-o orăşenilor în locul ocinei Flămânzeştilor ».

Ar rezulta că ocina « partea Sasului » din 1560 să fie aceiaşi cu ocina Zigonenilor, astăzi sat şi hotar la sudul Curţii-de-Argeş, menţionată în 1608 de Radu Vodă Şerban, altfel problema trecerii trupului de moşie Flămânzeşti în posesiunea ctitoriei lui Neagoe pare neclară.

In cuprinsul moşiei Flămânzeşti spre Nord, până în hotarul satului Albeşti, se întâmpina şi o branişte cu copaci bătrâni, pentru a cărei apărare de orice topor străin, Vlad Vodă cel Inecat dădea în mâna egumenului Ilarion, la 15 Aprilie 1533, o aprigă carte domnească, hotărînd ca nimeni să nu atingă pădurea « de amândouă părţile de râu » până la Albeşti şi nici să vâneze peşte din râu, căci se va tăia mâna aceluia care va cuteza să prindă peşte din Argeş în hotarul Flămânzeştilor [2].

Pentru cel care îndrăznea să atingă braniştea, tăind « mult un lemn », fie că era orăşean, rumân, megiaş ori slujitor, se aplica « leagea braniştei », lăsându-l călugării mânăstirii fără car şi fără boi, după cum glăsuia porunca lui Radu Vodă Mihnea din 18 Fevruarie 1612 [3].

In urma hrisovului dat mânăstirii Argeş de Radu Vodă Şerban, orăşenii nu s'au mai sculat cu pretenţii asupra moşiei Flămânzeşti decât la începutul domniei fiului bastard al acestuia, Constantin Şerban (1654—1658). Folosindu-se de duşmănia ce noul Domn păstra amintirii şi realizărilor lui Matei Basarab, târgoveţii argeşeni au ridicat susţinute

---

[1] Arh. St., *Episc. Argeş*, pac. II/10, s. ist.
[2] Idem, *Ibidem*, II/5, s. ist.
[3] Idem, *Ibidem*, II/11, s. ist.

pâri la divanul domnesc contra mânăstirii şi egumenului, neputând uita nici aspra poruncă din 30 August 1649, prin care Matei îi oprea, sub ameninţare de moarte, să mai arunce asupra călugărilor cuvinte grele şi rele « că vă umblă cu fămeile, de faceţi mănăstirea şi călugării de răs şi de măscară »[1].

Constantin Şerban, ascultând plângerea orăşenilor fără ca egumenul să fie de faţă, le dădu o carte domnească prin care îi volnicea să ia şi ei a treia parte din vama târgului şi să stăpânească o parte de moşie din câmpul mânăstirii, probabil la Flămânzeşti, pe care le-ar fi împresurat-o egumenul Leontie. Dar a urmat reacţiunea călugărilor, egumenul a înfăţişat la divan « cărţi bătrâne » începând dela Neagoe Basarab încoace, care mărturiseau necurmata stăpânire a mânăstirii peste câmpul de lângă sfântul lăcaş. In urma acestor dovezi, Constantin Şerban Vodă a poruncit, la 28 Iulie 1654, judeţului şi orăşenilor argeşeni să nu se amestece la vamă şi nici să intre în posesia moşiei până la Sf. Dimitrie, când vor sta la judecată cu egumenul în faţa lui Vodă [2].

Cumpărând Neagoe moşia Flămânzeşti dela orăşeni, locuitorii de pe această moşie au devenit rumânii mânăstirii. Uneori, rumânii căutau să scape din această grea stare socială şi să devină liberi, în care scop ridicau plângere la domnie, susţinând într'un chip oarecare această reclamaţie.

La 30 Martie 1638, fiii unui Gânciu din Flămânzeşti se înfăţişau la judecata divanului, cerând să fie liberaţi de rumânia către mst. Argeş susţinând că tatăl lor a fost de loc din oraşul Argeş « iar când au fost den legătura lu<i> Mihail Voevod, l-au fost apucat în satul mănăstirii în Flămânzeşti » şi pe nedrept a fost înscris în rândul rumânilor. Sfatul domnesc n'a ţinut seamă de spusa lor, căci dându-li-se să jure cu 12 « megieşi », că nu-s rumâni şi « nici i-au apucat legătura lu<i> Mihai Voevod în sat în Flămânzeşti », ei n'au putut jura nicicum şi au rămas de lege [3].

Alt mijloc de scăparea din rumânie era dispariţia din satul mânăstiresc, cum este cazul cu un Vişan fugit de pe moşia Iaşi a mst. Argeş la Buneştii-de-fier, sat înglobat de multă vreme în comuna Muşeteşti-Argeş. La 25 Martie 1643, Matei Basarab îi poruncea să jure că nu-i rumân de pe moşia Iaşi şi nici l-a apucat legătura lui Mihai Viteazul în Iaşi [4].

Ca să întărească starea materială a mânăstirii şi să împiedece « spargerea » satului Flămânzeşti, Domnii Ţării Româneşti au iertat pe rumâni de toate dările, slujbele şi mâncăturile numai să-şi dea birul (capitaţia), dijma şi gorştina. Aşa glăsueşte cartea lui Radu Vodă

---

[1] B. P. Haşdeu, *Archiva Istorică a României*, vol. I, partea 1, Bucureşti, 1865, p. 107.

[2] Idem, *Ibidem*, pac. LXIX bis/14.

[3] Idem, *Ibidem*, II/20.

[4] Idem, *Ibidem*, III/22.

Mihnea, dată la 31 Iulie 1614 [1] în mânăstirea Cozia, şi această « iertăciune » se vede confirmată de Voevozii următori: Alexandru Coconul [2], Alexandru Iliaş [3], Matei Basarab [4], Radu Leon [5], Şerban Cantacuzino [6], Constantin Brâncoveanu [7], Mihai Racoviţă [8]. Călugării obţinură o atare întărire de privilegiu şi dela generalul austriac Stainville, la 6 Decemvrie 1716, emisă din Sibiu [9].

Pe moşia Flămânzeşti se afla şi ţigănia mst., după mărturia poruncii lui Alex. Coconul, din 17 Ianuarie 1625 [10], prin care paharnicii sunt chemaţi să nu supere satul şi ţigănia de acolo de « banii de păhărnicei », adică vinul să se vândă aici fără amestecul dregătorilor domneşti.

Cu toate că aşezarea omenească dela Flămânzeşti era declarată « slobozie » domnească, locuitorii tot aveau supărări din partea judeţului din târgul Curţii-de-Argeş, a călătorilor, protopopilor şi birarilor, care veneau în sat, îşi prelungeau mult şederea aici şi trăiau pe spinarea sătenilor, mai ales birarii. Aceştia nu-şi strângeau repede birul datorat de rumânii sloboziei, care era de 10 costande pe cap în anul 1632 [11], şi după culegerea dării localnicilor rămâneau încă multă vreme la Flămânzeşti «căce iaste scaun de bir». La 18 Iulie 1625 [12], Alex. Coconul interzicea acest abuz, interdicţie repetată şi de Matei Basarab, la 5 Decemvrie 1632 [13], ceia ce dovedeşte că « obiceiul » era adânc înrădăcinat.

Prin porunca lui Radu Mihnea, din 31 Iulie 1614, satul Flămânzeşti era iertat de: «găleată şi de fân», oaie seacă, cal, miere, lucru domnesc şi de toate slujbele şi mâncăturile, numai să fie pentru poslușania m-rii şi să-şi plătească birul, dijma şi gorştina. Se dădea straşnică poruncă găletarilor, fânarilor şi celorlalte slugi domneşti să nu calce cuvântul domnesc [14]. Nu se preciza însă care era valoarea birului pe cap de rumân. Această precizare vine dela Matei Basarab, la 5 Dec. 1632, care stabileşte acest bir pe cap la 10 costande [15]. Acelaşi domn dă un hrisov mai

---

[1] Idem, *Ibidem*, LXIX bis/4.

[2] *Ibidem*, pac. II/14, doc. din 8 Ian. 1626.

[3] *Ibidem*, II/15, doc. din 22 Aprilie 1628.

[4] *Ibidem*, II/17, 24, 26, 32 şi 35, doc. din 5 Dec. 1632, 7 Apr. 1644, 31 Martie 1645, 2 Apr. 1650 şi 15 Ian. 1652.

[5] *Ibidem*, II/48, doc. din 19 Apr. 1666.

[6] *Ibidem*, II/61, doc. din 29 Apr. 1685.

[7] *Ibidem*, II/67, doc. din 9 Dec. 1688.

[8] *Ibidem*, LXIX bis/49, doc. din 10 Ian. 1742.

[9] *Ibidem*, LXIX bis/75, doc. din 6 Dec. 1716.

[10] *Ibidem*, II/12.

[11] *Ibidem*, II/17, doc. din 5 Dec.

[12] *Ibidem*, II/13.

[13] *Ibidem*, II/17.

[14] *Ibidem*, LXIX bis/4.

[15] *Ibidem*, II/17.

larg, la 7 Apr. 1644 [1], prin care iartă pe rumânii sloboziei dela Flămânzeşti de toate dările, printre care e şi birul de taler, adică acel bir de 10 costande. Când doi slujitori domneşti, Stanciu iuz ot Cârstineşti şi Udrea log. ot Rădăcineşti, se încumetă să înscrie la bir pe câţiva rumâni dela Flămânzeşti, Matei Basarab — un mare sprijinitor al mânăstirii lui Neagoe — le porunceşte să nu se atingă de dispoziţia hrisovului din 1644, înfruntându-i cu aspre cuvinte de ocară, la 10 Sept. 1649 [2].

Dar urmaşii lui Matei n'au mai arătat aceiaşi caldă bunăvoinţă faţă de lăcaş şi rumânii sloboziei nu mai puteau trăi « pentru multe păsuri şi nevoi ce săntŭ în ţară », de aceia arhimandritul Theodosie, egumenul Argeşului, stărui pe lângă Radu Leon să-i încuviinţeze a lua « rumptoare den vistieriea domnească să aibă darea într'un an odată la vreamea haraciului » şi să dea « în haraci ughi 50 ». Domnul dădu hrisovul de « rumptoare » la 12 Aprilie 1668 [3].

Aşezământul făcut era prea greu pentru rumâni, care erau în număr de câţiva. De aceia, la 29 Apr. 1685 [4], Şerban Cantacuzino aprobă o nouă rumptoare pentru cele opt case de rumâni din Flămânzeşti şi anume: la haraci câte 2 ughi « de om cu fămeae, la sama cea mare 1 ug, la sama a doua o jumătate de ug. In total, pe an, 28 ughi.

Darea de 3 ughi şi jumătate pe an de familie era apăsătoare, de aceia după aşezarea lui Brâncoveanu în scaun, egumenul ceru dela domnie o nouă « rumptoare ». La 14 Ian. 1689, Vodă scutea pe cei 20 oameni dela Flămânzeşti de orice dare, în afară de ruptă, care era de 40 ughi pe an, sau 2 ughi de cap, plătibilă astfel: 5 ughi la Sf. Dumitru, 5 ughi la Sf. Gheorghe, 20 ughi la vremea haraciului şi 10 ughi la sama cea mare [5].

Nu se ştie durata acestei rumptori, dar la 10 Ian. 1742 Mihai Racoviţă scutea pe rumâni de toate dările afară de darea « peceţii » [6]. Este vorba aici, probabil, de rupta stabilită prin hârtia domnească întărită cu pecete.

Povara impozitelor şi asprimea călugărilor chinuiau mult pe rumâni, care-şi găseau alinarea în fuga pe altă moşie sau în altă ţară. Şi fiindcă o moşie fără rumâni era o moşie « stearpă », egumenii mânăstirii se străduiau din răsputeri să descopere urma fugarilor şi să-i aducă la brazda părăsită. Domnul era totdeauna alături de stăpânii pământului, căci « spargerea » satelor aducea sleirea vistieriei. De aceia numeroase sunt hârtiile domneşti, care scăpate de vitregia secolelor mărturisesc străşnicia cu care rumânii erau căutaţi şi trimişi la urmă.

---

[1] *Ibidem*, II/24.
[2] *Ibidem*, LXIX bis/12.
[3] *Ibidem*, II/50.
[4] *Ibidem*, II/61.
[5] *Ibidem*, II/68.
[6] *Ibidem*, LXIX bis/49.

La 15 Apr. 1634, Matei Basarab volnicea pe egumenul Grigore să-şi strângă rumânii risipiţi [1]. Unii fugiseră de pe moşia Iaşi « în zilele lui Simion Vodă », mărturiseau bătrânii satului la 28 Ian. 1643 [2]. Fuga rumânilor era uneori cunoscută şi înlesnită chiar de orăşenii din Argeş, pentru care fapt Matei Vodă poruncea, la 6 Apr. 1650 [3], lui Iane post. şi lui Angheleto din Argeş să prindă pe rumânii risipiţi de pe moşia Prăvăleni a m-rii, căci de nu, ei vor plăti birul acelora, căci « voi le-aţi dat frunza şi aţi fost voi gropi de rumănii mănăstirii »!

Când strădania egumenului în descoperirea celor dispăruţi rămânea fără izbândă, Vodă poruncea birarilor să-i caute ei « sau au vrut să-i hie păzit » [4]; ceia ce nu-l împiedeca pe acelaşi Domn altădată să tune în contra roşiilor şi slujitorilor din judeţul Argeş că « pentru năpăştile birului, voi spargeţi judeţul » [5].

Ca să umple golul celor fugiţi din slobozie, Domnul îngăduia egumenului să păstreze aici cu privilegii pe toţi oamenii veniţi pe moşie cu 10 ani înainte [6].

După desfiinţarea rumâniei, sătenii clăcaşi sunt obligaţi să muncească mânăstirii 12 zile pe an, în cele nouă luni de lucru, iar când mânăstirea n'ar avea de lucru, fiecare cap de familie să plătească 1 zlot pe an. Clăcaşii n'au voie să vândă vin sau rachiu, această operaţie fiind un privilegiu rezervat proprietarului moşiei [7].

Pentru a mări veniturile mânăstirii, Neagoe Basarab a hărăzit scumpei lui ctitorii şi dreptul «*să-şi fie judecata oraşului*» Argeş « de către tot omul » şi « nici boiariu, nici slujitoriu, nici slugă domnească, veri fie aprod, veri armaş, veri postelnic, au ce om va fi, şi va mearge cu cartea domnii meale în oraş pentru datorii, nimenilea fără ştirea egumenului să nu tragă, ci să meargă să-i judece egumenul să le scoaţă datoriile, cum iaste dată judecata de în zilele altor domni bătrâni sfintei mănăstiri ». Aşa glăsueşte cartea lui Matei Basarab, dată la 11 Aprilie 1640 [8]. Numele domnilor bătrâni ni-l spune hrisovul lui Ştefan Vodă Cantacuzino, din 6 Iunie 1714. Este vorba, pe lângă Neagoe, de Mihai Viteazul şi Radu Şerban.

Deoarece unii slujitori domneşti treceau uneori peste dispoziţia domnească, veneau în oraş, urmăreau pe datornici, ba mai făceau şi unele lucruri necuviincioase, Matei Basarab dă o nouă poruncă, la 18 Martie 1647, întărind m-rii vechiul privilegiu de judecată asupra oraşului

---

[1] *Ibidem*, II/18.
[2] *Ibidem*, II/23.
[3] *Ibidem*, II/33.
[4] *Ibidem*, II/26, doc. din 31 Martie 1645.
[5] *Ibidem*, II/39, doc. din 22 Fevruarie 1654.
[6] *Ibidem*, LXIX bis/15, doc. din 20 Aug. 1664.
[7] *Ibidem*, II/94, doc. din 6 Apr. 1757.
[8] *Ibidem*, LXIX bis/9.

şi oprind atât pe banul de judeţ, cât şi pe pârcălabul de judeţ sau orice altă slugă domnească să turbure acest drept al mânăstirii. Mai mult, Vodă volniceşte pe egumen şi călugări « pre carele vor prinde făcăndŭ curvie acolo în oraş, au hie boiar mare ver slugă domnească: roşii, păhărnicei, spătărei, armăşei, postelnicei, aprozi; slugă boerească sau măcar verce om va hi, să hie volnic părintele Leontie să-l prade, să-i ia tot ce va afla la dânsul şi să-l trimiţă legat aici la domniea mea...» [1].

Fiindcă judeţul (primarul) practica unele măsuri ce nu conveneau mânăstirii, Constantin Vodă Şerban îi porunceşte, la 28 Iulie 1654, să se lase « de aceste lucruri », căci altfel va primi grea pedeapsă [2].

Orăşenii erau obligaţi să-şi vândă bucatele în târg cu ştirea egumenului şi aspră certare aştepta pe cei care umblau cu furişul, spune cartea lui Antonie Vodă din 23 Mai 1669 [3].

Câţiva săteni din Cerbureni, căzând într'o mare nevoie de către Marin roşul din oraşul Argeş, acesta i-a apucat, la 15 Octomvrie 1675, de i-a închis « la mănăstire pentru taleri 35 », silindu-i să-i dea un zapis prin care se legau să plătească aceşti bani până la Naşterea Domnului [4].

Orăşenii căzuţi în greşeală de furt erau siliţi să restitue bunul furat şi să plătească mânăstirii gloaba. Intr'o atare situaţie aflăm pe fostul judeţ Văsiiu « ajuns la o nevoie pentru nişte meiu » şi obligat să plătească 200 bani pentru meiu şi gloabă, fiind de faţă şi Manta « birar za (de) popi » [5].

Doi locuitori din Cerbureni fură două vaci dela popa Barbu şi diaconul Apostol şi sunt prinşi, duşi la mânăstire şi închişi « în răţărie pănă am plătit vacile ». Neavând şi banii de gloabă, dau m-rii trei fălci de moşie prin zapisul din 23 Ianuarie 1686 [6].

De bună seamă că egumenii abuzau în situaţia lor de judecători ai « tărgului dela Curtea-de-Argeş », de aceia Const. Vodă Brâncoveanu, informat « că să fac multe lucruri necuvioase şi să închid oameni pen mănăstire », ridică judecata dela călugări şi o trecu asupra « căpităniei de martalogi den Lovişte ». Cuvioşii nu puteau rămâne cu mâinile în sân, de aceia s'au plâns Domnului că de când li s'a ridicat judecata, orăşenii le fac multe răutăţi « şi martalogii fac oamenilor m-rii şi călugărilor multe obrăznicii şi cu nevoe trăesc călugării acolo ». Induplecat de stăruinţa egumenului Ghenadie, Brâncoveanu redă m-rii dreptul de judecată asupra târgului, dar acest drept să nu-l exercite egumenul şi călugării direct « ce să o vănză egumenul la un mirean, care va socoti că iaste bun şi cu frica lui Dumnezeu, şi cui o va vinde, acela să

[1] *Ibidem*, LXIX bis/10.
[2] *Ibidem*, LXIX bis/14.
[3] *Ibidem*, doc. 16.
[4] *Ibidem*, II/55.
[5] *Ibidem*, II/62, doc. din 6 Iulie 1685.
[6] *Ibidem*, II/64.

aibă a judeca şi a-ş căuta slujba judecăţii precum va fi cu dreptate »[1]. Printr'un hrisov întins, Ştefan Cantacuzino reconfirmă m-rii acest drept la 6 Iunie 1714, enumărând toţi domnii care au păstrat şi întărit acest privilegiu dat mânăstirii de însuşi fundatorul ei[2].

Un act domnesc, din 19 Aprilie 1733, arată că egumenul câştiga dela Grigore Ghica dreptul de judecată şi peste satul Flămânzeşti, pedepsindu-i pe cei vinovaţi « după a sa vină şi pricină, numai den niscareva tălhari ucigaşi sau alţi făcători de răotăţi, pe aceia dovedindu-i şi prinzându-i să-i trimiţă aici la domniea mea, dându ştire vina fieştecăruea cu bună adeverinţă, ca să-şi ia plata lor ». In orice caz, niciunul din căpitanii de acolo sau vreun judecător bănişor de-al marelui ban, n'avea îngăduinţa să judece pe rumânii din Flămânzeşti şi pe posluşnicii mănăstirii[3].

Această poruncă domnească conservă şi informaţii noi relative la judecata târgului. Ea se făcea de vameşi puşi de egumen. Aceştia judecau « la zi de târg pe tot omul » şi globeau pe vinovaţi ca şi vameşii dela vămile domneşti.

Ori de câte ori veneau porunci domneşti cu slujitori pentru perceperea anumitor dări dela sătenii de pe moşiile m-rii, ele se adresau egumenului, care întocmea foi de cislă, cu numele fiecărui cap de familie şi suma ce are de plată, banii se dădeau de egumen dregătorilor domneşti în faţa unor obraze de cinste, făcându-se şi aldămaş. Rumânii rămaşi datori faţă de mânăstire, achitau în urmă « aruncătoarea » potrivit cu foile întocmite în faţa boerinaşilor cu dajdea şi a aldămăşarilor.

Oameni simpli şi neştiutori de carte, rumânii rămâneau de multe ori cu bănuiala că au fost încărcaţi la « dajdea hârtiilor », aruncându-li-se o cotă mai mare decât cuantumul « banilor domneşti » şi cheltuiala boerilor veniţi cu acea slujbă. De aici porneau gâlcevi mari cu egumenul, care nu se curmau decât cu adunarea aldămăşarilor, a preoţilor şi oamenilor de cinste din satele vecine, recetirea foilor de cislă, recalcularea sumelor şi hotărîrea acestui sfat de judecată, care de multe ori avea caracterul soluţiei în ultimă instanţă, cum s'a petrecut la 25 Apr. 1732[4], când sătenii din Flămânzeşti au recunoscut că au greşit şi că ei mai datoresc egumenului 9 taleri şi 23 parale.

Intre orăşenii argeşeni şi egumenii m-rii lui Neagoe vor fi fost multe neînţelegeri, dar puţine sunt urmele documentare care să mărturisească existenţa lor. Avem de pildă cartea de judecată dată, la 15 Fevruarie 1762, de un ispravnic al judeţului şi de 12 boerinaşi din partea locului, la plângerea unor preoţi şi orăşeni « fără nume ». Făcându-se întrebare oraşului, numai trei preoţi: Radu Jidovu, Albu Jidovu şi Niţul Jidovu

---

[1] *Ibidem*, LXIX bis/23.
[2] *Ibidem*, LXIX bis/33.
[3] *Ibidem*, LXIX bis/47.
[4] *Ibidem*, LXIX bis/46.

se arată pârâşi ai egumenului Nichifor, ceilalţi preoţi şi mireni, mărturisind că-l primesc povăţuitor la bir şi alte « trebi » pe egumen, neavând nimic împotrivă-i. Doar pentrucă le-a luat vitele cu jitarul şi le-a aruncat gloaba jităritului se plâng şapte orăşeni, găsind că pe nedrept li s'au luat 66 parale jitărit, deoarece semănăturile egumenului, din marginea oraşului, sunt fără îngrădiş [1].

Hârtiile mai noi cuprind doar felurite tranzacţiuni între orăşeni şi mănăstire, dar menţiuni de conflicte între cele două tabere lipsesc.

Bucureşti I. IONAŞCU

RÉSUMÉ

Neagoe Basarab a élevé le monastère d'Argeş sur la terre de Flămânzeşti, propriété des habitants d'Argeş, auxquels le prince donna en échange une autre propriété voisine. Le prince fondateur a octroyé, en même temps, au monastère deux privilèges importants. Le premier fut celui de percevoir les revenus douaniers de la ville d'Argeş, où les citadins étaient obligés de ne vendre leurs produits qu'avec l'assentiment de l'higoumène. Le second privilège conféra à l'higoumène du monastère le droit de juger les jours de marché tous les habitants d'Argeş par le truchement des donaniers nommés par lui. De nombreux différends ont dû être résolus par les « divans » (tribunaux) princiers. Ils étaient provoqués par les atteintes apportées par les citadins au droit de « pêcher » dans l'eau de l'Argeş ainsi que par les atteintes au droit de propriété concernant la terre de Flămânzeşti et la « Branişte » du monastère. De nombreux différends ont été provoqués aussi par les « roumains » de la terre de Flămânzeşti, qui s'ingéniaient à se soustraire, sous divers prétextes, à l'autorité de l'higoumène.

[1] *Ibidem*, LXIX bis/60.

INTRODUCERE LA ISTORIA COSTUMULUI ROMÂNESC[1]

Studiind artele noastre minore, în deosebi în țările balcanice, cercetând o țesătură scumpă, un relief de argintărie sau o lumină de icoană, am ajuns printr'o metodă severă la anumite concluzii științifice [2].

Aceste observații ne-au făcut să ne gândim la o problemă înrudită, problema veșmintelor în țările române sau, ca să ne exprimăm în termeni moderni, problema evoluției costumului pe toată întinderea vechei Dacii Traiane.

In 1926, profesorul Constantin C. Giurescu a publicat interesante *Considerații asupra istoriografiei românești*, adevărat program de activitate culturală, astăzi pe cale de realizare prin mijlocirea Institutului de Istorie Națională din București [3].

Din acest program nu lipsește iconografia Domnilor noștri după picturile ctitoricești și tablourile făcute de străini, înfăptuită de N. Iorga și completată ulterior [4].

Nu s'a reținut însă următoarea notă: « Paralel cu această iconografie va trebui să se întocmească și o *istorie* și un *album al costumului românesc* folosindu-se aceleași documente picturale, diferitele gravuri, litografii, precum și rămășițele vestimentare și de podoabă (paftale, cercei, ghiordane, inele etc.), care se mai păstrează încă » [5].

Au trecut peste trei decenii de când Nicolae Iorga atingea în treacăt această problemă. Invățatul nostru împletea studiul îmbrăcăminții cu

---

1 Comunicare făcută în ședința Institutului de Istorie Națională din București dela 16 Decemvrie 1943.

2 M. Romanescu, *Argintăria la bănățeni și românii balcanici în veacurile XVI—XVIII*; Idem, *Odoarele noastre bisericești*, Craiova, 1943.

3 Const. C. Giurescu, *Considerațiuni asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*, extras din *Revista Istorică* XII, nr. 7 9, Vălenii-de-Munte, 1926.

4 N. Iorga, *Portretele Domnilor români*, Sibiiu, 1930; Idem, *Portretele Doamnelor române*, București, 1937.

5 Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 46 nota.

acel al locuinței, socotindu-le indisolubil legate. Din această îngemănare lucrarea câștiga puncte de asociație, dar se realiza mai puțin decât ar fi putut în adâncime [1].

*

Intemeiată pe datini străvechi, îmbrăcămintea este supusă de-a-lungul veacurilor unor influențe mai apropiate sau mai depărtate, trecătoare sau durabile, a căror precizare implică un material comparativ cât de bogat, mai ales pentru țările înconjurătoare.

In Apus, unde orice capelă era respectată, unde nimeni n'a îndurat invazia Tătarilor, nici repetatele ocupații jefuitoare ce pustiesc periodic țările de margine, asemenea întrebare este relativ ușor de rezolvat. La noi însă, problema prezintă greutăți mult mai mari decât s'ar crede. Portretele autentice, acelea care n'au fost drese sau zugrăvite din nou, sunt foarte rare. In Moldova, de pildă, profesorul I. D. Ștefănescu a numărat abia *nouă* [2]. Cercetătorul este deci nevoit să recurgă la o serie de izvoare secundare, cu valoare inegală, care trebuesc riguros verificate, confruntate și cântărite după importanța și siguranța lor relativă.

Izvorul de căpetenie pentru studiul veșmintelor în trecutul nostru rămâne pictura murală a sfintelor locașuri. Alături de portretele ctitoricești, reprezentarea scenelor biblice ne dă uneori elemente pentru cunoașterea costumului. Sfinții sunt adesea înfățișați în hainele episcopale ale vremii, iar cutare sfântă împrumută portul prințeselor bizantine. In cercetarea frescelor se impune în primul rând analiza materialelor, apoi compararea picturilor din aceiași epocă în ce privește stilul, tehnica și redarea costumelor, în sfârșit, pe cât se poate, datarea exactă prin pisanii, documente de întemeiere și danii [3].

Cunoașterea țesăturilor și broderiilor bisericești ne dă îndrumări de mare folos. Sunt bucăți de serasir (brocart) și de camhă — catifea cu motive tipărite în adâncime — (it. *camocato*, fr. *velours coupé et épinglé*), în care s'au țesut rodii legate printr'un singur lujer sau romburi decorative de rodii mari, în mătasă roșie sau sârmă de aur. Până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare, serasirul venea din Asia Mică. In veacul următor, serasirul și camha erau importate de genovezi, dar mai ales de veneţieni prin mijlocirea ragusanilor: coloarea e roșie sau verde, romburile și rodiile mai mici și mai puțin decorative. Pe vremea lui Vasile Lupu, catifeaua se cumpăra la Țarigrad, iar la sfârșitul veacului din Rusia [4].

---

[1] N. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii-de-Munte, 1910, *Cap. II : Despre îmbrăcăminte și locuință*, p. 47—85.

[2] I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1928, p. 269.

[3] I. D. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 77—78, 288.

[4] *Ibidem*, p. 46—48.

Provenienţa stofelor e confirmată nu numai prin documente, dar şi prin tablourile ctitoriceşti, unde recunoaştem catifeaua şi mătasa orientală, vişinie cu flori de fir mărunte sau albă cu flori albastre, de origină italiană, dar mai ales ţarigrădeană. Dela începutul veacului al XVIII-lea toate mătăsurile se aduc din Germania, apoi din Franţa. Mătăsurile întrebuinţate pentru îmbrăcămintea femeilor sunt orientale sau autohtone. Motivele stofelor sunt tulipa şi garoafa, rodia şi frunza de acant. Mărimea motivului, vigoarea desenului şi mulţimea podoabelor îngăduie datarea brocartului sau a catifelei. Pe când în secolul al XV-lea motivele sunt puţine, mari şi puternic reliefate, derivând din rodie sau din lalea, veacul următor preferă garoafele dese şi mărunte, redate prin linii mici şi învăluitoare. Umerii domniţelor sunt acoperiţi de marame de in sau de borangic, brodate după moda bizantină, dar ţesute la noi [1].

Odăjdiile mânăstirilor moldoveneşti sunt, de asemeni, ţesute în borangic, vopsite în galben, roşu sau albastru cu vopsele vegetale — de şofran, de roibă sau de lulache, de frunze de anin sau de nuc — şi împodobite cu serafimi, cruci înscrise în cercuri, romaniţe, iederă, viţă de vie, ciorchini de flori de salcâm şi figuri geometrice. Mătăsurile importate în secolele al XV-lea şi al XVI-lea au slujit drept model lucrărilor ţesute în chiliile noastre.

Broderiile mânăstireşti, de obiceiu cusute pe gherghef cu mătasă şi fir de aur pe fond roşu, în stil sârbo-bizantin, au o strânsă legătură cu pictura bisericilor [2]. Unele sunt interesante nu numai ca veşminte liturgice, dar prin costumul donatorilor reprezentaţi pe ele. Amintim patrafirele Craioveştilor şi Buzeştilor, aierele lui Lăpuşneanu, acoperămintele de morminte dela Suceviţa.

La rândul lor, icoanele cuprind uneori chipurile donatorilor, cum se întâmplă cu cele trei icoane ale Despinei Elena Brankovici, soţia lui Neagoe Vodă [3].

De icoane se apropie miniaturile manuscriselor, câteodată foarte preţioase. Aşa, ni s'au păstrat chipul lui Ştefan cel Mare în evangheliarul Humorului, trei autoportrete ale mitropolitului Anastasie Crîmca şi mai multe reprezentări ale lui Mateĭ Basarab cu doamna Elina.

Portretele în ulei ce ne-ar putea ajuta se numără pe degete. Cele mai vechi sunt acelea ale lui Vlad Ţepeş, din vremea întemniţării sale.

Gravurile, toate făcute de străini, de cele mai multe ori chiar în străinătate şi din imaginaţie, nu pot fi utilizate decât în măsura în care ar fi contimporane şi controlate prin chipuri ctitoriceşti. Mai concludente sunt desenele executate de străini la faţa locului, în ţară, cu începere dela sfârşitul veacului al XVIII-lea.

---

[1] I. D. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 242.

[2] I. D. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 46—48.

[3] M. Romanescu, *Odoarele noastre bisericeşti*, Craiova, 1943, 24 p. cu 7 clişee.

Din aceiaşi epocă, semnalăm câteva obraze boiereşti pe o tipsie munteană de argint poleit [1].

Monetele şi medaliile trebuesc întrebuinţate cu multă prudenţă. Numai atunci când sunt bătute la noi, costumele domneşti de pe ele prezintă garanţii de autenticitate. Monetăria Ţării Româneşti n'a lucrat decât dela Vlaicu Vodă până la Vlad Ţepeş, deci mai puţin de un veac (1364—1456), pe când hereghia Moldovei a bătut monete vreme de trei secole, începând cu Petru al Muşatei şi sfârşind cu Iliaş Alexandru (1375—1668) [2].

Capitolul podoabelor şi giuvaierelor a jucat în toate timpurile un rol de seamă, după cum arată inventarele de lăsăminte şi foile de zestre. Pe lângă colecţia Hurmuzaki, cele 11 volume de documente publicate de d. A. Veress cuprind în acest sens un material bogat pentru veacurile al XVI-lea şi XVII-lea [3].

In sfârşit, istoria costumului românesc nu se poate lipsi de o serie de documente, de datele relative la schimburile noastre comerciale, de însemnările străinilor privitoare la port, obiceiuri, sărbători, nunţi, alaiuri şi protocoale de Curte, adică de tot ce alcătueşte viaţa socială.

O metodă ştiinţifică ar cere ca toate portretele şi obiectele a căror autenticitate e dovedită să fie măsurate şi reproduse în colori, ca să vorbească direct ochiului, iar textul alăturat să nu mai fie decât un comentariu de situare în timp şi spaţiu a exemplarului prezentat. Astfel s'ar învedera fără putinţă de tagădă că, dinainte de întemeierea primelor noastre organizaţii politice şi până la cimentarea României unite, am stat în permanenţă la nivelul celor mai înaintate popoare în ce priveşte bogăţia vestimentară, fastul Domnilor, luxul boierilor, dar mai cu seamă gustul înnăscut, ce se observă la toate clasele sociale, chiar în portul ţărănesc.

In acest scop, nu ne putem mulţumi cu cercetarea obiectelor aflate în ţară. Pentru delimitarea acestui capitol de civilizaţie naţională, va trebui cutreerată străinătatea. Cine ştie dacă vom avea vreodată o reproducere convenabilă a portretelor lui Alexandru cel Bun şi Marinei de pe patrafirul muzeului Sf. Alexandru Nevskij din Petrograd, găsit pe vremuri la mânăstirea Staraja Ladoga! In Tirol sunt două portrete ale lui Vlad Ţepeş; al treilea se află la Viena. Pe teritoriul Jugoslaviei se află o serie de veşminte liturgice româneşti, în mânăstirile Fruşkagorei, la muzeul din Belgrad, la mânăstirea Banja dela Gurile Kotorului. Radu cel Mare şi unchiul său Gherghina pârcălabul Băleanu sunt ctitori la biserica din Lopuşanj lângă Zaječar în Craina sârbească. Acelaşi voevod

[1] M. Romanescu, *op. cit.*, p. 23 şi reproducerea fotografică.

[2] Pentru cronologia domniilor, v. Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. Cugetarea, 1943, p. 511—28.

[3] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1929—39.

cu doamna lui şi doi copii morţi în 1493 figurează pe fresca mânăstirei Kremikovtzi, aflată astăzi la Muzeul Naţional din Sofia. Portretele şi daniile româneşti la mânăstirile Atosului trebuiesc revizuite şi reproduse în colori. La biserica Sf. Maria Mugliotissa din Stambul, pe marea frescă a Judecăţii din Urmă, găsim în fruntea drepţilor un Domn român. La muntele Sinai se află unicul portret în ulei al lui Brâncoveanu; la Rouen singurul portret contimporan al lui Dimitrie Cantemir; în sfârşit la Viena, la Roma şi la Madrid, trei tablouri înfăţişând pe Mihai Viteazul, datorite lui Franz Franken cel Tânăr.

Nu mai vorbim de gravurile ce ar trebui culese din străinătate, fiindcă toate au fost făcute de străini şi prea puţine au ajuns la noi până acum.

*

Istoria veşmintelor este oglinda societăţii. Cu cât o clasă socială duce o viaţă mai simplă, cu atât e mai conservatoare. Iată de ce portul ţărănesc a rămas aproape neclintit, deosebindu-se mai mult după regiuni, pe când îmbrăcămintea păturii conducătoare a evoluat potrivit trebuinţelor sporite ale vieţii şi jocului influenţelor străine.

Pentru costumul ţărănesc, nu este suficient să ne referim la asemănările cu reliefurile coloanei lui Traian [1]. Motivele ţesăturilor şi broderiilor noastre naţionale se schimbă cu atât mai puţin cu cât depind mai mult de utilitate. Această artă geometrizată şi abstractă păstrează aproape neschimbate ornamentele cele mai vechi folosite de popor, venind — cum spune doamna Elisa Brătianu — « din fundul de îndărătnică tenacitate a Dacilor » [2], argument capital de continuitate etnică, a cărui exactitate rezultă din comparaţia isvoadelor publicate cu fragmentele de ceramică preistorică. Râurile paralele ale mânecilor, zigzagurile liniilor întretăiate ale încreţului, motivul în formă de E, de S, sau de şarpe, se regăsesc aidoma în documentele noastre de lut [3].

---

[1] R. Vuia, *Etnographische Beweise für das alter und die Kontinuität des rumänischen Volkes in Siebenbürgen*, în *Siebenbürgen*, Bucureşti, 1943, vol. I, p. 42 şi pl. X.

[2] Elisa I. Brătianu, *Album de cusături româneşti*, ed. Marvan, Bucureşti, 1943; Idem, *Modele de cusături naţionale*; Elena C. Cornescu, *Cusături româneşti*, Buc., 1906; Alexandrina Enăchescu-Cantemir, *Le costume populaire roumain*, ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1939.

[3] Maria Golescu, *Intre broderiile ţărăneşti şi Ceramica preistorică*, în *Rev. Fundaţiilor Regale*, X, nr. 6, p. 686—7; v. şi V. Christescu, *La station préhistorique de Vădastra*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, Buc., 1933, p. 174—5, 179; D. Rosetti, *Civilizaţia tip Bucureşti*, în *Bucureştii Vechi*, I—V, 1930—1934, Buc., 1935, p. 158, 166, 168; C. Daicoviciu, *Le problème de la continuité en Dacie*, p. 32—70; R. Vuia, *op. cit.*, p. 51.

Straiele ţărăneşti constituie totodată mărturii de preţ pentru siguranţa neamului nostru în alegerea nuanţelor. Orice popor are preferinţe instinctive pentru anumite colori. Dacă Ungurii, de pildă, manifestă o predilecţie marcată pentru verdele de smarald şi pentru roşul stacojiu, dacă Saşii sunt obsedaţi de răsfrângerile metalice ale paftalelor şi brâielor poleite, Românii rămân credincioşi tonalităţilor discrete, albastrul fiind la ei ceruliu sau ultramarin, roşul de vişină putredă, iar galbenul de şofran veşted. Astfel, la Braşov, plimbându-te pe stradă, poţi identifica aproape fără greş naţionalitatea localnicilor după felul cum se îmbracă.

Faptul se verifică şi prin colorile scoarţelor noastre, a căror armonie se apropie de aceia a covoarelor orientale. Acestea din urmă au pătruns la noi fie direct, dela producătorii asiatici, fie prin legăturile noastre de comerţ cu saşii din Ardeal, unde le aflăm cu începere din veacul al XVII-lea, şi au înrâurit mai ales evoluţia covorului oltenesc [1].

Cea mai veche figuraţie a ţăranilor în frescă pare să fie aceia dela Muiereasca, biserică vâlceană zidită la 1722, unde ctitorii apar în lungi cojoace pitoreşti. [2].

Cincisprezece ani mai de vreme întâlnim primele chipuri de târgoveţe, în pridvorul mânăstirii Cozia, zugrăvit la 1707 [3]. Interpretând psalmul 150: « Lăudaţi pre El în timpane şi în horă », meşterul le-a înfăţişat prinse în joc, cu mâinile ridicate, aşa cum vom afla pe ţărani reprezentaţi în scoarţele veacului următor. Dar pe când în covoarele olteneşti găsim femei dansând sprinten cu mâinile în şolduri sau grupuri de două figuri ce se ţin cu mâinile ridicate, echilibrându-şi jocul prin mâna liberă prinsă în şold, în scoarţele maramureşene şiruri întregi de fete prinse de mâini înfăţişează hora în toată graţia ei strămoşească.

La Hurezi se văd în pridvor întâiele portrete contimporane de meşteşugari, cari sunt din 1697: un meşter lemnar, un pietrar, şi un vătaf de zidari [4], la care trebue alăturat autoportretul din 1699 al zugravului Pârvu Mutu dela biserica fostei mânăstiri Bordeşti din jud. R.-Sărat [5].

Din veacul al XVI-lea s'a păstrat un frumos portret de mare negustor, anume al vameşului moldovean Constantin Corniact din Creta, care la 1570 a ajuns vameş al Poloniei pentru hotarul rusesc şi ctitor

---

[1] Emil Schmutzler, *Altorientalische teppiche in Siebenbürgen*, ed. Karl W. Hiersemann, Leipzig, 1933.

[2] Virgil N. Drăghiceanu, *Monumentele Olteniei*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXVI, p. 68—69.

[3] Reproduceri la C. Bobulescu, *Lăutari şi hori în pictura bisericilor noastre*, Bucureşti, 1940, p. 65, 66.

[4] Al. Lapedatu, *Mânăstirea Hurez*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, I, p. 55.

[5] Şt. Meteş, *Zugravii bisericilor române*, în *Bul. Com. Mon. Ist. Secţia pentru Transilvania*, 1926—28, Cluj, 1929, p. 34—35 şi pl. XIII.

nou al bisericii ortodoxe din Liov [1]. Acest tablou este anterior gravurii ce înfățișează pe negustorul epirot Zotu Tzigara din Ianina în haină de brocart cu nasturi de pietre scumpe, dulamă blănită și guleraș de dantelă venețiană, gravură executată de Antonio Bosio între 1592 [2] și 1598 [3]. Peste un veac, la Sf. Nicolae din Moscopole, ctitorul zugrăvit în haine boierești este negustorul aromân Vretu [4].

*

Diferențierea costumelor corespunde diferențierii claselor sociale. Cu vremea, caracterele acestor clase se precizează, iar veșmintele lor capătă înfățișări distincte. Cu cât ne apropiăm de zilele noastre, materialul sporește în varietate și nuanțe, dându-ne la urmă o icoană desăvârșită a vieții poporului întreg.

Incă din veacul al XIII-lea, înainte de alcătuirea Principatelor Române, constatăm, ca și în toată Europa medievală, o stratificare a societății noastre. Cu prilejul așezării vremelnice a cavalerilor Ioaniți în Banatul Severinului, diploma regelui Bela al IV-lea al Ungariei vorbește în 1247 de voevozi semi-independenți ca Litovoi și Seneslav, de cneji supuși ca Ioan și Farcaș, de boieri pământeni *(majores terrae)* și de țărani *(rustici)*. In timp de război, Ioaniții aveau să fie ajutați de Litovoi cu *apparatu suo bellico*, ceia ce presupune existența unei alcătuiri militare de curteni, cetași și lefegii, comandați de marii dregători și stând la dispoziția voevodului [5].

In țara Hațegului, care făcea parte din stăpânirile lui Litovoi, prof. I. D. Ștefănescu a găsit la biserica Streiului, printre fragmente de pictură, chipul îngenunchiat al ctitorului, cu mâinile împreunate pentru rugă, în costum de cruciat al veacului al XIII-lea: o tunică roșie acoperă zalele până la genunchi, având cruci mari pe piept și pe brațe: în cap, peste un guler înalt, se vede gluga, tipică pentru acea vreme [6].

Costumul acestui cavaler român se deosebește de acel al cavalerului zugrăvit pe un stâlp în dreptul altarului la Biserica Domnească din Argeș, care poartă, peste o haină lungă roșie, din care ies mâneci verzi strîmte, înflorite de crini aurii, o carapace de plăci metalice, articulate pe bust, umeri și coapse, dar are pantaloni scurți roșii, ciorapi lungi albaștri, spadă la coapsă, suliță, iar la picioare un scut aplecat, încununat

---

[1] P. P. Panaitescu, *Fundațiuni religioase românești în Galiția*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXII, p. 1—19 și fig. 3.

[2] In Iulie 1592 Zotu Tzigara se așează cu socrul său Petru Șchiopul la Bolzen în Tirol.

[3] Data morții lui Zotu Tzigara.

[4] V. fotografia D. Berciu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXI, p. 136.

[5] Hurmuzaki, *Documente*, I 1, p. 250.

[6] I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1932, p. 217—18; de același, *Das Zeugnis der Denkmäler religiöser Kunst*, în *Siebenbürgen*, I, p. 305—6 și pl. X.

de un coif de aur în profil, cu coamă roşie: e costumul secolului al XIV-lea[1], astfel cum îl găsim şi în Franţa, într'o statuie de cavaler luptându-se cu un leu, în biserica Saint-Jean din Troyes [2].

Din acelaşi veac este portul cavalerului dela Sântă-Măria-Orlea lângă Haţeg: nu ni s'a păstrat decât partea de jos a trupului, dar se mai văd hainele de catifea şi încălţămintea cu vârful încovoiat. Grupul de sfinţi ostaşi de acolo, purtând un prapure cu trei fâşii, iar în cap coifuri fără vizieră, cu vârf ascuţit, reprezintă un costum din aceiaşi vreme [3].

Pe la 1385—95 aflăm în munţii Zarandului, la biserica din Crişcior — descrisă întâiu de prof. Silviu Dragomir[4]—trei sfinţi militari cu scuturi triunghiulare, probabil regi ai Ungariei, Sf. Varvara în costum brodat de prinţesă bizantină, în sfârşit ctitorii într'un port asemănător cu al războinicilor slavi din Balcani. Ca termen de comparaţie mai depărtat poate fi luată statueta unui şef militar croat, descoperită la Biskupija lângă Knin în Dalmaţia, ctitoria din 1087 a regelui Zvonimir [5]. Jupânul Bălea poartă, peste haina cu mânecuţe tivite în aur, o mantie albă, încheiată la piept, strânsă pe talie, cu guler înalt şi strâmt, mâneci foarte largi şi cingătoare de piele albă, îngustă, cu capătul încolăcit, iar pe şold o spadă scurtă, cu nestemate pe mâner şi cruce dublă pe teacă; are păr bălai des, mustăţi subţiri lăsate pe oală şi bărbuţă ascuţită. Jupâniţa Vişa e îmbrăcată în negru, cu mânecuţe strâmte prinse în doi nasturi la încheietura mâinilor, obrazul fiind înrămat de o maramă bogat cutată după datina bizantină şi lăsată pe umeri. Intre ctitori, sub chivotul bisericii, se vede tânărul Ştefan Bălea, fiul lui Iova, într'o tunică de catifea închisă, cu guler alb înalt, la piept trei nasturi, iar la încheieturi câte două rânduri de bumbi la fel; cingătoarea îngustă, întoarsă ca şi la ctitorul principal, susţine o spadă dreaptă cu mâner împodobit de pietre scumpe.

Pe zidul sudic al naosului apar alături Iova, fiul marelui ctitor, şi Laslău Bălea, fiu al lui Iova. Amândoi sunt raşi ca oştenii regelui ungar Ludovic cel Mare, dar poartă plete după obiceiul românesc. Tunica lor de catifea neagră, fără mâneci, este largă în piept, dar lipită de corp dela coapsă în jos. Haina de dedesubt, de mătasă deschisă, cu gulerul înalt, are mâneci largi, dungate vertical şi prinse la încheieturi în mânecuţe tivite cu benzi de argint; spada dreaptă, cu mânerul bătut în pietre, e atârnată de o cingătoare de zale, legată ca a ctitorului Bălea. Acest

---

[1] *Curtea Domnească din Argeş (Bul. Com. Mon. Ist., X—XVI)*, pl. VII.

[2] Vitry et Brière, *Documents de sculpture française du Moyen Âge*, pl. LXXXIX, 9.

[3] I. D. Ştefănescu, *La peinture religieuse*, p. 234, 238.

[4] S. Dragomir, *Vechile biserici din Zarand şi ctitorii lor în sec. XIV şi XV*, în *Anuarul Com. Mon. Ist., Secţia p. Transilvania*, 1929, p. 225—246.

[5] Michel Abramić, *Quelques reliefs d'origine ou d'influence byzantine en Dalmatie*, în *L'art byzantin chez les Slaves*, Paris, 1932, II/2, p. 326—27.

fel de a înnoda centura, gulerul înalt și tunica albă sau neagră, strânsă pe talie, se regăsesc în a doua jumătate a veacului al XIV-lea la bisericile ungurești din Tileagd (Bihor) și Mártonhely (Comitatul Vas) [1].

Alături de costumul militar al Băleștilor din Crișcior, găsim tot în Zarand, la 1417, portul tradițional al boierilor români în tabloul votiv al bisericii din Ribița. E un costum de ceremonie de obârșie bizantină, compus dintr'o haină cu mâneci strâmte, împodobită la încheietura mâinii cu desene geometrice în fir — așa cum se vede la bulgari în veacul al XI-lea [2] — dintr'un brâu lat, cât și dintr'o mantie foarte largă, scobită la gât și tivită cu aur, având pe umeri brățări cu aceleași desene și căzând în falduri până la glesne, ca și mânecile largi ale mantiei. Haina ctitorului Vladislav e albastră închis, pe când a jupânului Miclăuș de lângă el este roșie. Amândoi sunt descoperiți, dar pletele lungi și castanii nu le cad pe umeri, ci par legate la spate în chică după obiceiul dacic, păstrat până mai ieri de călugării noștri. Femeia ce urmează după Miclăuș e îmbrobodită cu maramă. Ana fetița lui Vladislav, reprezentată sub modelul bisericii, are o rochie albă, strânsă pe corp, cu mâneci largi și altiță lată; părul e lăsat liber pe spate. Regii unguri, figurați pe zidul nordic al naosului, au tunici lungi verzi, încinse cu brâu lat de argint, cu împărații răsăriteni, peste care flutură o hlamidă de catifea, prinsă ca o broșă la gât [3].

Chronicon pictum Vindobonense, scrisă pe la 1358 de un călugăr Marcu, descriind înfrângerea din 1330 a lui Carol Robert de Anjou, ilustrează textul cu trei miniaturi importante pentru costumele epocii[4]. Solul, care duce regelui scrisoarea sigilată cu propunerile de pace ale lui Basarab, cât și peșcheșul de 7.000 mărci de argint, pare să fie un nobil ardelean: poartă chică și scurteică peste haina cutată. Românii cu părul lung pe spete — ca al sfinților de pe mânecuțele patrafirului Buzeștilor [5] — care asvârl bolovani sau trag cu arcul din creștetul șcheiului în cavaleria maghiară, sunt fie țărani cu zeghie și căciulă, fie ostași cu haină până la pulpe, uneori strânsă de mijloc cu o cingătoare

---

[1] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 225—232; I. D. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 247—248 și pl. 20—21 din *Album*; Idem, *Das Zeugnis*, p. 306 și pl. XIV. Un port analog aveau, se pare, ctitorii din 1409 dela Streiu - Sân-Giorgiu; din nenorocire tabloul votiv a fost zugrăvit din nou la 1743.

[2] V. Miniatura lui Nestor în *Menologul lui Vasile II* dela Biblioteca Vaticană reprodusă de J. Ivanov, *Le costume des anciens bulgares*, în *L'art byzantin chez les slaves*, I/2, p. 327.

[3] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 248—52; I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse*, p. 252—54; Idem, *Das zeugnis*, p. 306 și pl. *XV—XVI*.

[4] Franciscus Toldy, *Marci Chronica de gestis Hungarorum ab origine gentis ad annum 1330 producta*, Pestini, 1867.

[5] Am dat fotografia lor în *Patrafirul Buzeștilor dela Banja (Boka Kotorska)*, Craiova, 1938, p. 9.

de piele îngustă. Boierii cu plete umflate, bărbi frumoase şi priviri şirete, înconjoară pe Domn, trag cu urechea sau pun mâna la luptă; ei poartă mâneci largi de catifea cu râuri longitudinale, ţesute cu fir de aur şi strânse la încheietura mâinii. Aceste costume, ca şi coifurile deschise ale cavalerilor unguri, cu guler lat de zale *(coiffe de mailles à camail)*, sunt obişnuite în veacul al XIV-lea.

Astfel, izvoarele străine relative la secolul anterior eliberării principatului muntean (1247—1330) confirmă stratificarea societăţii noastre în Domni, boieri, ostaşi şi ţărani.

Pentru luxul veşmintelor din vremea aceia, ne referim la podoabele şi sculele descoperite la Argeş, precum şi la bumbii de argint găsiţi în cele două morminte din curtea bisericii dela Snagov, care sunt din veacul al XIV-lea. Vechimea mormântului neprofanat dela Argeş este susceptibilă de discuţii, mai ales fiindcă nu poartă inscripţie, a fost săpat la adâncimea cea mai mare şi sub cea mai joasă pardoseală a bisericuţii vechi, peste care s'a zidit cea de azi, şi nu este aşezat lângă scaunele voevodale sau arhiereşti, ci între cei doi stâlpi sudici de susţinere a bolţii, în afară de armonia bisericii actuale [1]. Sub giulgiul de mătasă purpurie, astăzi putrezit, purtând un chenar de svastice brodate de importaţie genoveză sau veneţiană [2], marele ctitor al Argeşului fusese îngropat purtând în cap o diademă bizantină de mărgăritare dispuse în romburi şi încununată de trei cruci, cu mâinile încrucişate, strălucind de inele şi prinse într'o legătură cusută cu perle în formă de cruce patriarhală. Tunica de mătasă roşie, răscroită la gât şi strânsă pe corp, avea mâneci strâmte încheiate prin câte 20 bumbi. Gulerul veneţian era format dintr'o dantelă de mătasă împletită cu fir de aur. Pasmanteria de mărgele, tot veneţiană, şerpuia în trei rânduri la gât, pe piept şi sub cordon, revărsându-se şi pe umeri. Mărgăritare alcătuiau cele două rozete ale pulpanelor tunicii în faţă, se încolăceau pe coate, apoi pe mânecuţe, peste galoane de fir. Brâul brodat din fir şi împodobit cu romburi de mărgăritare având la colţuri steluţe de aur se închidea printr'o pafta masivă. Din vesta de dedesupt n'a rămas decât tivul de mărgăritare dela gât, mâneci şi piept. Toată îmbrăcămintea, tunica lipită, mânecile strâmte încopciate până la cot, centura luxoasă purtată sub talie, sunt caracteristice modele apusene pornite din Franţa pela 1340 [3].

Nasturii de aur dela tunica voievodului muntean poartă în faţă, pe fondul de smalţ verde, scutul triunghiular de argint, despicat, cu patru

[1] N. Iorga în *Revista Istorică*, VI, p. 179; G. I. Brătianu, *Les fouilles de Curtea de Argesh*, în *Revue archéologique*, XIII, p. 1—23; V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeş*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, X—XVI, pl. 1—76; A. Sacerdoţeanu, *Mormântul dela Argeş şi Zidirea bisericii Domneşti*, în acelaşi *Buletin*, XXVIII, p. 49—57; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. II, Buc., 1935, I, p. 415—18 etc.

[2] V. Roth, *Kunstgewerbe*, p. 223.

[3] Enlart, *Manuel d'archéologie française*; III. *Le costume*, p. 71, 74, 80.

fascii de purpură în dreapta, care este scutul Ungariei. Această stemă nu exista în Ungaria sub dinastia arpadiană [1], iar la noi nu avea alt rost decât acel de semn al suzeranității maghiare. Și cum feudalitatea ungară a fost organizată de Carol Robert (1302—42) după modelul franco-napolitan, scutul angevin nu putea să apară la noi înaintea acestui rege. Ceia ce este sigur este că dreptul de a purta asemenea stemă a fost conferit lui Vlaicu Vodă în 1366, în calitatea sa de duce al Amlașului și Făgărașului.

Dintre cele patru inele de aur ale ctitorului dela Argeș, două — primul cu un diamant, al doilea cu o camee antică roșie — poartă pe margine formule de rugăciune latinești, scrise cu majuscule gotice. Asemenea inscripții, cunoscute în Franța numai până la 1350, au circulat până la sfârșitul veacului al XVI-lea în Italia și chiar în Orient, cum dovedește tezaurul dela Khalkis în Eubeea (1385—1470) [2]. Al treilea inel are cinci mărgăritare înfipte în ținte de aur în jurul unei agate, iar al patrulea un rubin brut.

Paftaua de aur dela brâul domnitorului, alcătuită dintr'o aglomerație de foișoare, turnulețe și balcoane gotice laterale cu figuri a fost comparată întâiu cu o cădelniță dăruită Tismanei de Sigismund de Luxemburg (1387—1437) [3]. Dar părerea că arcul în acoladă n'ar fi fost întrebuințat în arta industrială decât în cădelnița Tismanei și în chivotul Cracoviei nu corespunde realității. Florile de crin stilizate, ce încheie jos giuvaierul nostru, constituie un motiv decorativ curent al artei gotice. Arhitectura castelului, cât și portul doamnei din balcon, cu rochia strânsă la mijloc, mânecile strâmte și părul lipit pe tâmple, amintesc o cunoscută miniatură din *Psautier de Saint Louis* dela Biblioteca Națională din Paris, ceia ce ne-ar duce la veacul al XIII-lea. Gluga cu coadă patriarhicească a cavalerului apare în Franța la începutul veacului al XII-lea, în Germania la 1304, generalizându-se apoi în Italia și în Spania.

Mai logică apare comparația paftalei noastre cu aceia a lui Ludovic cel Mare (1342—82) din tezaurul capelei ungare dela Aachen, fiindcă asemănarea e vizibilă [4]. Giuvaierul dela Aachen a fost atribuit școlii săsești din Cluj, anume lui Georg și Martin, feciorii pictorului Nikolaus, care după ce au împodobit fântâna curții interioare a palatului din Praga [5] din porunca împăratului Carol al IV-lea, au turnat la 1370

[1] Réthy, *Corpus nummorum Hungariae.*

[2] O. M. Dalton, *Mediaeval personal ornaments from Chalcis in the Britisch and Ashmoleon Museum,* Oxford, 1923, nr. 389.

[3] V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 63.

[4] Pulszky, Radisics, Molinier, *Chefs d'oeuvre d'orfèvrerie ayant figuré à l'Exposition de Budapest,* 1884, II, p. 94.

[5] V. Roth, *Plastik*, p. 8—10; Barbier de Montault, *Le trésor du Dôme d'Aix-la-Chapelle,* în *Bulletin Monumental,* 5-e série, 1877, V, p. 406; J. Hampel, *Die Metalwerke der ungarischen Kapelle im Aachener Münsterschatze,* în *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins,* 1892, XIV, p. 63.

statuile sfinţilor Ştefan şi Ladislau pentru episcopul Dimitrie din Oradea. De aci s'a dedus că şi paftaua dela Argeş ar fi opera lor [1].

Nu s'a observat însă până acum apropierea dintre paftaua noastră şi mijlocul în şase colţuri al vechilor potire gotice, încărcat de arcuri în acoladă, simple sau trilobate, ce adăpostesc personaje. Asemenea podoabe s'au desvoltat dela 1300 înainte, dar nu în Franţa şi Germania cum s'ar putea crede, ci în ţările romanice mediterane şi în Răsăritul catolic [2], adică în Ungaria, Silezia şi Polonia [3], ajungând la Danzig şi chiar în Suedia [4]. Pe de altă parte, lucrarea aurului, caracteristică evului mediu francez, s'a răspândit cu începere din veacul al XIV-lea în Flandra, apoi prin Aachen în Germania şi în Italia nordică. Ucenicii lui Ugolino di Vieri, şeful şcoli din Siena, strămută după 1350 noua artă la Veneţia, care prin relaţiile ei cu Orientul dă naştere şcolii adriatice şi celei levantine [5]. In Eubeea, unde Veneţia avea privilegii comerciale încă din veacul al XII-lea [6], bailii Republicii minează suzeranitatea acheiană şi supun insula la 1385 [7]. Cum în paftaua noastră lebăda cu cap de femeie, ce se desprinde în bronz pe fondul de smalţ albastru al portalului central, nu-şi află perechea decât în Leda din tezaurul dela Khalkis [8], ajungem la încheierea că giuvaierul nostru este un produs din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, alcătuit din două părţi distincte: cea de aur, datorată meşterilor Italiei nordice, probabil unui aurar veneţian şi cea de bronz şi smalţ, adăogată de un lucrător din şcoala levantino-bizantină.

Dintre celelalte giuvaiere găsite la Argeş, menţionăm diadema de mărgăritare şi inelul cu ametist din mormântul atribuit lui Dan Vodă; brâul de fir de aur şi cele două inele ale lui Nan Udobă, boierul lui Mircea cel Bătrân, pomenit într'un hrisov din 20 Mai 1388 dat mânăstirii Cozia [9]: unul cu o camee înconjurat de o inscripţie slavonă, amintind

---

[1] G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 6.

[2] Joseph Braun, *Das christliche Altargerät in seinem Sein und seiner Entwicklung*, 1932, p. 100.

[3] Von Czihak, *Die Edelschmiedekunst früherer Zeiten in Preussen*, 1908, II, p. 31; Hintze und Masner, *Goldschmiedearbeiten Schlesiens*, 1911, pl. III; Jadwiga Skórkowska Smolarska, *Gotyckie Zlotnictwo Koscielne Wozewodztwa*, Slaskiego, 1936, p. 35 şi pl. V—VI.

[4] Carl R. af Ugglas, *Bidrag till den Medeltida Guldsmedskonstens Historia*, 1941, I, p. 8; de acelaşi, *Den Torstenssonska Kalken i Länna Kyrka*, în *Upplands Fornminnes Förenings Tidskrift*, Upsala, 1943, XLVI, fasc. 3, p. 131—141 cu 11 fotografii.

[5] Lehnert, *Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes*, I, p. 307; Dalton, *op. cit.*, p. 396.

[6] Charles Diehl, *Une république patricienne*, *Venise*, Paris, 1935, p. 35.

[7] Dalton, *op. cit.*, p. 392.

[8] *Ibidem*, p. 397.

[9] Condica mânăstirii Cozia, I, p. 3 verso.

prin forma literelor inelele bulgărești și sârbești din veacul al XIV-lea, celălalt cu un diamant negru între doi lei afrontați și inscripție în minuscule gotice, litere întrebuințate la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului următor; diadema alcătuită din lame de aur, surguciul din fire de argint și inelul cu smarald din mormântul lui Voislav, fiul lui Nicolaie-Alexandru; brățara lată de aur, cercelul și agrafa Cheranei, doamna lui Vladislav, cea din urmă reprezentând o femeie cu rochie strânsă la mijloc, falduri largi în jos și mâneci până la pământ; în sfârșit, aplica în aliaj de aur, înfățișând un tânăr ce șeade picior peste picior, găsită în mormântul cavalerului zugrăvit. Toate aceste scule și podoabe prezintă particularități caracteristice veacului al XIV-lea [1].

Ierarhia bisericească a Românilor, menționată într'o scrisoare a papei Grigorie al IX-lea din 1234 [2], a fost recunoscută de patriarhul Constantinopolei la 1359 prin întărirea lui Iachint, mitropolitul Vicinei, ca exarh al Ungrovlahiei [3]. Primele noastre veșminte bisericești se pot deduce din anumite zugrăveli din a doua treime a veacului al XIV-lea dela Biserica Domnească din Argeș. Ele înfățișează Sfinții Ierarhi în altar, pe stâlpii de Sud-Vest și Nord-Vest ai naosului, cât și în nartex. Peste stiharul dungat vertical, cu patrafir, bederniță și rucavițe, bogat și variat lucrate, ei poartă felonul polistavros cu sau fără guler împodobit cu mărgăritare; pe umeri nu lipsește omoforul arhieresc; Sf. Spiridon și Silvestru al Romei au camilavcă [4]. La Cozia, zugrăvelile nartexului, datate 1386, înfățișează în cele șapte sinoade ierarhi în saccos acoperit de cruci în cerc și chenare de perle, omofor și mitră bizantină scânteietoare sau camilavcă albă [5].

Printre cele mai vechi stofe bisericești păstrate, menționăm bedernița Tismanei din 1370, patrafirul aceleiași mănăstiri dela sfârșitul veacului al XIV-lea, epitaful Coziei din 1422, patrafirul lui Alexandru cel Bun de pe la 1402 și aierul, mitropolitului moldovean Macarie din 1428.

Veșmintele în Țările Române stau așa dar dela început sub dubla înrâurire bizantină și apuseană, dozată diferit după ținuturi. Prima influență, netăgăduit cea mai veche, nu ne-a venit atât direct din Bizanț, cât prin mijlocirea Bulgarilor și mai ales a Sârbilor. Ea a trecut din Țara Românească în Transilvania și Moldova, care a cunoscut-o și prin Crimeia bizantină; apoi s'a prelungit prin Grecii din Constantinopole. Influența apuseană s'a propagat prin Sași și Ragusani în Țara Românească, prin Genovezi și Poloni în Moldova. Comoara dela Argeș mărturisește, pe de altă parte, rolul precumpănitor al Veneției în strălucirea costumelor domnești.

București MARCEL ROMANESCU

[1] Descriere amănunțită și reproduceri la V. Drăghiceanu, *op. cit.*

[2] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 60—61.

[3] Miklosich și Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, II, p. 383—8.

[4] *V. Curtea Domnească din Argeș*, reproducerile dela p. 207, 213, 214, 245.

[5] I. D. Ștefănescu, *Contribution à l'étude des peintures murales valaques*, Paris, 1928, p. 21 și pl. III.

RÉSUMÉ

L'Histoire du costume roumain se base en premier lieu sur la connaissance des anciennes fondations religieuses. On y conserve des tableaux votifs, des tissus, des broderies et des vêtements liturgiques, des icones et de l'argenterie remarquables.

A partir du XV-e siècle paraissent les portraits à l'huile; à partir du XVIII-e les gravures exécutées dans les pays roumains.

Si les monnaies frappées en Valachie, ainsi qu'en Moldavie dès le XIV-e siècle constituent une source secondaire, les inventaires successoraux et les feuilles de dot montrent que les bijoux et les parures ont toujours joué un rôle important.

L'histoire du costume roumain ne saurait se passer d'une série d'autres données, tels les documents concernant les échanges de commerce, les descriptions des voyageurs étrangers relatives aux vêtements, aux habitudes, aux fêtes, aux processions, aux protocoleur de la Cour.

Il résulte de ce matériel informatif que le peuple habitant l'ancienne Dacie s'est toujours maintenu au niveau des peuples les plus civilisés en ce qui regarde la richesse vestimentaire, le faste des princes, le luxe des nobles, mais surtout le goût des couleurs, qu'on observe particulièrement chez la classe paysanne.

Pour le costume paysan il ne suffit pas de se référer aux ressemblances avec les reliefs de la colonne Trajane. Les tissus et les broderies font foi d'un art géométrique abstrait provenant de la succession des Daces et prouvant la continuité ethnique du peuple roumain. L'ancienneté de cet art est vérifiée par l'identité des motifs paysans avec certains fragments de céramique préhistorique.

Ce costume, auquel il faut adjoindre les tapis, constitue d'ailleurs un précieux témoignage pour le choix des nuances, les Roumains préférant toujours les tons discrets, le bleu d'azur ou l'outremer, le carmin, le jaune de safran.

Comme toute l'Europe médiévale les pays roumains ont connu dès le XIII-e siècle une délimitation des classes sociales. Le diplôme de

1247, conféré aux chevaliers Hospitaliers, constate l'existence parmi les Roumains de voévodes, soldats et paysans. Du même siècle date le portrait du fondateur de l'église de Streiu en Transylvanie, qui porte une côte de mailles. Par contre, le costume des chevaliers de St. Nicolas Domnesc à Curtea de Argeş en Valachie et de Sântă-Măria-Orlea en Transylvanie sont du XIV-e siècle.

C'est toujours en Transylvanie qu'on a trouvé les plus anciennes représentations de seigneurs roumains. A Crişcior, datant de la fin du même siècle, le fondateur porte le costume des guerriers slaves des Balkans, mais les jeunes personnages sont habillés à la mode des officiers de Louis d'Anjou, roi de Hongrie ; à Ribitza, au début du siècle suivant, on rencontre le costume traditionnel des boyards roumains, c'est-à-dire un costume de cérémonie d'origine byzantine.

Trois miniatures du *Chronicon pictum Vindobonense*, écrit vers 1358, montrent le costume des seigneurs valaques. Ainsi, les sources étrangères du siècle antérieur à la liberté de la Valachie confirment les sources autochtones concernant l'organisation d'une société formée de princes, de boiars, des soldats et de paysans.

Les fouilles de Curtea de Argeş, concluantes pour la richesse des vêtements roumains, sont assez connues dans les cercles savants à l'étranger. Il s'agit d'un prince orthodoxe, portant le diadème byzantin et dont les mains, couvertes de bijoux, étaient liées par une bande de perle représentant la croix patriarchale. La mise de ce prince, le pourpoint collant, les manches étroites boutonnées jousqu'au coude, la ceinture luxueuse au-dessous de la taille, tout indique la mode française lancée vers 1340. Les boutons fermant la tunique ne sauraient être antérieurs à l'année 1366 ; ce n'est qu'à partir de cette date que Vladislav de Valachie, reconnaissant le roi Louis de Hongrie comme suzerain pour les fiefs d'Amlaş et de Făgăraş pouvait porter les armes angevines. Les bagues à inscription latine en majuscules gothiques ne se rencontrent en France que dans la première moitié du XIV-e siècle, mais continuent à circuler ensuite en Italie et dans tout l'Orient.

Quant au fermoir de la ceinture, joyau en or massif pesant 280 grammes, il a été attribué, comme le blason du roi Louis de la chapelle hongroise d'Aix-la-Chapelle, à l'école saxone de Cluj. Or, les maîtres de cette école étaient des fondeurs et non pas des ciseleurs. On devait plutôt réfléchir à la ressemblance de notre bijou avec le milieu des ciboires gothiques du XIV-e siècle. L'orfèvrerie est au début de ce siècle un art bien français qui se propage par Aix-la-Chapelle dans les pays allemands et, simultanément, dans l'Italie du Nord. Dans la deuxième moitié du siècle, les élèves d'Ugolino di Vieri de Sienne transplantent cet art à Venise, donnant naissance aux écoles adriatique et levantine. Le fermoir d'Argeş présente, sur le fond d'émail bleu du portail, le relief en bronze d'un cygne à tête de femme, qui n'a de pair que la

Léda du trésor de Khalkis en Eubée. Il faut en conclure que les deux joyaux sont de la fin du XIV-e siècle et de la même école.

Les autres bijoux d'Argeş nous ramènent à une époque identique, indifféremment si leur origine est occidentale ou orientale, comme le preuvent les diadèmes byzantins, une aigrette en fils d'argent ou la bague à inscription slavonne de Nan Udobă, boiar connu sous le règne du prince Mircea de Valachie.

Les vêtements liturgiques du même siècle figurent dans les scènes religieuses d'Argeş et de Cozia. Monsieur G. Millet a établi la date de l'épigonation de Tismana (1370).

Le costume roumain subit jusqu'en 1400 la double influence de Byzance et de l'Occident. La première perce surtout par l'entremise des Bulgares et des Serbes en Valachie, d'où elle est diffusée en Transylvanie et en Moldavie. Les Saxons de Transylvanie sont les agents de la civilisation occidentale, sans oublier les Ragusains pour la Valachie, les Gênois et les Polonais pour la Moldavie. Le trésor d'Argeş indique le rôle de Venise dans le luxe des princes roumains.

INFLUENȚA GREACĂ ASUPRA PREFEȚII GRAMATICII LUI IOAN ELIADE RĂDULESCU

Literații români dela începutul secolului al XIX-lea, ca și literații greci dela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor, care voiau să scrie în greaca vorbită, simțeau lipsa unei gramatici și a unui vocabular stabilit. De aceia unii din ei nu îndrăzneau să scrie și să publice într'o limbă « necanonisită » și lipsită de reguli gramaticale, ci preferau să utilizeze limba greacă pe care o învățaseră în Școlile Domnești sau cu profesorii greci din țară. Astfel poeții Văcărești — Ienăchiță, Alecu și Nicolae — au scris o mare parte din poeziile lor în limba greacă, marele ban Grigorie Brâncoveanu a tradus la 1808 în limba greacă opera lui Heineccius: *Elemente de filosofie, logică și etică*, care mai târziu a fost tradusă din grecește în românește de Eufrosin Poteca. Poetul Cârlova se servea de limba greacă și după stăruința prietenului său Voinescu începe să scrie în limba română. Dinicu Golescu în vestita sa călătorie spune: « plecând din Brașov, am început să scriu cele ce vedeam în limba națională, și nu după zile multe, ci după puține am fost silit să scriu în limba grecească; căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba națională, cum: șadârvanul, statue, cascade și altele, pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s'ar cuveni să le întrebuințez, și am fost silit să las limba națională și să încep grecește. Și aceasta nu făr' de a încerca rușine, căci toți tovarășii drumași scria fieșcare în limba sa cea națională, și scriind și eu m'au întrebat de este această scrisoare în limba națională? Și de nevoie am spus că este grecească, mai poftorind că, în Patria noastră toți fiii nobleții obicinuiesc mai mult în limba grecească să scrie ».

[1] Comunicare făcută în ședința de Joi 30 Noemvrie 1944 a Institutului de Istorie Națională din București.

Au fost însă şi scriitori cu mai mult curaj atât în Moldova cât şi în Ţara Românească, care au izbutit să înfrunte dificultăţile întâmpinate şi să publice câteva cărţi literare, dovedind astfel că se poate scrie foarte bine şi într'o limbă « necanonisită », îndemnând în acelaşi timp şi pe ceilalţi învăţaţi să urmeze pilda lor. Unii nu uită chiar să arate şi nevoia stabilirii unor reguli gramaticale şi îmbogăţirea vocabularului. Printre cei din Moldova găsim pe marele postelnic Alexandru Beldiman. Acesta a tradus în limba română câteva opere ca *Moartea lui Avel* a lui S. Gessner (Buda, 1818), *Istoria lui Numa Pompiliu* a lui Florian (Iaşi, 1820), *Tragedia lui Orest* a lui Voltaire (Buda, 1820), care sunt dintre primele traduceri publicate în limba română. Cum a dus la capăt Beldiman opera sa de traducător se vede din următoarele rânduri din prefaţa sa la Istoria lui Numa Pompiliu: « nenumăratele greutăţi ce am întâmpinat, glasul obştii că iaste cu neputinţă a scrie ceva într'o limbă necanonisită şi lipsită de tot meşteşugul gramaticesc, mă aduseră la deznădăzduire ». Alături de Beldiman trebue să adăogăm şi pe scriitorii munteni: Barbu Paris Momuleanu şi Grigorie, episcopul Argeşului. Poetul Momuleanu, cunoscut în literatura română prin volumele sale *Rost de poezie* (Buc., 1820, 1822) şi *Caracteruri*, cere în bogata sa introducere din *Caracteruri*, dela compatrioţii săi poeţi să-şi înstruneze împreună cu muzele lira lui Apolon ca să devină prietenii « Omirilor, Ovidilor, Metastazilor şi Rasinilor ». Şi adaogă mai departe: « este vremea să urmăm înţelepciunea albinelor şi strângându-ne ca ele laolaltă într'o împreună glăsuire să lucrăm cine şi ce va putea şi neamul cu bucurie să primească a fieşcărui osteneală; fie şi cât de mică, de va fi morală să se socotească drept mare, pentrucă în starea care ne aflăm acum nu putem scoate d'odată nici poeţi mari, nici autori vestiţi pe care să-i primim în şcoalele noastre de clasici ». Mai departe şi Momuleanu, ca şi Al. Beldiman, se plânge de lipsa unui dicţionar şi a unei gramatici: « In destul că ceea ce zidesc, zidesc fără de materie lipsiţi şi de un dicsionar, de unde să putem ideile şi zicerile noastre prin termeni hotărîţi să le arătăm, ci fieşcare ceea ce scrie, scrie după genia şi ideile lui, pentrucă din pricina întâmplărilor niminea n'a îngrijit de vreun folos aseminea patrii..., încă şi de o gramatică am fost foarte lipsiţi în limba noastră până în zilele vrednicului de laudă boier Enăchiţă Văcărescul. Acest vrednic de pomenire a dat întâi neamului grămatica la lumina, dar în urmă cine a îmbrăţişat râvna ca să-i fi pus ostănelile în lucrare? Nimeni nu s'a aprins de această râvnă, ci i-au lăsat ostenelile în nebăgare de seamă; lucrul cel scump s'a socotit ca cel mai de nimic... »[1].

Un alt patriot, episcopul Argeşului Grigorie, care « în trudirea cărţilor limbii Patriei cu saţiu a petrecut », ca să dovedească că pot

[1] Incă din 1809 Gh. C. Roja scria în prefaţa cărţii sale *Măestria ghiovăsirii româneşti* (Buda, 1809): « cu ajutorul Lexiconului, a Gramaticii şi ale altor cărţi ce sânt de lipsă se va poii limba noastră cea Românească ».

fi traduse în limba română chiar și opere de filosofie, a tradus din limba greacă și a tipărit la 1826 *Logica* Sf. Ioan Damaschin. In prefața sa episcopul Grigorie spune: « încă mai denainte știind eu că unii din dascălii altor limbi, poate de vreo patimă răpindu-se, nu lipsesc a zice că cu neputință iaste a se muta filosofia și în limba românească pentru sărăcia zicerilor și a numirilor, am pus toată osârdia de am tălmăcit și pre ceale mai nelesnicioase graiuri și nume, păzind de aproape pre înțelegerea tălmăcirii, pentru ca să rămâie greșită și deșartă părerea acelora și să se arate prin lucru dovedit, cum că toate limbile fără osebire sunt îndemânatice la toate științele. Că mai mult place Muzelor a vorbi în fieștecare neam cu limba lui, decât cu alta streină, fiindcă numai limba Patriei iaste destulă a învăța pre cei ce doresc a le ști, spre a învăța cu deslușire și cum că fără limba Patriei nu numai puțin folositoare s'au arătat școalele și cărțile, ci și fără niciun sporiu. Nu iaste dar îndoială a nu fi așa. Căci în câtă vreme neamurile Evropii nu băga în seamă limba sa ceea ce se vorbea, erau Muzele închise în mânăstiri și în palaturi, numai la aceea, care avea vreme și mijloace, ca prin limba latinească să le câștige. Iar după ce au cunoscut paguba care urma la obște din pricina aceasta, au început fieștecare neam a-și împodobi limba sa cea vorbitoare și a se apropia de filosofie. Deci dintr'o aceasta urmare s'au făcut acum acolo științele de obște și se fălesc prin târguri, prin prăvălii, printre meșteri, prin tabere și prin toate breaslele.

Inceteaze dar de acum înainte sfiala aceea, care se pricinuia nouă, sau dela dascălii altor limbi, care precum am mai zis, ne îndărăcnea pentru câștigul lor, sau dela cei ce învață câte cinci-șase franțozești, sau șapte-opt ellinești și îndată se umflă căscând gurile spre a-și defăima limba sa cea de Patrie, fără a socoti că prea orice meșteșug și prea orice știință vremea le crește și le mărește, când necurmat se pun în lucrare ».

Dar aceste cuvinte frumoase episcopul Grigorie al Argeșului le-a împrumutat în mod tacit dela scriitorul grec Grigorie Constandas, unul din apărătorii limbii grecești vorbite. Acesta, ca și episcopul Grigorie, vrând să dovedească, contrar părerii de atunci, că pot fi traduse foarte bine în limba greacă vorbită și opere filosofice, a tradus din limba italiană *Logica* lui Soave și a publicat-o în Veneția la 1804. In lunga sa prefață, unde tratează pe larg problema limbii grecești vorbite, găsim și următorul pasaj, care a fost împrumutat de Grigorie, episcopul Argeșului. Constandas zice: « In traducerea mea m'am servit de greaca comună, adică acea limbă pe care o înțelege tot neamul nostru, fiindcă scopul meu este de a lumina tot poporul, și nu numai o părticică din el. Este, da, înrădăcinată în neamul nostru o prejudecată că limba noastră este neîndemânatică la filosofie. Această părere domnea până alaltăieri și în statele bine cârmuite ale Europei, și toți pretindeau că singura limbă a filosofiei era cea latină. Timpul și experiența însă au dovedit că aceasta era o înșelăciune și că toate limbile, fără excepție, sunt îndemânatice și la filosofie, și la geometrie, și la fiziologie, și pur și simplu

la orice ştiinţă. Muzele cunosc toate limbile lumii, dar se vede, că se simt mai bine când vorbesc cu fiecare naţiune în limba sa, pe care o ştie mai bine, adică cea vorbită, deoarece aceasta singură provoacă poftă ca toate ştiinţele, fără de care sunt nefolositoare şi şcolile şi cărţile, şi tot ce se subînţelege la familiarizarea cu muzele. Cât timp naţiunile europene dispreţuiau limba lor vorbită, muzele erau închise în mânăstiri, în tribunale, în palate, numai la aceia care aveau vreme şi mijloace ca prin limba latinească să le câştige. Iar după ce şi-au dat seamă de paguba ce pricinuiau obştei cu aceasta, şi a început fiecare neam să-şi cultive limba sa vorbită şi cu aceasta să se apropie de filosofie, muzele s'au făcut comune, şi se fălesc prin târguri, prin prăvălii, prin tabere, şi printre oameni de orice rang şi situaţie. Deci aceasta trebue să facem şi noi, dacă vrem să nu ne contrazicem când spunem că ne dăm silinţa de a rechema muzele în patria lor ».

Pasagiul de mai sus ne arată foarte bine influenţa lui Grigorie Constandas asupra episcopului Grigorie al Argeşului, care a împrumutat nu numai ideile lui Constandas, ci şi propriile lui cuvinte fără să-i pomenească numele, fapt care, după cât ştiu, a rămas nerelevat până astăzi.

La strigătul literaţilor români că limba trebue « canonisită », a răspuns tânărul Ioan Eliade Rădulescu cu o Gramatică propriu zisă, căci cele publicate de înaintaşii săi Enăchiţă Văcărescu şi Paul Iorgovici cuprindeau mai mult observaţii la limba română, şi cu drept cuvânt Eliade Rădulescu spunea că nu « putem arăta înaintea adevărului că gramaticele predecesorilor noştri merită numele de gramatică, nici în cunoştinţa limbii, nici în metoda, nici în stil ».

Gramatica lui Eliade Rădulescu s'a publicat în anul 1828 la Sibiu, redactarea ei însă a început, după o mărturie a autorului în 1818, iar după o altă mărturie a sa în 1823. Insă în dedicaţia din fruntea Gramaticii, adresată marelui vornic Gheorghe Golescu spune că « ea este de şase ani acuma între mâinele şcolarilor ». Scăzând deci şase ani din 1828, urmează că Gramatica era redactată la 1822, când tocmai Eliade primea direcţia Şcoalei lui Lazăr. Apariţia Gramaticii a fost un mare eveniment pentru literatura română şi a avut o foarte bună primire. Bineînţeles că n'au lipsit şi unele critici, cum este de pildă critica lui Naum Râmniceanu.

De Gramatica lui Eliade s'au ocupat până acum mai mulţi filologi şi istorici literari, din care unii, de pildă Pompiliu Eliade, Bogdan-Duică, George Oprescu, D. Popovici, au arătat că Eliade, cu privire la izvoare, a fost influenţat atât de Şcoala latinistă din Ardeal cât şi de Şcoala greacă din Bucureşti. Cei care au insistat mai mult asupra influenţei Şcoalei greceşti, ca Bogdan-Duică şi D. Popovici, au vorbit numai de influenţa lui Condillac şi Destrutt de Tracy, ale căror idei au trecut în Gramatica lui Eliade fie din lectura Logicei lui Condillac în traducerea greacă a lui Daniil Filipide, fie din cursurile profesorilor Iatropol şi Vardalah dela Şcoala greacă din Bucureşti. După cum vom vedea însă mai jos, influenţa greacă asupra Gramaticii lui Eliade, a fost cu mult mai mare şi mai însemnată.

Eliade n'a vrut să dea la lumină numai o Gramatică care să fie de folos atât elevilor săi, cât și literaților, ci și să fixeze oarecum limba română, ca să nu fie tratată după bunul plac al fiecărui scriitor. De aceia în prefața Gramaticii sale el vorbește pe larg de romanitatea limbii române, de cultivarea și îmbogățirea ei, de îndepărtarea străinismelor etc. In expunerea părerilor sale filologice Eliade este influențat puțin de scriitorii latiniști din Ardeal, și mai mult de scriitorii greci din Principatele Române și din alte părți, care, tocmai în anii de studii ai lui Eliade la Școala greacă din București, s'au angajat într'o violentă polemică asupra limbii neogrecești. Ei au tratat problema limbii grecești în broșuri, în prefețele și postfețele ale unor cărți care au fost mult citite în Țările Române, precum și în cele două reviste grecești din Viena Ἑρμῆς ὁ Λόγιος și Καλλιόπη, care au avut o mare circulație în țară, prima fiind chiar subvenționată de *Societatea filologică greco-dacică* din București, care a fost întemeiată la 1811 de mai mulți învățați români și greci din capitala Țării Românești. Nu avem nicio îndoială că Eliade a urmărit această polemică a literaților greci, căci iată ce ne spune: « Inaintea liberării Grecilor, era o polemică mare între literații lor pentru limbă, și vedea cineva niște bărbați foarte stimabili fiecare în parte, ca Korai, Neofit Duca, Kodrica și alții; oameni cu aceleași zel către nație; oameni ce și-au sacrificat pacea, vegherile și averea pentru patrie. Cu toate acestea în certele lor literare numai cel d'întâi era moderat în personalități, și tare, plin de urgie asupra vițiurilor generali, unde ceilalți se insultau unii pe alții în toată puterea superlativilor »[1]. Și cum era cu putință ca Eliade să nu fi urmărit această polemică când limba și ortografia românească îl preocupau, după o mărturie a lui, încă de când era elev la Școala greacă? De notat că Eliade a avut la Școala greacă din București ca profesori pe Neofit Ducas și pe Ștefan Comitas, doi din cei mai însemnați apărători ai limbii grecești arhaizante, care, fără îndoială, găseau prilej, în cursurile lor de limbă elenă să arate elevilor lor scăderile și barbarismele limbii grecești vorbite sau populare, față de superioritatea și frumusețea limbii grecești pure aticizante. Este interesant că din toată această polemică a literaților greci Eliade n'a fost influențat de profesorii săi Neofit Ducas și Ștefan Comitas, ci de Atanasie Hristopol, Ioan Vilaras, Daniil Filipide și Grigorie Constandas, apărătorii limbii grecești vorbite[2]. Eliade a studiat operele acestor scriitori și a reținut

[1] I. Eliade Rădulescu, *Litteratura critică*, București, 1860, p. 51.

[2] Tot partizan al apărătorilor limbii grecești vorbite a fost și colegul lui Eliade Rădulescu dela Școala greacă din București Eufrosin Poteca, care a avut chiar curajul să critice pe profesorul său Neofit Ducas că întrebuința în scrierile sale limba greacă arhaizantă, ceia ce a făcut pe N. Ducas să se apere într'o scrisoare și să îndemne în același timp pe fostul său elev Euf. Poteca să imite mai bine decât să osândească pe cei care cinstesc lucrurile frumoase și cu deosebire pe cei care în această limbă te-au învățat și pe tine ca și pe ceilalți.

din ele unele lucruri, pe care le recunoaştem astăzi în teoriile lui lingvistice.

Eliade a fost singurul din admiratorii lui At. Hristopol în ţară, care a tradus toate poeziile lui lirice în limba română; Eliade de sigur a citit şi Drama Ahile a lui Hristopol, care s'a jucat de mai multe ori în Principatele Române şi a avut un succes răsunător. Dar citind drama Ahile, Eliade a avut în mână în acelaşi timp şi Gramatica lui Hristopol, care s'a publicat într'un volum cu drama sa la 1805. Unele apropieri ce există între ideile lingvistice ale lui Hristopol şi cele ale lui Eliade ne probează că Eliade nu numai a citit ba chiar a studiat cu atenţie Gramatica lui Hristopol. In activitatea lingvistică a celor doi poeţi se poate chiar stabili un paralelism. Hristopol este partizan al limbii greceşti vorbite, Eliade este pentru limba română vorbită; Hristopol ca să vie în ajutorul literaţilor greci, partizani ai limbii greceşti vorbite, scrie Gramatica sa; Eliade ca să vie în ajutorul literaţilor români publică Gramatica sa; Hristopol se ocupă de originea limbii greceşti vorbite şi ajunge la concluzia că este un amestec al vechilor dialecte doric şi eolic şi că este soră cu limba atică; Eliade susţine că limba română este fiica limbii latine şi soră cu cea italiană. Hristopol se ocupă de ortografia greacă, se declară contra ortografiei istorice şi este pentru ortografia fonetică; Eliade la fel condamnă ortografia istorică română şi susţine pe cea fonetică.

Dar să vedem cum îşi expune Eliade unele din ideile sale lingvistice în comparaţie cu Hristopol şi ceilalţi apărători ai limbii greceşti vorbite dela care s'a influenţat.

Eliade începe vestita prefaţă a Gramaticii sale, care formează o adevărată monografie, unde sunt tratate chestiunile cele mai delicate de limbă, cu o lungă discuţie asupra alfabetului român, ajungând la concluzia că în alfabet trebue să fie atâtea litere câte sunete are limba, niciun sunet mai mult sau mai puţin. Dar nu susţine acelaşi lucru şi poetul grec Hristopol, când discută cu Ortografia, care i s'a prezentat în vis? Iată propriile cuvinte ale lui Hristopol: « Primii descoperitori ai literilor greceşti, oricare ar fi fost, numai atâtea litere, mi se pare, au stabilit în limba lor, câte erau necesare ca să pronunţe sunetele ei; nici nu aveau motiv să pună o literă mai mult, fără ca sunetul ei să existe în limba lor ». Apoi Hristopol se opreşte asupra literei θ, şi se întreabă: « Cine poate să creadă că, dacă Italienii de astăzi, neavând, să zicem, în limba lor litere şi ar dori să stabilească literele lor, s'ar hotărî vreodată să pună în alfabetul lor şi litera θ! al cărei sunet nici nu se aude, nici nu se vede în limba lor? » [1]. Dar litera θ din alfabetul românesc a preocupat şi pe Eliade, care zice: « In toată limba noastră nu găsim o zicere, care să cuprinză pe acest θ, ba încă deşi avem în limba noastră vreo vorbă împrumutată dela Greci, care să aibă în sine

[1] At. Hristopol, Λυρικά, 1811, p. 25.

pe θ, Rumânii nu-l citesc decât ca pe t, sau care voesc să se pocească, aceia îl citesc ft ». Şi după ce cei doi poeţi se ocupă de pronunţarea diftongilor, unul vorbind de diftongii αι şi ει, iar celălalt de ꙟ (ea) şi ꙟ (iu), trec apoi la importanta problemă a ortografiei.

Hristopol declarându-se un adversar al ortografiei zice: « De ce să pierdem pentru ortografie floarea tinereţii noastre ca s'o învăţăm? La ce foloseşte limbii noastre? Fără ortografie n'o să ne înţeleagă lumea când vorbim? Avem cuvintele limbii ca să ştim de unde se trag, sau ca să exprimăm ideile noastre? Şi la ce ne foloseşte dacă ştim de unde se trage un cuvânt? Dacă vom scrie verbul τρώγω (mănânc) τρόγο nu cumva se face πίνω (beau)? Sau dacă vom scrie αὔριον (mâine) ἄβριον nu cumva se face σήμερον (astăzi)? Şi dacă scriem αὐτὸς (acesta) αφτὸς oare se face ἐκεῖνος (acela)? [1]. Iar în conversaţia pe care o are Hristopol în *Visul* său cu Ortografia adaogă: « Ai să-mi spui că şi Francezii şi Englezii altfel scriu şi altfel pronunţă; multe vocale şi consonante sunt scrise în limba lor, dar la pronunţare nu se aud... de mult înţelepţii şi savanţii lor au înţeles eroarea şi munca fără rost a înaintaşilor lor, care îşi pierdeau timpul căutând să se apropie de limba latină... Şi dacă cărţile lor n'ar fi fost scrise de sigur că ar fi îndreptat răul, scriind după cum pronunţă ». Aşa dar vedem că Hristopol susţine că trebue să scriem după cum pronunţăm, fără să ţinem seamă de greaca veche, adică el este pentru ortografia fonetică şi nu pentru cea istorică.

Hristopol se declară împotriva ortografiei istorice, dar nu are curajul să o rupă definitiv cu această ortografie şi să adopte pe cea fonetică. Un alt poet grec, doctorul Ioan Vilaras din Epir, susţinător şi el al limbii greceşti vorbite, a vrut să aplice teoria lui Hristopol. El a scris şi a publicat la 1814 într'o tipografie din Corfu o cărticică întitulată: « Η Ρομεηκη γλοσα » (Limba greacă), astăzi foarte rară, din care un exemplar se află în Biblioteca Academiei Române, probă că a circulat şi în ţară. Vilaras înlătură spiritele şi accentele, precum şi două litere din alfabetul grecesc, anume υ şi ω, adăogând în locul lui ω o nouă vocală ȣ. Vilaras spune: « douăzeci şi trei litere trebue să avem în alfabetul limbii, fiindcă exact atâtea trebue ca să reproducem toate sunetele ei ».

Noua ortografie greacă propusă de Vilaras n'a avut partizani, şi după cum susţin unii istorici literari greci, în frunte cu Sathas, însuşi Vilaras a renunţat la propria sa ortografie şi a revenit peste câţiva ani la accente şi la vechea ortografie, în care a scris poeziile sale, publicate după moartea sa (1827) de Atanasie Politis. Spiridon Lambros, şi acum în urmă Gheorghe Valetas susţin însă că Vilaras a rămas credincios ortografiei sale, şi că în această ortografie a scris şi poeziile sale, dar At. Politis, când le-a dat la lumină, din motive editoriale, a schimbat-o pe seama lui Vilaras.

---

[1] At. Hristopol, Λυρικά, p. 27—8.

Venind acum la Eliade, vedem că şi el în prefaţa Gramaticii sale vorbeşte pe larg de problema ortografiei române, cerând simplificarea ei, adică îndepărtarea caracterelor de prisos şi reducerea alfabetului la strictul necesar. Ca şi Vilaras, Eliade elimină din alfabetul românesc câteva slove, printre care sunt şi « măreţel şi îngânfatul ω » şi « delicatul şi plinul de dulceaţă θ ». De asemenea el înlătură, ca şi Vilaras, « ocsiile şi psili, şi dasia », iar pe ȣ, zice Eliade « trebue să-l cunoaştem de o singură slovă, iar nu de diftong », aşa cum susţinea şi Vilaras.

Eliade, probabil sub influenţa lui Hristopol, combate pe sprijinitorii Şcoalei latiniste din Ardeal zicând: « îndrăznesc a vorbi pentru fraţii noştri din Transilvania şi Banat, care sunt vrednici de toată lauda pentru ostenelile şi silinţa ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografia însă, care voiesc să o introducă, scriind cu literile latineşti, bine ar fi fost să urmeze duhului italienesc, adică a scrie după cum vorbim. Şi să nu se ia după ortografia franceză şi englezească, care păzeşte derivaţia zicerilor, care este născută în veacurile sholasticismului şi de care chiar singuri acum ar voi să se scuture ».

După cum pe Hristopol nu-l interesa cum pronunţau vechii Eleni, ci Grecii moderni, la fel şi pe Eliade nu-l interesa cum pronunţau Romanii limba latină, ci Românii din timpul său, şi fonetica pe care o recomanda nu era cea istorică, ci cea uzuală. Eliade se declară împotriva Şcoalei latiniste şi mai târziu, în acea corespondenţă pe care a schimbat-o asupra limbii române cu prietenul său moldovean Costache Negruzzi. Ocupându-se de felul cum trebue scrise unele cuvinte latineşti zice că « cum le-au pronunţat moşii noştri Romani, nu ştiu, dar cum sunt scrise le vedem »[1]. Iar mai departe: « n'am putere de a vorbi ca un despot... vorbele mele n'au fost niciodată porunci, ci eu m'am supus totdeauna la poruncele şi la glasul limbei, acolo unde am avut putere să-l înţeleg, şi cine este român se va supune şi el cu mine ». Acest pasaj al lui Eliade parcă ar reproduce cuvintele lui Adamantie Coray: « dacă nu avem dreptul la o poruncă de tiran « aşa vreau să vorbeşti », avem negreşit dreptul la un sfat frăţesc, « aşa trebue să vorbim »[2].

Şi precum susţineau apărătorii limbii greceşti vorbite că această limbă îşi avea formele, declinările şi regulele ei, pe care trebuia să le urmeze, la fel susţine Eliade pentru limba română. El zice: « Noi, socotesc că vorbele latineşti numai în rădăcină le avem sau numai în physionomie; ce se atinge însă de terminaţia substantivelor, verbilor şcl în cazuri, în timpi, numere şi persoane, noi avem altă gramatică. Adică voiu să zic că Dicţionarul nostru putem să-l aflăm în Dicţionarul latin, iar Gramatica în limba poporului ».

---

[1] *Curierul de ambe sexe*, periodul II, ed. II, Bucureşti, 1862, p. 33.

[2] Ad. Coray, Ἡλιοδώρου Αἰθιοπικῶν *(Etiopicele lui Eliodor)*, Paris, 1804, p. ξθ′.

Eliade este de aceiași părere cu Hristopol, că zadarnic își pierde tinerimea vremea ca să învețe cum trebue să scrie un cuvânt, în loc să învețe alte lucruri folositoare. Eliade spune: « Noi nu cunoaștem ce va să zică *o* și *i* lung și scurt; noi de vom scrie *om*, sau așa sau altfel ѡм, tot om va să zică; de vom scrie *ființă* sau așa, sau ѳіинцъ tot ființă va să zică și așa fără niciun cuvânt facem pe nevinovata tinerime vremea în care poate să învețe alte lucruri folositoare, să o piarză învățând aceea ce capricia noastră a găsit cu cale fără niciun cuvânt de desăvârșit ».

Eliade n'a fost influențat în activitatea sa lingvistică numai de poeții Hristopol și Vilaras, ci și de ceilalți doi apărători ai limbii grecești vorbite: Daniil Filipide și Grigorie Constandas. Aceștia, ca și Hristopol, au trăit pe pământul românesc și au publicat câteva opere, unele referitoare la istoria și geografia țărilor române, care au avut o largă circulație în Principatele Române și au fost utilizate și ca manuale didactice. In prefețele și postfețele lor, cei doi neobosiți sprijinitori ai literelor grecești găseau prilej să-și expună gândurile lor asupra problemei limbii neogrecești atât de mult discutată pe atunci. Prefețele lor fiind citite și de literații români, din care cei mai mulți erau cunoscători ai limbii grecești, tocmai într'o epocă când și ei erau preocupați de cultivarea limbii române, au avut asupra lor o oarecare influență. Acela însă care a citit mai mult pe Filipide și Constandas și a însușit unele din ideile lor, pentru ca apoi să le utilizeze în expunerea lui asupra problemei limbii române, a fost tot Eliade Rădulescu, reformatorul limbii patriei sale.

Daniil Filipide și Gr. Constandas în *Geografia modernă* pe care au publicat-o împreună la 1791 scriu cu privire la cultivarea limbii neogrecești: « Cultivarea unei limbi este s'o îmbogățim cu cuvinte, cu fraze, cu expresii, cu metafore, cu proverbe, de care este lipsită sau este săracă limba unei națiuni inculte; deci ca să se îmbogățească, să fie în stare să exprime orice idee a acelui neam care o întrebuințează poate să împrumute toate acestea dela o altă limbă care le are, în afară numai de acele cuvinte pe care trebue să le ia dela acea limbă dela care este vădit că se trage, iar altele să le facă după analogia cuvintelor pe care le are. Dar dacă nu vor fi destule nici aceste două mijloace, poate să ia și aceste cuvinte de acolo de unde le va găsi. Insă orice va lua, atât dela mama ei, cât și dela celelalte limbi străine ca să le însușească și să le facă ale ei, trebue să le prefacă cât se poate după natura ei, dacă vrea să se arate cultivată și nu plină cu fel de fel de petece. Aceasta au făcut și fac mereu Englezii, Francezii, Italienii, Spaniolii și toți acei ce au găsit limba lor necultivată. Aceasta au făcut odată și Latinii; aceasta au făcut (ascultați bine) și strămoșii noștri Eleni, orice au luat din alte limbi, l-au prefăcut după natura limbii lor, în așa fel încât poate chiar ei înșiși după multă vreme nu prea cunoșteau ». Și apărătorii limbii grecești continuă: « Așa să facem și noi urmașii acelor oameni

vestiți; limba noastră are norme constructive, are declinări, are reguli sintactice, deci când vom scrie în aceasta trebue să urmăm normele ei, declinarea ei, regulele ei, care sunt sufletul și partea caracteristică a fiecărei limbi, pe care le găsim nu când privim în aer, nici răsfoind vreo altă gramatică, ci în însăși limba, observând natura ei, adică întrebuințarea obișnuită, care este creatorul și gramatica limbii...» (p. 180—181).

Eliade a împrumutat ideile de mai sus ale lui D. Filipide și Gr. Constandas și le-a aplicat foarte bine limbii române. Eliade recomandă pentru cultivarea limbii române recurgerea la limba latină, iar la nevoie și la alte limbi străine. Dar nu aprobă creațiunile artificiale și cere o românizare normală a terminilor împrumutați condamnând totodată și pe acei cari nu vor să se împrumute și creează noi cuvinte românești. El zice: « Trebue să ne împrumutăm, dar trebue foarte bine să băgăm seamă să nu pătimim ca neguțătorii aceia, cari nu-și iau bine măsurile și rămân bancruți (mofluzi). Trebue să luăm numai acelea ce ne trebue și de unde trebue și cum trebue. Unii nu voesc, nicidecum să se împrumute și fac vorbe nouă românești: *Cuvîntelnic* (Dicționar), *Cuvîntelnică* (Logică), *ascuțit-apăsat* (ocsiton), *nempărțit* (atom, individ) *asuprăgrăit* (predicat), *amiazăziesc* (meridian) etc. Alții se împrumută, de unde le vine și cum le vine: de iau o vorbă grecească o pun întreagă grecească, precum *patriotismos*, *entusiasmos*, *cliros*, etc. Și după ce Eliade dă câteva exemple și din limbile franceză, latină și italiană adaogă: « vorbele străine trebue să se înfățișeze în haine românești și cu mască de Român înaintea noastră. Romanii strămoșii noștri de au primit vorbe străine, le-au dat tiparul limbii lor, ei nu zic « patriotismos », « entusiasmos » « cliros » ci « patriotismus », « entusiasmus », « clerus »... Asemenea și noi, de vom voi să românim zicerile aceste toate de sus, trebue să zicem « patriotism, entusiasm, cler,... după geniul și natura limbii »[1].

Așa dar vedem că Eliade susține pentru cultivarea limbii române exact ceia ce au susținut Filipide și Constandas pentru limba greacă: cultivarea unei limbi se face prin îmbogățirea ei cu diferite cuvinte împrumutate atât din limba din care se trage, cât și din alte limbi, dar nu luate întocmai, ci prefăcute după geniul și natura limbii. Eliade deci se declară și aci contra Școalei latiniste din Ardeal. Trebue să recunoaștem că Eliade, când a propus această reformă lingvistă a avut un foarte mare curaj, fiindcă adversari erau destui, care nu vedeau cu ochi buni o astfel de reformă. Este destul să pomenesc cazul părintelui

[1] Același mijloc de împrumutare a cuvintelor străine recomandă Eliade și în studiile sale *Răpede aruncătură de ochi asupra limbei*, publicat în *Culegere din scrierile lui I. Eliad*, București, 1836, p. 44, și în *Vocabularu de vorbe streine în limba română, adică slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești*, etc., București, 1842, p. XLIII.

Nicolae Maniu, care, tipărind în 1826 o ortoepie latină-română-nemțească și ungurească, în care dispozițiunea literelor era făcută după înlesnirea pronunțării, a fost defăimat cu numele de raționalist și de ateu, deoarece a stricat rândul slovelor.

Gr. Constandas vedea cum cultivarea limbii grecești nu se putea face mai bine decât prin înființarea unei Academii grecești, alcătuită din oameni învățați cunoscători ai limbii elene și a altor limbi străine, care « să cultive limba noastră (care este baza și temelia), să compună cărțile didactice necesare, să traducă din limbile învățate cărțile metodice, care sunt necesare în pedagogie, ca să spui așa, a neamului nostru, începând cu abecedarul, și mergând înainte până la științele cele mai înalte; să cerceteze pe scriitorii eleni și pe unii să-i traducă în limba noastră, pe alții să-i comenteze și să-i clarifice, ca să fie cu putință de aci încolo să fie studiați cu folos de oricine va voi, și din acești scriitori să alcătuiască un dicționar complet al limbii grecești, care ne este mai necesar decât respirația, deoarece ne lipsește...».

Dar tot într'o Academie, alcătuită de câțiva bărbați învățați români nu vedea și Eliade desăvârșirea limbii române și îmbogățirea ei cu dicționare din alte limbi? La sfârșitul prefeții sale spune: « Dar ca să se desăvârșească limba și mai bine și ca să se hotărască odată cum să rămâie termenii cei noi, aceasta nu se va putea, până când nu se va întocmi o Academie de câțiva bărbați, a căror treabă să fie numai literatura românească, cari cu vremea vor pune în regulă și vor desăvârși limba prin facerea unui dicționar ».

Cum Eliade și-a însușit unele din ideile lingvistice ale lui Constandas, putem spune și cu privire la Academie că tot o influență a lui Constandas trebue să fie mai de grabă, decât o influență a lui Dinicu Golescu, cum susține Pompiliu Eliade [1].

Constandas vorbește și de armonia limbii grecești vorbite, găsind-o chiar mai armonioasă față de cea franceză și italiană: « Poeziile lui Iachovachi, ale lui Rizo, ale lui Kalfoglu, ale lui Suțo și ale altor poeți din Bizanț, Smirna și Hios sunt dovezi foarte evidente că limba noastră are însușirea de a scrie versuri într'un mod mai armonios decât limba franceză și chiar decât limba italiană, care este cea mai armonioasă limbă ».

Trecând la limba română vedem că și Eliade vorbește de armonia și destoinicia limbii române și interesant este că și Eliade, ca și Constandas, compară limba română cu cea franceză, și amândoi găsesc că limbile lor sunt mai armonioase decât cea franceză. Dar în timp ce Constandas vorbește de armonia versurilor poeților Iacovachi, Rizo, Kolfoglu și Suțo, Eliade se oprește chiar la propriile sale traduceri din Lamartine și Byron: « mi-am ales, zice Eliade, după a mea aplecare pe

[1] Pompiliu Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, Paris, 1905, p. 373.

de Lamartine şi Byron; am vrut să văz pe cât se mlădia limba şi cât este destoinică să exprime acele idei aşa de frumoase, înalte şi pline de patimă... Destoinicia ei am văzut-o; am văzut-o mai destoinică decât pe cea franţuzească, că este croită dela începutul ei să fie limbă, dacă nu a cugetării şi a simţimintului, energia nu-i lipseşte, armonie se simte pretutindeni şi când va să fi zugrav, vezi însăşi natura »[1].

Incheind, aş vrea să accentuez că discuţiile şi polemicile filologilor greci asupra problemei limbii greceşti dela sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor au fost urmărite şi citite cu atenţie de câţiva literaţi români, care, ceva mai târziu, au început şi ei să se preocupe de reforma limbii române. In special Eliade Rădulescu, reformatorul limbii române, a fost influenţaţi de ideile lingvistice ale apărătorilor limbii greceşti vorbite ca At. Hristopol, Ioan Vilaras, D. Filipide şi Gr. Constandas. Unele din ideile lor au fost însuşite de Eliade Rădulescu, care le-a aplicat întocmai limbii române, şi formează astăzi partea principală a ideilor sale lingvistice expuse în vestita prefaţă a Gramaticii sale, care idei, deşi erau în contrast răsunător faţă de ceeace propovăduiau latiniştii, totuşi nu au rămas fără înrîurire pentru simplificarea ortografiei române.

Iată deci pe scurt o nouă latură a influenţei greceşti asupra lui Eliade Rădulescu, rămasă neobservată de cercetătorii, care s'au ocupat de bogata sa activitate.

Bucureşti NESTOR CAMARIANO

RÉSUMÉ

Les écrivains roumains qui voulaient utiliser, au commencement du XIX-ème siècle, à l'exemple des écrivains grecs, à la fin du XVIII-ème siècle et au début du siècle suivant, le grec parlé, ressentaient profondément l'absence d'une grammaire et d'un vocabulaire bièn défini. Aussi, n'osaient-ils écrire et publier leurs œuvres dans une langue dépourvue de règles grammaticales, et préféraient-ils utiliser le grec appris dans les écoles princières ou chez les maîtres grecs des principautés. C'est ainsi que les poètes Văcăreşti: Ienăchiţă, Alecu et Nicolae, ont écrit une grande partie de leurs poésies en langue grecque. C'est la même langue qu'ont utilisée le grand ban Grégoire Brâncoveanu, le poète Cârlova, Dinicu Golescu etc.

A l'appel des gens de lettres roumains, qui demandaient le «réglement» de la langue, Ioan Héliade Rădulescu répondit par une « Grammaire », publiée à Sibiu, en 1828. Elle a formé l'objet de plusieurs études dûes

[1] G. Bogdan-Duica, *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, 1923, p. 124.

aux professeurs Pompiliu Eliade, G. Bogdan-Duică, George Oprescu, D. Popovici etc. Ils ont démontré que le sources d'Héliade Rădulescu doivent être cherchées, en Transylvanie, chez les écrivains de l'école « latiniste » et, à Bucarest, dans l'école grecque. Bogdan-Duică et D. Popovici, qui ont insisté le plus sur l'influence de l'école grecque, n'ont en vue que l'influence de Condillac et Destrutt de Tracy, dont les idées ont passé, dans la « Grammaire » d'Héliade, soit par l'intermédiaire de Condillac, connu au moyen de la version grecque de Daniel Philippide, soit par l'intermédiaire de Iatropoulos et Vardalahos, professeurs à l'école princière de Bucarest.

L'article, que nous résumons, démontre que l'influence grecque a été de beaucoup plus importante dans la « Grammaire » d'Héliade. Le réformateur de la langue roumaine a été profondément impressionné par la violente polémique qui a mis aux prises les écrivains grecs des principautés roumaines et d'ailleurs. Heliade n'a pas été influencé par ses professeurs Neophyte Ducas et Stephane Comitas, les défenseurs du purisme en langue grecque, mais par Athanase Christopoulos, Jean Villaras, Daniel Philippide et Grégoire Constandas, les défenseurs du grec parlé. L'écrivain roumain s'est approprié les idées linguistiques des défenseurs du grec parlé, qu'il a appliquées ensuite à la lettre à la langue roumaine, ainsi que le démontre la partie principale de ses idées linguistiques exposées dans la préface de la « Grammaire ».

MISCELLANEA

PENTRU D. AL. TZIGARA-SAMURCAŞ ŞI PENTRU CEI CARE NU-L CUNOSC INCĂ

In ultima sa lucrare, *Din viaţa Fundaţiilor Regale. O eclipsă trienală*, Bucureşti, 1944, vol. I (= 46 p.), d. Al. Tzigara-Samurcaş aminteşte şi de mine la p. 23—26, cu prilejul expunerii privitoare la « Secţia Istorică » a numitelor Fundaţii.

Dacă m'aş complace în atitudinea generală, care, etichetând just scrisele polemice ale d-lui Samurcaş, le lasă fără răspuns, ar trebui să trec cu vederea, la fel, rândurile similare ce mă privesc din broşura recentă tzigaro-samurcăşească. Dacă totuşi ar fi vorba, din acelaşi punct de vedere al atitudinii polemice, de un răspuns, m'aş putea întreba, ca atâţia alţii, *cine atacă* şi *cui răspund*, înfăţişând crâmpeie caracteristice din vieaţa şi opera celui în ofensivă, pentru a arăta, motivat, că nu merită niciun rând de întâmpinare.

Această atitudine generală de a tace făcând pe olimpianul şi dispreţuitorul adversarului sau ocolind răspunsul printr'un atac al tău contra celui care te atacă, este în toate cazurile de condamnat, fiind lipsită de cavalerism şi ignorînd opinia publică, interesată, în măsură mai mică sau mai mare, după natura faptelor în discuţie, să cunoască adevărul.

De aceia răspund la afirmaţiile d-lui Al. Tzigara-Samurcaş, cum am răspuns şi lui Iorga ori Bartoli, altădată, deşi alăturarea acestor două nume de al preopinentului de azi constitue, recunosc, o înfruntare sfidătoare şi a ştiinţei şi a moralei. Nu mă pot însă feri de a face apel, din când în când, şi la trecutul şi prezentul d-lui Tzigara-Samurcaş, care este o mină de podoabe prin atitudine, activitate, felul de vieaţă şi altele.

Ce afirmă d. Al. Tzigara-Samurcaş?

*

Scrie, anume, în primul rând, că « directorul » Secţiunii Istorice a Fundaţiilor Regale, « în intenţia » de a mă numi « consilier al Secţiei Istorice în locul profesorului Mihai Berza », a făcut să fie înştiinţat acesta, prin Fundaţii, cu adresa nr. 1510/23 Iulie 1941, că « este considerat demisionat » « hotărînd totodată » încredinţarea acestui post mie. Şi mai departe, adaugă, în aceiaşi privinţă: « Constatându-se în urmă, prin mărturiile membrilor Consiliului U.F.C.R., în şedinţa dela 16 Octomvrie 1941, că nu a putut fi vorba de demisia profesorului Berza, după cum se susţinuse de cei interesaţi, *pe baza unor falsificări în scriptele din minuta şedinţei şi în condica proceselor-verbale* », s'a revenit asupra înlocuirii făcute, prin adresa nr. 2485/24 Octomvrie 1941; iar Consiliul Uniunii Fundaţiilor Culturale Regale a decis, în şedinţa din 28 Octomvrie 1941, ca eu să nu mai funcţionez la « Secţia Istorică » în calitate de consilier, deoarece d. Berza nu demisionase. « Spre a se pune capăt acestui incident » — continuă incriminarea — « profesorul M. Berza este anunţat prin adresa nr. 2751/28 Nov. 1941 că « din lipsă de fonduri suficiente » funcţiunea ce ocupa la Fundaţie încetează pe ziua de 1 Decemvrie 1941, când se înregistrează şi sfârşitul S. I. », spre marea părere de rău, nemărturisită, a d-lor Tzigara-Samurcaş şi Berza şi cu mica părere de rău, mărturisită, că eu am încasat, pe nedrept, salariul pe timpul cât am funcţionat la Secţia Istorică în calitate de « consilier » şi nu l-am restituit ulterior.

La acestea ar fi de spus că toate cele înşirate, cu numirea mea, privesc organele administrative ale Uniunii Fundaţiilor Regale dela care am primit adresa nr. 1509/23 Iulie 1941 de numire « în postul de consilier al Secţiei Istorice a Uniunii Fundaţiilor Culturale Regale, pe data de 15 Iulie 1941 »; că pe tot timpul cât am funcţionat am încasat salariul corespunzător slujbei ce îndeplineam şi muncii depuse; şi că nimeni, cum era normal, nu mi-a cerut să restitui sumele respective, aşa că nu pot fi învinuit că nu le-am predat Fundaţiilor în clipa când am încetat a le fi consilier.

Insă nu mă opresc la acest răspuns de acoperire legală, ci trebue să adaug câteva ştiri complimentare, pentru a pune pe cititor, cât de cât, într'o situaţie reală de a judeca.

Pe cine apără d. Tzigara-Samurcaş în pasagiile reproduse şi pe cine învinueşte?

Apără pe « profesorul Mihai Berza » — cum ţine să nu greşească a-l numi — care îi este *ginere* şi mă învinueşte pe mine, care mă ocup, între altele, şi cu zisa *epocă fanariotă.* Odată fixată poziţia aceasta, putem continua.

« Secţia Istorică » a funcţionat, în Bucureşti, întâi, pe lângă Fundaţia Regele Carol I, având ca « director » şi una şi alta, pe d. Tzigara-Samurcaş; iar « consilier » pe d. Const. C. Giurescu, numit ulterior « director » al Secţiei Istorice. *La începutul anului 1939 mi s'a încredinţat o slujbă la această secţie.* De d. Berza ştiam atunci că este func-

ționar al Fundației Regele Carol I, sub aripile ocrotitoare ale socrului; că soția lui și fiica d-lui Tzigara-Samurcaș este slujbașe a Muzeului Național de sub aceiași direcție a tatălui și că fratele soției d-lui Berza și fiul d-lui Tzigara-Samurcaș este tot în slujba Fundației Regele Carol I, sub aceiași grijulie ocrotire părintească. Pentru serviciile aduse Fundației, d. Berza a fost și decorat cu un înalt ordin. Personal, cu greu respiram în mijlocul acestei dinastii culturale, în mijlocul căreia d. Berza însuși pare un rătăcit; dar nădăjduiam în mai bine. Numai că, la un moment dat, constat că d. Berza devine « consilier » al Secției Istorice, care se preocupa mai ales de cercetări referitoare la trecutul românesc, față de care d. Berza nu nutria înclinări speciale — fiind cufundat în rezolvarea unor probleme medievale apusene și tratând de sus istoria românească, socotindu-o lipsită de orizonturi. *In acest post, din punct de vedere al competinții, d. Berza nu era la locul potrivit*; *ridicarea lui aci se datora grijii socrului*, atât de atentă față de vlăstarele lui. Și așa au dăinuit situațiile până în 1941, când « secția Istorică » a fost încadrată în Uniunea Fundațiilor Culturale Regale. *Aci d. Berza nu s'a mai prezentat și la toate intervențiile scrise pentru a-și lămuri absența n'a dat răspuns*. Desprinderea « Secției Istorice » de sub directa supraveghere a socrului pe semne că i-a făcut rău. Oricum, *conducerea Uniunii Fundațiilor Regale, din care făcea parte și d. Tzigara-Samurcaș, a ajuns la concluzia că d. Berza trebue considerat demisionat* și în locu-i să mă numească pe mine, care de multă vreme funcționam la această secție, a cărei activitate se împletea cu preocupările mele.

Este locul să mă întreb acum, cum se poate ca d. Tzigara-Samurcaș să socoată că înaintarea mea în postul de « consilier » se bazează pe « falsificarea în scriptele din minuta ședinței și în condica proceselor verbale », redând hotărîrile Consiliului Fundațiilor Regale, din care însuși făcea parte? Și dacă au fost comise falsurile, prin absurd, cum de a stat d-sa cu mâinile în sân — căci ar fi ceva anormal în vieață-i — dela jumătatea lui Iulie și până la sfârșitul lui Octomvrie 1941, când, zice, că i s'a făcut dreptate ginerelui?

Aceste rânduri nu doresc să se creadă că țintesc, în vreun fel, pe d. Berza — un tânăr modest și, zice-se, medievist — pe care, punându-l în discuție socrul, sunt obligat să-l numesc și discut, la minimum însă, în legătură cu situația în cauză.

*

A doua afirmație a d-lui Al. Tzigara-Samurcaș se referă la editarea de către « Secția Istorică » a volumului meu, « Documente privitoare la legăturile economice dintre Principatele Române și Regatul Sardiniei » (București, 1941, VIII + 384 în 8^{0} + 20 tabele statistice).

Cu cuvintele d-lui Tzigara-Samurcaș însuși, în continuare: « Lucrarea fusese comandată încă de F. R. Carol I, care, cu adresa nr. 230/16

Iunie 1941, a remis U. F. C. R. prin cecul nr. 28.660 către Creditul Naţional Industrial suma de lei 407.428, reprezentând soldul S. I. la acea dată, precum şi grija lucrării în curs, care a apărut sub noua firmă a U. F. C. R. Ea nu este trecută în tabloul publicaţiilor d-lui Caracostea din a sa D. d. S.[1] deşi *autorul a primit ca drept de autor suma de 45.500 lei şi, contrar uzului, a difuzat singur lucrarea sa, încasând personal preţul integral* ».

La acestea am de făcut, în ceiace mă priveşte, o precizare şi o desminţire.

Precizarea: am primit ca drepturi de autor pentru volumul citat suma de 40.000 lei; în schimbul restului de 5.500 lei ce mi se mai cuvenea, din pricina lipsei de fonduri, am cerut şi mi s'au dat exemplare după preţul pieţii, cu reducerea făcută librarilor, din acelaşi volum al meu; la care s'au adăugat 20 de volume, potrivit uzului.

N'am primit deci 45.500 lei, ci, în parte, o contra-valoare a lor.

Desminţirea: *n'am avut niciun amestec în difuzarea volumului meu şi n'am încasat niciun ban din preţul lui. In această privinţă d. Al. Tzigara-Samurcaş minte cu neruşinare, fapt pe care n'am cuvinte destul de tari pentru a-l califica drept ordinar.*

*

Explicaţia pentru toate acestea însă se găseşte. D. Al. Tzigara-Samurcaş a crezut că astfel îmi va face neplăceri, drept compensaţie faţă de cele scrise de mine cu privire la un trecut ce-l interesează şi la un prezent care e şi al său.

Căci, la 1 Aprilie 1943, într'o şedinţă a Institutului de Istorie Naţională din Capitală, făcând o comunicare despre « Tudor Vladimirescu în Bucureşti », publicată îndată în « Revista Istorică Română », fasc. 2 pe 1943, p. 17—36, afirmam că unul care a încercat omorîrea lui Tudor Vladimirescu, înainte ca acesta să treacă cu pandurii de Craiova, a fost Constantin Samurcaş. In paginile publicate am citat toate izvoarele necesare, dând câteva indicaţii asupra trecutului familiei acestui complotist. La 10 Iunie, acelaşi an, am reluat problema tratând într'o nouă comunicare la Institut despre « Tudor Vladimirescu şi Constantin Samurcaş », şi aceasta publicată[2], întărind astfel şi mai mult cele afirmate în prima comunicare.

Din textele reproduse în cele două studii ale mele, se constată că Samurcaş, cel în cauză, era « un om obscur din Constantinopol », venit în Ţara Românească şi ajuns sub Fanarioţi, vel căminar, vel logofăt, vel vistier, vel vornic şi de 6 ori caimacam al Craiovei. In cariera sa

[1] Dare de seamă despre activitatea Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă şi despre activitatea Uniunii F. C. R., 1944, 39 p.

[2] In vol. « In amintirea lui Constantin Giurescu, la douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui (1875—1918) », Bucureşti, 1944, p. 157—165.

atât de strălucită, ca toţi fanarioţii, « veneticul » s'a distins prin « hoţâi », prin « reaua administrare » a banului public, prin « jafurile şi nedreptăţile » săvârşite, prin duplicitatea politică şi, ca vârf al acestor apucături, prin încercarea nereuşită de a pierde pe Tudor Vladimirescu.

Până acum se ştia doar că Samurcaş bătrânul primise dela Vistierie, în 1821, 172.000 taleri pentru a-i folosi la potolirea revoluţiei oltene şi că nu a dat acte justificative pentru cea mai mare parte din ei.

Pentru reabilitarea memoriei lui de hoţ, chiar d. Al. Tzigara-Samurcaş a pus la dispoziţia d-lui Emil Vârtosu documente originale — în păstrarea sa — care justifică o parte din acei bani [1]. Rămânea însă fostul vistier descoperit pentru cea mai mare parte a sumei (136.112,40 taleri). Faptul era destul de supărător, dar nu atât de mult faţă de altul ce fusese cu grije tăcut.

Căci prin comunicările mele s'a arătat, fără tăgadă, că Samurcaş dela 1821 a fost şi una din cele mai odioase unelte ucigaşe ce se pot închipui, prin planul său de a omorî pe ctitorul de frunte al epocii redeşteptării politice şi sociale a poporului român.

Şi aceste lumini noi erau puse în circulaţie, din întâmplare, tocmai când, cu sprijinul Cârmuirii şi prezenţa d-lui Al. Tzigara-Samurcaş, se pregătea sfinţirea bisericii refăcutei mânăstiri Ciorogârla, ridicată de acelaşi Constantin Samurcaş, în 1808, anul îndepărtării lui dela Căimăcămia Craiovei « pentru jafurile şi nedreptăţile » săvârşite.

Se poate ca d. Al. Tzigara-Samurcaş, păstrătorul documentelor, probabil prin familie, dela Constantin Samurcaş şi cel prezent oriunde este vorba de vreo faptă a aceluia, să dea la iveală izvoare pentru apărarea memoriei celui dela 1808, 1821 şi următorii. Căci debile încercări de reabilitare prin alţii a făcut şi în privinţa complotului contra Vladimirescului [2].

In altă ordine de idei, d. Al. Tzigara-Samurcaş ştiut este că din vreme în vreme şi scrie. In 1942 a tipărit, spre exemplu, « Covorul oltenesc ». Recenzându-l i-am arătat părţile bune şi pe cele rele, constatând însă că e « păcat » că « n'a fost aleasă altă persoană care să înfăţişeze aceste podoabe ale geniului popular oltenesc » [3]. Ulterior, acelaşi studiu, spre uimirea Oltenilor, a apărut în volumul « Oltenia », tipărit în 1943 cu prilejul Săptămânei Olteniei din acel an. Şi de această dată mă întrebam « ce motive au dus la intrarea într'un volum asupra „Olteniei", pe coperta căruia stă chipul lui Tudor Vladimirescu şi în ale cărui pagini se vorbeşte, deşi greşit, despre eroul oltean şi Constantin Samurcaş, a acestei stranii colaborări » [4].

[1] Emil Vârtosu, *1821. Date şi fapte noi*, Bucureşti, 1932, doc. nr. XV, p. 63 şi nota 2; doc. nr. XVII, p. 65 şi nota 1.

[2] Marcel Romanescu, *Tudor Vladimirescu stâlp al dreptăţii sociale*, în vol. « Oltenia », Craiova, 1943, p. 349.

[3] *Revista Istorică Română*, XIII (1943), fasc. IV, p. 138—139.

[4] *Rev.* cit., XIV (1944), nota 121 p. 266.

Cred că sunt destule motivele acestea pentru a fi putut împinge pe d. Al. Tzigara-Samurcaş să neglijeze orice documentare, numai şi numai pentru a pune în discuţie onestitatea mea.

*

Dar, fiindcă d. Al. Tzigara-Samurcaş face caz de atâta grije în gospodărirea treburilor publice şi de onestitate în felul de a fi al oamenilor, ispitit sunt, fără prea multe amănunte, să-i amintesc câte ceva din propria sa existenţă.

A fost profesor universitar de istoria artelor; a încasat salarii şi are pensie de pe urma acestei înalte slujbe. Ce lucrare fundamentală a scris în acest domeniu şi în oricare altul, care să susţină titlul avut de autorul ei? După ştiinţa mea d. Al. Tzigara-Samurcaş n'a scris decât articole şi volume reunind acele articole, strălucind, toate, prin generalităţile lor banale.

A fost şi este încă *la 72 de ani, nu ştiu după ce lege*, director al Muzeului Naţional din Bucureşti. Ce a făcut în această calitate şi ce face, în afară de luarea cuvântului în numele funcţionarilor Ministerului Cultelor, la înscăunarea titularilor, cu aceiaşi desinvoltură, fie aceşti titulari reprezentanţi ai dictaturii, ori ai democraţiei.

A fost şi este director al Fundaţiei Regele Carol I. Ce a făcut şi ce face acolo, în afară de vânzarea cărţilor Bibliotecii la anticari, din când în când. Căci, pentru a fi precis, în vara anului 1941 am cumpărat dela Librăria Cărăbaş o seamă de volume provenite din «Donaţiunea Ion Bogdan» făcută «Fundaţiunii Universitare Carol I». Volumele respective fiind o «donaţie» nu puteau fi în niciun chip înstrăinate şi apoi cele de care e vorba nu se află într'al doilea exemplar la Fundaţie. Cum se face totuşi că au fost vândute? Şi nu numai eu am cumpărat atare volume de-ale Fundaţiei dela anticari, ci şi alţi colegi ori oameni iubitori ai cărţii.

Ca atare d. Al. Tzigara-Samurcaş a primit o vieaţă întreagă şi primeşte trei grase salarii, unele *ilegal* — cum e actualmente cazul Muzeului — fără să mai reamintim pe membrii familiei — fiu, fiică şi ginere — şi totuşi nu se jenează. Il supără însă peste măsură că eu, în 1941, pe lângă salariul de asistent universitar, am primit şi leafa de «consilier» al Secţiei Istorice a Fundaţiilor Regale, pe timp de câteva luni, muncind în schimb şi se miră că nu am restituit-o.

Ce trebue să facă însă d. Al. Tzigara-Samurcaş, păzitorul cărţilor Fundaţiei pe care totuşi le vinde — şi directorul Muzeului Naţional la 72 de ani — când la 65, în cel mai bun caz, trebuia să iese la pensie?

Şi, ca o încoronare, d. Al. Tzigara-Samurcaş a fost şi este cel mai vechi şi cel mai zelos filo-german din România, după declaraţia făcută personal la întemeierea «Asociaţiei Germano-Române», în comitetul căreia avea rol proeminent. O ştie toată lumea. Mărturiile lui Nicolae

Iorga şi ale Sabinei Cantacuzino, chiar şi cele «si-li-te» ale sale, ni-o ilustrează pentru trecut. Mă întreb, în acest caz, cum se face că tot d. Al. Tzigara-Samurcaş vorbeşte ponegrind trecutul apropiat şi proslăvind democraţia zilelor noastre şi încă la înscăunarea unui ministru de azi?

*

Şi întrebarea finală ce se pune, în acest caz, este: pe ce secrete se sprijină d. Al. Tzigara-Samurcaş — pe ce nobile «oase», pe ce moşteniri morale, pe ce calităţi proprii — de cade în picioare totdeauna, sub orice vânturi, în faţa tuturor adversarilor, fie ei cât de mari, şi a atâtor împrejurări potrivnice, ba mai îmbracă şi masca fără prihană a puritanului, despicând drumuri etice vieţii noastre publice şi luându-se ca unitate de măsură neîntinată pentru măsurarea contemporanilor săi?

D. Bodin

O ICOANĂ PICTATĂ DE TĂTĂRESCU PENTRU ALEXANDRU IOAN CUZA

D. P. Roşianu, inspector în Ministerul Culturii Naţionale, posedă o icoană deosebit de interesantă. Ea a fost zugrăvită de N. Tătărescu, şi anume pentru domnitorul Alexandru I Cuza şi Principesa Elena.

Icoana executată în ulei, pe táblie de lemn, măsoară 32 cm. pe 23 cm. Ea înfăţişează pe Sfântul Alexandru, episcop, înveştmântat în saccos roşu, cu capul descoperit şi încoronat de nimbul de lumină caracteristic sfinţilor pictaţi de N. Grigorescu. In mâna stângă ţine o carte deschisă, iar cu dreapta binecuvintează. Alături de Sfântul Alexandru, Sfânta Elena este prezentată, în picioare, ca şi acesta, şi înveştmântată într'o mantie albastră căptuşită cu blană. Pe cap ea poartă coroană împărătească, iar în mâna dreaptă ţine o cruce.

La partea superioară a icoanei, Mântuitorul, îmbrăcat într'o tunică roşie şi învăluit în togă albastră, se vede ieşind din nouri şi binecuvântând pe amândoi Sfinţii.

I. D. Ştefănescu

TESTAMENTUL JUPÂNESEI BĂLAŞA BĂLEANU DIN 1751

Testament sau *diată*, cum se numea în vremurile mai vechi, era actul scris prin care cineva, înainte de moarte, căuta să-şi împartă bunurile materiale pe care le moştenise sau le câştigase prin muncă şi slujbe, la aceia care îi erau mai aproape ca rudenie sau care îi fuseseră sufleteşte ataşaţi mai mult şi se arătaseră cu iubire în vreme de nevoie.

Spre deosebire de actele de hotărnicie care, în majoritatea lor, sunt seci şi foarte sărace în informaţiuni ce amintesc felul de vieaţă al unei persoane sau întâmplări mai caracteristice de-ale timpului — *diatele* şi scrisorile comerciale cuprind numeroase ştiri de felul acesta şi ne procură în acelaşi timp momente de satisfacţie şi împlinire a curiozităţii de a cunoaşte necazurile sau bucuriile ce întâmpinau oamenii de atunci.

In rândurile de mai jos voi aminti frânturi din vieaţa unei boieroaice şi dorinţa ei, înainte de moarte, ca din averea ce lasă feciorului ei, din prima căsătorie, să fie îngrijită cât va mai trăi, iar după trecerea la cele veşnice să i se facă slujbele creştineşti cuvenite şi pomenile necesare pentru iertarea păcatelor, aşa cum se găsesc însemnate în diata ei din 29 Aprilie 1751, ce se păstrează în *Colecţiile Academiei Române* (24 — CLXXXI).

Jupâneasa Bălaşa, despre care e vorba în testamentul de care ne ocupăm, era fiica lui Şerban Greceanul, fost mare logofăt în divanul bogatului şi priceputului domn Constantin Brâncoveanu, iar fratele ei Şerban ajunsese boer de frunte şi ginere, în acelaşi timp al Domnitorului, căsătorindu-se cu Ilinca cea de a treia fiică a lui Brâncoveanu, ce fusese căsătorită prima dată cu Scarlatache, feciorul dragomanului împărătesc Alexandru Mavrocordat [1], şi rămăsese văduvă în Iulie 1699, după un an şi jumătate de convieţuire cu tânărul ei soţ.

Marele logofăt Radu Greceanul, cronicarul lui Const. Brâncoveanu, spune că înainte de căsătoria domniţei Ilinca cu Scarlatache, acesta fusese ridicat de Domnitor la rangul de paharnic mare, iar după aceia nunta s'a desfăşurat într'o « *veselie foarte mare şi cu cinste domnească făcându-se şi despre o parte şi despre alta, căci nici coconul acesta nu cu proastă gătire dela tată-său venise, om mare lângă Impărăţie fiind, ştiut şi învăţat foarte* ».

Din păcate însă, tânărul ginere îmbolnăvindu-se după câtăva vreme, poate chiar în timpul drumului, de piept, fiindcă lunga-i călătorie dela Constantinopol o făcuse iarna, în frig şi oboseală, căzu la pat şi zăcu câtva timp într'o localitate oarecare din ţară, pe care n'o cunoaştem şi unde « pătimind câtăva vreme căutându-l cu doftori şi acolo cât au fost, iar după ce l-au adus la Scaunul Târgoviştii, numai trei zile mai zăcând, poate că mai mult lui Dumnezeu au plăcut decât părinţilor şi tot neamului lui, s'au *pristăvit*, lăsând jale mare foarte jupânesei (soţiei) sale, părinţilor lui şi tot rodului şi neamului lui, fiind de vârstă de ani 22 şi căsătorit numai de un an şi jumătate, nelăsând în urmă nici *seminţie*. Şi aşa cu mare cinste, cu sobor arhieresc, preoţesc, boeresc şi slujitoresc, ducându-l l-au *astrucat* la sfânta Mitropolie din Târgovişte » [2].

Bălaşa fusese căsătorită, prima dată, cu Radu Filipescu, fost mare postelnic, care, după scurtă vreme murind şi rămânând dela el cu un

---

[1] Ştefan D. Grecianu, *Viaţa lui Costandin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1906, p. 84, 283.

[2] *Ibidem*, p. 94.

copil mic, s'a căsătorit din nou cu Constantin Băleanu, ce era şi el văduv prin moartea tinerei sale soţii Zmaragda, fiica cea mai mică a lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Smaranda era în vârstă de numai 16 ani când Domnitorul, tatăl său, o căsători în 1712 cu postelnicul Constantin Băleanu care, după cum spune cronica, era « *obraz vrednic* » « *fiind cuvios şi întru toate împodobit cu blândeţe, cu vârstă şi cu stat* ».

Astfel, Bălaşa, descendentă dintr'o familie boerească veche şi cu ştiinţă de carte, era rudenie cu familia lui Constantin Brâncoveanu prin fratele ei Şerban care ţinea în căsătorie pe Ilinca cea de a treia fiică a Domnitorului, şi, prin cele două căsătorii ale ei, rudă cu toate celelalte familii boereşti, mai importante, din Muntenia.

In primăvara anului 1751 Bălaşa Băleanu — probabil ajungând la vârsta bătrâneţii, având aproximativ 50—60 de ani, sau poate chiar mai mult, deoarece tatăl ei muri bătrân la 1710, şi nemai având pe lângă ea decât pe fiul ei Constantin Filipescu din prima căsătorie, fiindcă îi murise şi soţul de-al doilea şi feciorul din această căsătorie, Radu Băleanu care îi pricinuise multă supărare — îşi făcu testamentul spunând şi hotărînd în el cele de mai jos:

« De vreme ce întâmplarea cea viitoare iaste neştiută şi însăşi îngerilor necunoscută, pentrucă numai la Dumnezeu toate sunt cunoscute, drept aceiaşi şi eu Bălaşa,fata răposatului Şerban Greceanul *biv vel* logofăt, care întâi am ţinut soţie pe dumnealui răposatul Radul Filipescul *biv vel* postelnic cu care am făcut pe fiu-meu Constandin Filipescul *biv treti* vistier.

Şi din pronia dumnezeiască mai sus pomenitului soţului mieu întâmplându-i-să moarte, am rămas săracă cu acest copil numai de şapte săptămâni şi iarăşi din voia lui Dumnezeu întâmplându-să de m'am măritat luând a doua oară *soţie* pe dumnealui Costandin Băleanul [1] *biv vel* comis care au ţinut întâi pe măriia sa domniţa Smaranda [2] fata măriei sale răposatului Costandin Vodă Brâncoveanu, şi cât am vieţuit cu dumnealui am mai făcut un copil anume Radul.

Deci, poate pentru mulţimea păcatelor meale m'au despărţit Dumnezeu şi de acest boier căruia întâmplându-i-să şi lui moarte eu am rămas pedepsită cu aceşti doi săraci de copii mici de i-am crescut până la vrâstea lor, numai copilul cel mai mic, anume Răducanul, au ieşit copil prost şi cu mintea crudă şi svăpăiat la fire, luând drumuri care nu era<u> cu cale, făcând multe şi nesocotite cheltuieli, încât nu numai că au răşăpit şi au prăpădit ale casei ce-au fost, ci încă şi la mari datorii m'au adus.

Incă şi moşii şi scule ce mi-au rămas dela răposatul tată-său şi de ale meale toate le-au *dejghiat* şi le-au vândut, după cum şi dumnealor toţi boiarii cei mari,ce să află acum, ştiu toate ale lui reale şi necuvioase fapte.

[1] Constantin Băleanu fost şi postelnic şi *vel* sluger era feciorul lui Grigorie Băleanu *vel* logofăt (Ştefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 285).

[2] Idem, *op. cit.*, p. 224.

Pentru care şi de către Domnul cu urgie s'au pedepsit la închisoarea Snagovului, ca să-şi vie la buna cunoştinţă şi nici cu aceia nimic nu s'a putut pocăi, să se părăsească de nebunii, ci cu mai multe răotăţi sălbatece să adăugea, până ce şi-au dat şi el sfârşitul vieţii lui. Şi osebit de scule de aur şi argintării, moşii şi alte odoare ce-mi mai rămăsese dela răposaţii boiari le-au vândut toate acest fiu al nostru anume Radul Bălean<u >.

Incă şi răposatul tată-său boiariul mieu, acest după urmă Costandin *comis* Băleanul, fiindcă s'au aflat şi dumnealui în multă vreame boiar şi cu dări greale, ş'au prăpădit atât ale dumnealui ce au fost şi zeastrele meale cât şi dintr'ale dumnealui răposatului boiariului mieu cel dintâi Radului Filipescul ».

Iată dar, până în prezent, o parte din nenorocirile şi necazurile ce le-a avut de întâmpinat Jupâneasa Bălaşa Băleanu. Văduvă după prima căsătorie, la mai puţin de un an poate, cu un copil de şapte săptămâni, se căsătoreşte din nou, nu ştim după câte luni sau după trecerea unui an dela moartea soţului, şi după ce vieţueşte alături de Constantin Băleanul şi de cei doi copii ce-i avea, dintre care cel de-al doilea foarte rău, neascultător şi lipsit de orice respect faţă de părinţi şi faţă de toată lumea ce-l înconjura, încât chiar Domnitorul dispune să fie închis la mănăstirea Snagov pentru a se pocăi, îi moare şi soţul de-al doilea, rămânând văduvă până la sfârşitul vieţii.

Radu Băleanu sau Răducanu pe numele lui familiar, după cum îi spune maică-sa în diată după moartea tatălui său întâmplată probabil pe vremea când Radu era încă copil mic, după cum reiese din diată jupânesei Balaşa, care spune că la moartea soţului ei a rămas « *pedepsită cu aceşti doi săraci de copii mici de i-am crescut până la vrâstea lor* », se apucă de blestemăţii şi mai mari ca înainte. Vinde lucrurile şi bijuteriile din casă atât cele care rămăseseră de pe urma tatălui său, Constantin Băleanu, cât şi cele ale maică-sii ce le avea moştenire dela primul ei soţ, Radu Filipescu.

Mueratic, beţiv, îndeletnicindu-se poate şi cu jocurile de noroc, Răducanu vinde moşiile părinteşti, iar de multe ori face datorii în contul şi pe numele mamei sale Bălaşa care, amărîtă, spune despre el că: « *la mari datorii m'au adus* ».

După cum reiese din diată Constantin Băleanul — cunoscând firea copilului său şi simţindu-şi în acelaşi timp sfârşitul apropiat, probabil fiind grav bolnav, cu speranţa însă că feciorul va apuca drumuri mai bune — şi-a împărţit averea cum nu se poate mai bine, ca un adevărat soţ şi părinte.

Astfel: « Deci dumnealui răposatul boiariul meu, Costandin comis Băleanul, văzând la cât hal ne aflăm, cunoscându-şi şi sfârşitul vieţii lui, încă fiindu-şi în fire şi cu minţile întregi au binevoit de şi-au tocmit lucrurile şi şi-au făcut *diată* cum au vrut, ca un stăpân, lăsând unele mie, altele copilului. Şi m'au făcut *clironoamă* împreună cu copilul, cu acest fel de aşezământ: ca de voiu muri eu înainte să *clironomisească* copilul,

iar de va muri copilul înaintea mea să clironomisesc eu, dar poate pentru păcatele mele Dumnezeu iar m'au certat pe mine, că au mai trăit copilul umblând desfrânat, răsipind și prăpădind tot, după cum mai sus am zis. Apoi, dându-și și el sfârșitul eu am rămas obidită și la vremea de bătrâneațe foarte lipsită, fără numai ce-mi rămăsese două moșioare anume Vlădeani<i> și Leonteștii, care moșii erau cumpărate de boiariul mieu cest după urmă și de mine și acestea mi le lăsase în *diiată* pentru lipsa zestrelor meale.

Și mi-au mai lăsat dumnealui, iar cu diiată, o moșie ce să cheamă *Gruiul* cu patru roate de moară în apa Dâmboviței.

Dar întâmplându-să de au fost vândut fiu-meu Răducanul aceale două mai sus numite moșii Vlădeanii și Leonteștii, la altă parte, i-am zis: fătul mieu Răducan pentru ce desăvârșit ai pus gând să mă sărăcești și să mă dai pe ușile oamenilor?! El văzând lacrămile mele și cunoscându-și greșala, de a lui bună voie au primit de au mers înaintea prea sfinției sale părintelui Mitropolitului țării, chir Neofit, fiind la această mijlocire și dumnealui Barbul Văcărescul vel ban care pe acea vreame era clucer mare, și mi-au dat moșia *Ciorogârla* cu casele pentru aceale două moșii, ce scriu mai sus, care le-au vândut și pentru partea mea din casă și pentru zestrele meale ce mi s'au prăpădit în casa tătâne-său, făcându-mi scrisoare de stăpânire, la mâna mea, întărită cu iscălitura sfinții sale părintelui Mitropolitului și cu a dumnealui Barbului Văcărescul *vel* clucer și cu alți părinți egumeni ce era<u> pe acea vreame epitropi, care s'au aflat acolo față, fiindcă această moșie ce să chiamă *Ciorogârla* i-o dădease și lui tată-său în *diiată*, după cum și tătâne-său i-o dădease danie măria sa Doamna Larisa (?) cu cartea Mării Sale, pentrucă și Mării Sale Doamnii Smarandei i-o dedease iar danie răposatul Vergul clucer la moartea lui. Și așa, dela unii la alții și din neam în neam, s'au tras această moșie tot de danie, iar nu s'au vândut pe bani ».

După lămurirea celor de mai sus, jupâneasa Bălașa Băleanu se gândește cu toată dragostea-i de mamă la primul ei fecior Constantin, fost vistier al treilea, care, din fragedă copilărie și până la vârsta de atunci i-a dat toată ascultarea și grija cuvenită, și după cum spune chiar ea: « m'au căutat după cum să cade, și acum la vreamea de slăbiciune în casa lui m'am odihnit, cu toată purtarea de grije ce mi-au trebuit ».

In continuare ea spune:

« Pentru aceia și eu voi să las iar danie celor aleși moștenitori mie — că părinții cei blagorodnici sunt de Dumnezeu orânduiți a fi ostenitori spre creașterea și buna chiverniseală a iubiților săi fii — care, după cuvincioasa datorie ce li să cuvine, după creaștere li să cade a-i învăța și a-i ocârmui spre fapte bune care sunt plăcute lui Dumnezeu și oamenilor, aducând și fiii săi buni supt acei care primesc învățăturile părinților săi și ce...[1] pre dânșii, la unii ca aceia au și părinții datorie nu numai cu

[1] Indescifrabil.

creşterea şi cu alte ocârmuiri, ci să-şi revearse părinteasca sa milă cătră dânşii, la unii cu blagoslovenii părinteşti pre cât au blagoslovit Avram pe Isac şi Isac pre Iacov şi Iacov pe cei 12 *patriarşi*; şi la alţii cu alte mijloace şi împrejmuiri folositoare, cine pre cât are şi pre cât Dumnezeu îi luminează şi îndeamnă.

Deci dar, văzând şi eu pe fiu-mieu Costandin *biv treti* vistiar că încă de mică vârstă fiind, au fost plăcut şi m'au cinstit, m'au căutat după cum să cade şi acum la vreamea de slăbiciune în casa lui m'am odihnit, cu toată purtarea de grije ce mi-au trebuit;

Pentru aceia şi eu cunoscând dela dânsul multă căutare şi văzându-mă la slăbiciune am socotit, mai înainte de ceasul morţii meale, până îmi sunt minţile întregi şi sănătoase, să fac *diiată* şi să spui gândul mieu către moştenitorii miei, pre care îi las, ca să moştenească partea şi agonisita mea;

Ci întâi mă rog lui Dumnezeu ca la un milostivit să-mi iarte păcatele ceale ce am greşit întru această lume; aşijderea mă rog şi tuturor creştinilor cu ce voi fi greşit să mă iarte şi de mine încă să fie iertaţi toţi câţi îmi vor fi greşit. A doua oară, după *pristăvirea* mea las să mi să facă *pogribaniile* şi pomenele ceale obicinuite până la împlinirea unui an; aşijderea şi milele şi sărindarele după cum am învăţat, să se dea deplin. După acestea las iubit fiului mieu Costandin Filipescul, *biv treti* vistiar, moşia mea *Gruiul* cu patru roate de moară în apa Dâmboviţii, care îmi iaste lăsată şi mie cu *diiată* dela răposatul boiariul mieu Costandin Bălean *biv vel* comis. Şi iar fiu-meu lui Costandin îi mai las şi moşia *Cirogârla* cu casele care îmi iaste dată de fiu-mieu Răducan Bălean<u> pentru alte două moşii ce mi le-au fost vândut, încă fiind el cu viaţă, şi pentru lipsa zestrelor meale ce mi s'au prăpădit în casă, după cum şi cartea fiu-mieu Răducanu adeverează, ca să stăpânească dumnealui şi coconii dumnealui aceaste două moşii cu bună pace de către tot neamul mieu. Şi cât va mai fi rămăşiţa vieţii meale să aibă a mă ţinea şi a mă căuta după cum şi până acum.

Şi după moartea mea să mă grijească să mă pomenească până la trei ani, şi las cu sufletul mieu pentru această moşie Ciorogârla, că pe bani nu s'au cumpărat ci tot de danie o las, iar de s'ar întâmpla a fiu mieu sau nepoţilor de tâmplarea vremilor sau dintr'altă pricină, măcari de ar ajunge şi la mai grea scăpătăciune să nu fie *volnic* a vinde această moşie Ciorogârla pe bani, ci iar danie să se dea ca să fie pentru sufletele celor răposaţi şi pentru vecinica lor pomenire, pentru care mă rog şi dumneavoastră cinstiţi boiari, care după vremi dela Dumnezeu veţi fi rânduiţi a fi judecători.

De s'ar scula cinevaşi din neamul mieu sau din neamul răposatului boiarului mieu ca să strice acest aşezământ al mieu, dumneavostră să nu îngăduiţi, ci să fie bine ţinut, după cum mai sus am zis, iar care s'ar îndrăsni să calce şi să strămute această *diiată*, acela să aibă a da seama cu sufletul la a doua venire înaintea înfricoşatului judeţ. Şi când

am făcut această diiată fost-au cu ştirea sfinţii-sale părintelui Mitropolitului şi alţi boiari mari, vreadnici de credinţă, mărturie, care mai jos se vor iscăli. Şi eu pentru mai adevărată credinţă mi-am pus numele şi pecetea mai jos, ca să se crează.

Şi am scris eu Milco logofăt cu zisa dumneaei jupânesii Bălaşei.

Aprilie 29, 1751.

L. P. *(pecete inelară)*

Bălaşa Băleanca *(autograf)*

Barbul Văcărescul vel ban, mărturie
Bucioc vel vistier, mărturie
D.<umitru > Grec<eanu > biv vel sărdar, mărturie
Ion. . .[1] biv vel şătrar, mărturie
(urmează alte iscălituri indescifrabile).

După trei ani, la 31 August 1754, se duce cu *diata* la noul Mitropolit, deoarece Neofit murise, să-i întărească şi acesta ultimele ei hotărîri în ceia ce priveşte averea lăsată, precum şi să pună mare blestem acei care n'ar respecta-o.

Drept urmare, Mitropolitul întăreşte diata prezentată, prin iscălitura sa şi prin următoarele cuvinte:

« Aşijderea au venit dumneaei jupâneasa Bălaşa Băleanca şi înaintea smereniei noastre de ne-au arătat această diată şi aşezământ ce şi-au făcut dumneaei ca să-i rămâie întemeiat după moartea dumnisale, fiind întărită şi cu iscălitura răposatului fratelui chir Neofit Mitropolitul şi cu iscăliturile dumnealor veliţilor boiari.

Care am cetit-o şi am văzut cum iaste făcută, după pravilă, şi am adeverit-o şi noi <cu > iscălitura smereniei noastre, ca după moartea dumneaei să rămâie nestricată şi nestrămutată după cum şi-a aşezat dumneaei de bună voe, aşa să se urmeze. Iar cine din neamul dumisale au dentr'alţii să va ispiti a strica această *diiată* şi aşezământ ce şi-au făcut dumneaei, de a sa bună voe, şi va vrea să o prefacă într'alt chip, unii ca aceia să fie subt blestemul sfinţilor părinţi ce-au fost la Săborul din Niceia şi la celelalte sfinte săboare — aşijderea şi de smerenia noastră, precum şi Dumnezeu au pus blestem într'această *diiată* asupra celora ce vor strica acest aşezământ al dumisale.

August 31, 7262 (1754)

L. P. *(pecete inelară)*

Bălaşa Băleanca » *(autograf).*

După ce jupâneasa Bălaşa Băleanu s'a prezentat la noul Mitropoliţ ca să-i întărească diata, nu mai avem nicio informaţie privitoare la timpul pe care l-a mai trăit.

George Potra

---

[1] Indescifrabil.

O INSEMNARE INEDITĂ DESPRE HAINIA LUI MIHNEA AL III-LEA (MIHAIL RADU)

Voevodul Ţării Româneşti, cu mândre apucături de monarh, numit Mihnea al III-lea, sau Mihail Radu, care a intrat în cetatea de scaun a Târgoviştei la 5 Martie 1658 [1], impus de Poartă, în locul mazilitului Constantin Şerban, n'a fost un «bizar erou al creştinătăţii», cum îl caracterizase Nicolae Iorga [2], ori « un om fără de nice o frică de Dumnezeu, fără de nice un temei, tiran, dirept fantastic, adică buiguitor în gânduri », cum îl calificase Miron Costin [3], şi niciun însetat de sângele sfetnicilor săi, cum ni l-au înfăţişat scriitori subiectivi ai epocei sale, în frunte cu Stoica Ludescu şi mai târziu literatura istorică romantică din al nouăsprezecelea veac.

Este în deobşte cunoscut că totdeauna figurile voevodale ne parvin, prin secole, deformate, de către scriitorii vremei, care le-au văzut prin prizma patimei politice, sau a intereselor patriotice, religioase, ori literare. In ce priveşte pe Mihnea al III-lea, graţie lucrărilor d-lui Al. Ciorănescu [4] istoria contemporană cunoaşte astăzi un Mihnea Vodă, a cărui politică a avut « o perfectă unitate ». Din informaţiile ce posedăm, în prezent, rezultă că el a fost un realizator de orânduieli mari în viaţa socială, economică, financiară, comercială, administrativă, şi cu toate că Ţara era plină de datorii, a organizat armata, ca una din grijele sale de căpetenie « făcând steaguri multe, şi tunuri şi ierbării » [5]. Călăuzit mereu de fantoma marelui său înaintaş, Mihai Vodă Viteazul, acest Mihnea al III-lea a conceput o răscoală contra Turcilor, deşi se bucurase de toate favorurile în cercurile înalte din Constantinopol şi din Serai. Prin alianţele sale cu Principele Transilvaniei, cel de al doilea Gh. Rákókzy, prin duplicitatea lui faţă de Constantin Şerban, Gheorghe Ştefan, Acaţiu Barksai, ori prin legăturile cu Cazacii, Tătarii, Moscova, cu Grecii Mainoţi, regele Spaniei, republicile serenisime, cu Papa Alexandru al VIII-lea, cu împăratul Germaniei şi chiar cu Asan-Aga din părţile Asiei Mici, rebelul din Muntenia a încercat să înviooreze lupta de desro-

---

[1] Probabil că firmanul de domnie l-a obţinut înainte de audienţa dela 29 Ianuarie 1658. Cf., N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI. *Monarhii*, Bucureşti, 1938, p. 220.

[2] *Ibidem*, p. 224.

[3] M. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Letopiseţele Moldaviei şi Valachiei*, ed. II, vol. I, Bucureşti, 1872, p. 361 şi 367.

[4] Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la Domnia lui Mihnea III (Mihai Radu)*, în *Buletinul Comisiunii Istorice a României*, XIII (1934) şi *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658—1659*, extras din *Buletinul Comisiei Istorice a României*, XIV (1935), Bucureşti, 1936, 181 p.

[5] S. Ludescu, *Istoria Ţării Româneşti*, în *Magazinul Istoric pentru Dacia*, IV, (1847), p. 346—7.

bire din vasalitatea apăsătoare otomană, creind un exemplu, care n'a rămas lipsit de urmașii săi. Nu trebue uitat că la 23 Noemvrie 1659, Mihnea Vodă a câștigat la Frătești [1] cea din ultimă biruință asupra Turcilor, ultima a lui, dar și ultima a Românilor, până la războiul pentru neatârnare.

In legătură cu domnia lui Mihnea III-lea sunt încă multe probleme de soluționat (filiațiunea sa, este un bastard sau legitim, ce isprăvi a făcut înainte de a fi domn etc.) și de aceia orice informație nouă este binevenită, dacă confirmă, adaugă, ori rectifică mărturiile de până acum.

In rândurile de mai jos dăm o însemnare inedită, privitoare la răzmerița lui Mihail Radu, găsită pe *Pravila mare târgoviștеană din 1653*, la p. 525 [2], având următorul cuprins: « Septemvrie 4 dne, văleat 7168, Dumenică de către seară, sculatu-s'au Iω Mihail Voevod de au tăiat toți Turcii în cetate în Târgoviște câți au fostu și au trimis în toată țara câți se vor afla pre toți să-i taie; tremes'au și la Dunăre la toate vadurile oști și la toate orașele turcești de le-au aprinsu și au tăiat Turcii; aprins'au Brăila și au trecut oștile și decindea de au aprinsu Mecinul și alte orașe și sate și au făcut răutate mare în țara turcească, iar alte oști mers'au la Giurgiu de l-au aprins și la toate orașele câte au fost pre lângă Dunăre și au dobânditu foarte birșug oștile.

Septemvrie 30 dne, Luni, purces'au Iω Mihail Voevod la Rucăr de s'au împreunat cu Craiul Racoți Gheorghie, de au făcut jurământ cum să fie țara ungurească cu țara rumânească tot una și să pleace asupra Turcilor cu oștile lor; făcut-au legătură tare și au tremis Iω Costandin Voevod cu oști la țara Moldovei, cu oști ungurești și cu Neamți ajutor dela craiul Racoți. Trimis'au și Iω Mihail Voevod oști muntenești într'ajutor lui Iω Costandin Voevod și au mersu la Moldova și au bătut pre Iω Ghica Voevod și i-au tăiat... [3] și l-au gonit din țară afară și au șezut Iω Costandin Voevod, în scaun, în cetate, în Iași ».

Incontestabil că această însemnare se datorește, unei fețe bisericești, din vremea rebeliunei antiotomane, iubitoare de istorie națională. Deși isvorul este redactat foarte laconic, aduce unele date importante. Care sunt? Se știa până acum, că supărarea lui Mihail Radu asupra Turcilor din Târgoviște s'a revărsat întâi la un banchet dela curte și apoi măcelul s'a extins în tot orașul. După informația noastră, masacrul a avut loc la 4 Septemvrie 1659 « Duminecă de către seară », spre deosebire de G. Krauss, care-l pune la 6 Septemvrie, iar Fr. Korniș, la

---

[1] *Ibidem*, p. 313 4; N. Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. 278; Al. Cioră-nescu, *Documente*, p. 175—6.

[2] Această valoroasă carte aparține parohului bisericii Batiște, din București, preotul Ștefănescu, căruia ii aduc mulțumiri și pe această cale pentru bunăvoința ce mi-a arătat. Textul în slavonește s'a pierdut dintre hârtiile mele, fiind nevoit a mă evacua din București, după bombardamentul dela 4 Aprilie 1944.

[3] Textul este întrerupt.

12 Septemvrie [1]. Data oferită de însemnarea de pe Pravila târgoviştean㠖 pare a fi cea verosimilă, întru cât este însoţită de unele amănunte, care lipsesc din celelalte informaţiuni contemporane. Francisc Korniş, deşi martor ocular a celor petrecute la Târgovişte, îşi redactează scrisoarea către Rákókzy, spre a raporta, la 19 Septemvrie 1659 [2], omiţând a da numele zilei de măcel. Apoi, însemnarea precizează că afară de Brăila, Giurgiu, « au aprinsu Măcinul », amintind şi de incursiunile, însoţite de prădăciuni « în alte oraşe şi sate şi au făcut mare răutate în ţara turcească ». Că a prădat peste Dunăre era numai o probabilitate [3]. Este şi o scăpare din vedere, din lipsă de informaţie a pisarului. Politica externă era exclusiv în mâna Domnului şi instrumentele diplomatice încheiate secret de Domn cu anevoe erau cunoscute de marele public. Aşa, tratatul dela Târgul Mureş, dela 29 Septemvrie 1659, dintre Rákókzy şi delegaţia munteană a lui Mihnea, compusă din Ignatie Mitropolitul, Radu logofătul şi Gabriel Thomassy, s'a semnat abia la 6 Octomvrie 1659. Insemnarea dând « Septemvrie 30 dne », confundă evenimentul dela Târgul Murăşului, cu întâlnirea dela Rucăr, aceasta din urmă având loc la 15 Octomvrie 1659 [4]. Dacă în privinţa datei de zi asupra întrevederii ceremonioase din marginea Rucărului adnotatorul a greşit, în schimb ştie şi precizează că între Rákókzy şi Mihail Vodă Radu s'a « făcut jurământ cum să fie ţara ungurească cu ţara rumânească », confederaţii stabilind acolo « legătură tare ». Coaliţia fixează ce ajutor să se dea lui Constantin Vodă Şerban pentru a obţine tronul dela Iaşi, prin gonirea bătrânului Gheorghe Ghica. Astfel Constantin Vodă dispunea de oşti ungureşti şi cu Nemţi », ajutor dela Rácokzy şi « oşti munteneşti », ajutor dela Mihnea al III-lea. Cronicarul cantacuzinesc, Stoica Ludescu raportează că armatele trimise de Domnul Munteniei aveau un efectiv de circa 10.000 oameni, comandate de vornicul Gheorghe Băleanu şi Dumitru Sârbu Spătarul [5]. In timp ce cei doi principi trebuiau să paralizeze ameninţarea Musulmanilor, care veniau să-i pedepsească pentru hainia lor, armatele auxiliare ale lui Constantin Şerban Basarab îl instalau efemer « în cetate, în scaun, la Iaşi ». Cu acest episod însemnarea scurtă, se termină.

In concluzie, această notiţă, inedită, de pe pravila târgoviştean㠖 constitue o mărturie în plus, multe rămânând nescotocite prin arhivele apusului, cât şi prin acele indigene, în legătură cu temerarul Voevod, ale cărui fapte îl situiază pe linia marilor luptători pentru eliberarea Munteniei de sub iataganul Semilunei.

Aurel H. Golimas

---

[1] Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III*, p. 139 nota 1.

[2] *Ibid.*, p. 130 şi nota 1.

[3] Scrisoarea lui Fr. Korniş către Rákoczy, din Târgovişte, 11 Septemvrie 1659, este publicată în *Monumenta Hungariae Historica*, XXIII, p. 653.

[4] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 149.

[5] *Ibidem*, p. 352—3.

UN EPITET MAI PUŢIN CUNOSCUT AL LUI ALEXANDRU CEL BUN ŞI ŞTEFAN CEL MARE

Intr'o mărturie hotarnică din 16 Mai 1739, se afirmă că « Moldoviţa iaste zidită întăi de Alexandru Vvod *cel Mare*, şi Voroneţul de Ştefan Vvod *cel Bun*, nepot lui Alecsandru Voevod »[1].

Intr'un ispisoc domnesc dela Constantin Mihai Cehan Vvod, găsim expresia: « Alecsandru Voevod *cel Mare* »[2].

Uricul din 14 Martie 1489 îi zice lui Alecsandru cel Bun « *bătrânul* Alecsandru Vvod »[3]. Aşa dar, epitetul de « Bun », ar însemna Alexandrul cel vechi — bunicul — strămoşul.

Până astăzi încă, n'avem o lucrare a epitetelor atribuite Domnilor români. Acest studiu, întocmit după cercetarea atentă a cronicilor şi documentelor indigene, cât şi externe, este mult aşteptat, căci ar explica multe şi diverse din problemele politice, sociale, economice, religioase şi chiar genealogice şi culturale din trecutul Principatelor noastre, conduse de nişte voevozi cărora contemporanii le-au subliniat fapta printr'un epitet, nu totdeauna exact.

Aurel H. Golimas

BRODINA SAU BRUDINA UN IZVOR INSEMNAT DE VENIT

Printre categoriile multe de venituri ale visteriei domneşti[4], trebue socotită şi brodina ori brudina, darea percepută în deosebi dela măjeri, sau dela acei ce transportau ceva peste o apă cu bacul.

Numele acestei taxe vine dela cuvântul *brodină* şi *brudină*, pl. e şi i (nsl. *brodnina*, sârb. *brodarina*) din aceiaşi familie cu *brod*, pl. uri (vsl. *brodu*, sârb. bg. ms. *brod*, vad)[5]. Locuitorii dela vaduri — Vădenii — (brod) s'au numit Brodnici[6], despre care documentele amintesc că au avut şi o « *ţară* » a lor, *Brodnic*[7]. Plata aceasta e întâlnită destul de rar în documentele interne. Un ispisoc domnesc dela Miron Moghilă Barnovschi, cu data de 15 Octomvrie 1626, cuprinde dispoziţia Voevodului către egumenul Mânăstirii Voroneţul prin care se scuteşte ca nici

---

[1] V. Măzerean, *Condica Monastirii Voroneţul*, Suceava, 1900, p. 20.

[2] *Ibidem*, p. 22.

[3] *Ibid.*, p. 46.

[4] Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea I, Bucureşti, 1937, p. 354.

[5] A. Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, ed. I, Iaşi, 1939, p. 197.

[6] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, *Ctitorii*, Bucureşti, 1937, p. 80—81.

[7] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, I, 1935, p. 313. Pentru literatura în speţă v. şi la p. 32c.

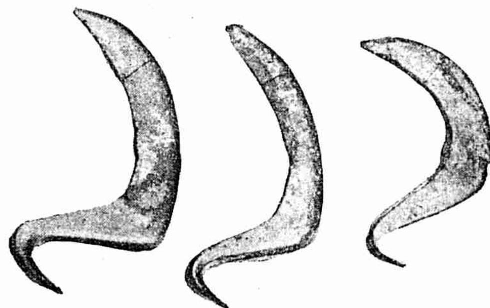
« brudina să nu plătiască » oamenii pe care-i va trimite sfântul lăcaș « cu măji să aducă pește din Țara Moldovii »[1].

Credem că *brodina* se achita în afară de *măjerit* de către pescari. Ea era o *dare în bani*, pe când măjeritul *în natură*, de cele mai multe ori.

Aurel H. Golimas

SECERI DE BRONZ DIN TANSA, JUDEȚUL VASLUI

Trecutul îndepărtat al județului Vaslui este puțin cunoscut de istorici și foarte puțin cunoscut de arheologi. Așa se explică lipsa lucrărilor, care să lămurească civilizația preistorică a Vasluiului, de pildă în epoca de bronz. Diferite descoperiri întâmplătoare sau sondagii făcute au dat la lumină seceri de bronz la Rafaila, în județul Vaslui, iar acum un an tot în județul Vaslui, în comuna Tansa un Vasluian răsturnând brazda, a descoperit trei seceri de bronz, admirabil conservate. Deși bronzul chiar în epoca de bronz III și IV e rar și scump, ca și aurul și « se întrebuințează mai ales pentru *arme* și *podoabe* și mai puțin pentru unelte, totuși o singură unealtă rurală se găsește în cantități enorme în depozitele vârstei de bronz: secera. E o dovadă, că seniorii medievali ai Daciei bronzului sunt înainte de toate *mari agricultori*, iar nu simpli crescători de cai, ca Thracii sudici »[2]. Dar înainte de a stabili secerile de bronz dela Tansa din ce epocă a bronzului sunt, se impune să le descriem.

Seceri de bronz din comuna Tansa, jud. Vaslui

Prof. I. Andrieșescu[3] într'un studiu publicat în *Dacia*, II, ocupându-se de depozitul de bronz dela Drajna-de-jos, împarte secerile în *patru tipuri* și anume: secera cu cârlig (« à crochet »), secera cu picior (« à patte »), secera cu limbuță (« à languette ») și secera cu buton (« à bouton »). Din cele trei seceri dela Tansa, două sunt aproape la fel și numai cea de a treia are o formă deosebită. Descriem mai întâi secera cu tip deosebit.

---

[1] V. Măzerean, *Condica Monăstirii Voronețul*, ed. de Sim. Fl. Marian, Suceava, 1900, p. 80.

[2] V. Pârvan, *Getica*, p. 851, v. p. 293—294.

[3] I. Andrieșescu, *Nouvelles contributions sur l'âge du bronz en Roumanie. Le dépot de bronze de Drajna-de-jos et l'epée de Bucium*, în *Dacia*, II (1925), p. 345—384, 429; v. p. 371—375.

Secera are tăişul foarte încovoiat, aproape semicircular. Nicio tranziţie sensibilă între tăiş şi mâner; lărgimea spre mâner diferă, iar coada e puţin pronunţată. Secera are lungimea de 15,3 cm., lăţimea de 3,7 cm., iar grosimea 4 mm. şi deschiderea de 12 cm. Tăişul secerii are două nervuri, care devin mai pronunţate spre coadă, pe când nervurile exterioare se pierd într'o nervură spre mâner. Este o seceră de tipul « à languette ».

Celelalte seceri au dimensiunile următoare: prima are lungimea de 19 cm., lăţimea de 3,2 cm., grosimea de 7 mm., iar deschiderea de 17 cm.; a doua seceră are lungimea de 18,7 cm., lăţimea de 4 cm., grosimea de 7,5 mm., iar deschiderea secerii de 16,8 cm. Lama la ambele seceri e destul de largă şi curbată suficient. Se distinge uşor tăişul de mâner, iar cele două nervure dorsale sunt accentuate; tăişul n'are nervură; ambele seceri au tăişul subţire. Cele trei seceri descrise sunt acoperite de un strat de cocleală verde. Ultimile două seceri sunt de tipul « à crochet ». Dacă este vorba să situăm în timp cărei epoci aparţin secerile de bronz, găsite la Tansa, credem că datează din *epoca III-a de bronz*, după cronologia lui Pârvan, adică sunt *de prin anul 1100—1000 a. Cr.* Dacă ne mai gândim, că Dacia în acel timp era locuită de Daci, care erau plugari şi nu nomazi, nu-i exclus ca secerile de bronz dela Tansa, judeţul Vaslui, dela Spălnaca în Alba-de-jos, dela Drajna-de-jos să fie artă originală « getică », aşa cum s'a exprimat Déchelette [1], înlocuind « termenul impropriu de « Ungaria » cu acel de Dacia, în accepţiunea preistorică şi romană a acestui termen » [2]. In acest caz « e foarte probabil, având în vedere numărul mare de seceri din depozitele noastre din epoca bronzului, că le folosiau şi ţăranii daci » [3], nu numai « tarabostes », nobilii daci.

Octavian Mărculescu

CÂTEVA PRECIZĂRI CRONOLOGICE ŞI DE FAPTE ISTORICE DIN TRECUTUL ROMÂNESC

In însemnările de pe diferite cărţi — mai ales acele cu caracter bisericesc — găsim multe ştiri interesante, care aduc uneori în istoriografie lucruri noi, necunoscute, din motivul că materialul documentar nu ni le dau.

---

[1] Joseph Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique et celtique et gallo-romaine*, II, p. 17.

[2] I. Andrieşescu, *Nouvelles contributions sur l'âge du bronz. . .*, *op. cit.* Vol. II, *Dacia*, p. 384; V. Pârvan, *Getica*, p. 294.

[3] V. Pârvan, *Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene.* Volum publicat de Asociaţia Academică « Vasile Pârvan » a foştilor membri ai Şcoalei Române din Roma, Bucureşti, 1937, p. 218; v. p. 33.

De aceia în cele mai multe cazuri, lipsa documentelor o suplinesc aceste note, făcute de persoane ce uneori n'au avut vreo funcţie dregătorească şi care aruncă lumini asupra trecutului.

Istoricul trebue să le aibă în vedere ca şi pe un document oficial, din motivul că au fost scrise, în afara presiunii politice. Mai mult, aceste ştiri pe lângă că se aseamănă în date cu izvoarele oficiale, precizează şi ceasurile din zi şi din noapte când s'a întâmplat evenimentul respectiv.

In cazul de faţă, însemnările provin de pe cărţi aflate în depozite legale sau care sunt în păstrarea subsemnatului.

I. DOMNI [1]

Moldova

Grigore al III-lea Ghica

A fost decapitat de trimisul Sultanului la *1777 Oct. 1/13* la 3 ceasuri şi jum. noaptea în Iaşi « la casele din Beilic », iar Doamna şi beizadelele au fost luate la Ţarigrad.

Alex. Ioan Calimah

A fost mazilit în anul *1799 Martie 1/12.*

Const. Ipsilanti

A îmbrăcat caftan de domnie la *1799 Martie 1/12.*
A sosit în scaun la *1800 Iunie.*
A fost mazilit la *1801 Iunie 21/Iulie 3.*

Alex. Nic. Suţu

A îmbrăcat caftan la *1802 Iunie 20/Iulie 2.*
A fost mazilit la *1802 Sept. 27/Oct. 9.*

Alex. Moruzi (a doua oară)

A intrat în scaun la *1803 Ghenar 1/Fevr. 12.*

Scarlat Calimah

A intrat în scaun la *1806 Oct. 13/25*, spre 9 ceasuri, Sâmbătă.

Alex. Moruzi (a treia oară)

A sosit la Iaşi înştiinţare că a îmbrăcat caftan, Sâmbătă spre Duminică *13/25 Oct. 1806.*

---

[1] Acad. Rom., *ms 186*, f. 1; *ms 298*, f. 182, 185. Cf. şi Ion Bianu, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Buc., 1907, vol. I, p. 423, 642—651.

Muntenia

Alex. Nic. Suțu

A fost numit caimacam la *1802 Iunie 20/Iulie 2*,

Ion Gheorghe Caragea

A fugit în țara nemțească pe la Câmpina la *1818 Sept. 29/Oct. 12* la 10 ceasuri din zi.

Nic. Alex. Suțu

A intrat în scaun la *1819 Ghenar 21/Fevr. 3*.

II. BOIERI [1]

1778 Aug. 17/29 Vineri spre Sâmbătă la opt ceasuri noaptea au fost omorîți de căpitanul Pavel ot Soroca, din porunca lui Const. Dim. Moruzi, boierii: Bogdan vornicul și Ion Cuza spătarul.

1798 Dec. 22/Ian. 3 1799 Miercuri la 11 ceasuri din zi a murit dumnealui logofătul Const. Paladi.

III. ARDEREA IAȘILOR [2]

1779 Martie 31/Apr. 12 în ziua Invierii Domnului au ars târgul Eși, anume: ulița mare până la Curți, fiind Vodă [Const. Moruzi] în biserică.

IV. CUTREMUR IN IAȘI [3]

« *1802 Oct. 14/26* la 7 ceasuri și giumătate den zi s'au cutremurat pământul în zioa Cuvioasăi Maicei noastre Paraschivei și au ținut 5 minute. Și așa s'au cutremurat de tare, încât au căzut Sfântul Spiridon și alte mânăstiri și bisărici și casă boerești și au crăpat și pământul și au eșit apă cu năsip pre multe locuri, încât cu ochii mei am văzut crăpătura pământului în grădina pitarului Angheli. Și a doua zi Miercuri iarăși s'au cutremurat la 3 ceasuri den zi. Și iarăși la 1803 s'au cutremurat pământul Sâmbătă la 21 Martie/3 Apr. la un ceas den noapte, iar la 22 Martie/4 Apr. s'au cutremurat, fiind oamenii în bisărică la un ceas den zi. Scrie Antohi Sion ».

V. PACEA DELA BUCUREȘTI [4]

1812 Iulie 3/15 s'a încheiat pacea între Turci și Ruși.

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

VI. REVĂRSAREA ARGEŞULUI[1]

« La leat *1864 Iunie 8/20* s'au făcut înnecu, înpreunându-se Argeşul cu Neajlovul pă distanţa Ulieşti—Dogari—Obislavu, făcându-să înnecu mare, Domnul Principatelor Unite Române fiind Alecsandru Cuza, venit dela Constantinopol eri la 7/19 Iunie, chemat fusese dă Sultanu pentru moşiile mânăstireşti greceşti şi pentru înproprietărirea ţăranilor.

Hristea Caracostea-Pleşoianu, proprietar den Ulieşti ».

Ioan M. Neda

[1] In păstrarea mea.

RECENZII

Naghiu Iosif E., *Catechismele catolice româneşti în secolul XVII—XVIII*, în *Cultura creştină*, Blaj, XXIII (1943), nr. 10—12.

Autorul dă o utilă bibliografie a catechismelor catolice în limba română, începând cu *Catechismul lui Canisius*, tradus de Gheorghe Buitul, din jumătatea întâia a secolului XVII şi până la *Catechismul cel Mare*, întocmit de Gheorghe Şincai şi tipărit în tipografia blăjană, în 1783 (nu în 1793, cum scrie printr'un evident lapsus d-sa).

Vorbind de catechismele tipărite la Blaj, d. Naghiu spune că acolo a apărut în 1757 un catechism latin. A apărut şi unul românesc în acelaşi an, care e *Invăţătura creştinească*, tipărită în 1763, în ediţia a doua. Intr'un raport din 30 Ianuarie 1772, trimis guvernului ardelean se dă o *Specificatio librorum in typographia Balasfalveni impressorum*. Această *Specificatio* spune textual: « *Doctrina christiana e probatis authoribus collecta ad usum scholasticum juventutis coaptata cum adjecto de Sacra uniune colloquio anno* 1757 *primum idiomate valachico tum latino typis Balasfalvenibus edita* ». Prin urmare cartea a apărut întâi în limba română.

Invăţătura creştinească, a fost tipărită în 1763 într'o nouă ediţiune. De această a doua ediţie vorbeşte sinodul ţinut la 29 Decemvrie 1769 la Năsăud, care hotărăşte ca « *Invăţătura creştinească la Blaj în* 1763 *tipărită*, toţi preoţii să şi-o câştige ». Aceiaş hotărîre o adusese sinodul, ţinut la Iaşi, jud. Făgăraş, în 30 Ianuarie 1769. De ea vorbeşte şi episcopul Rednic într'o scrisoare din 3 Iulie 1766 adresată preoţilor.

Autorul bănueşte că *Invăţătura creştinească* ar fi identică cu Catechismul tipărit în acelaşi an la Blaj. Bănuiala e cu totul neîntemeiată. *Specificatio* spune că această este un *Parvus Catechismus romanus ab ecclesia approbatus*, pe când titlul *Invăţăturii creştineşti* îl dă astfel de *Doctrina cristiania ex probatis authoribus collecta*, etc. *Z. Pâclişanu*

Mihăilescu Vintilă, *Ţara Dornelor. Cadrul geografic şi limitele aşezărilor*, în volumul *In amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui (1875—1918)*, Bucureşti, 1944, p. 335—355, cu 6 figuri în text.

In partea întâi a acestui studiu, autorul situează basinul Dornelor şi fixează cadrul morfologic al regiunii, fixare ce arată această « ţară interioară » ca « o

depresiune intracarpatică închisă de toate părţile, înăuntrul ei putându-se pătrunde numai prin pasuri de înălţime cuprinse între 1.100—1.300 m. sau prin defileele Bistriţei ». Inăuntrul ramei de munţi şi de muncei se deosibesc numeroase compartimente: *Poiana, Teşna* şi *Coşna*, formând grupa vestică sau a *Poienei*; *Şarul*, grupa estică; iar porţiunea *Dorna-Bistriţa* face legătura între Est şi Vest. Această depresiune a ţării Dornelor, ni se spune, s'a desvoltat pe o aripă scufundată a cristalinului munţilor Moldovei; iar în sprijinul acestei afirmaţii vin cercetările geologice ale prof. *Sava Atanasiu* şi mai recente ale lui *Th. Kräutner.* Astfel Dornele « se găsesc în apusul unei falii de direcţie N—S care, trecând prin Vatra Dornei, Şarul Dornei, Panace, Coverca, Păltiniş, pârâul Călimănel, Drăgoiasa, se continuă spre Topliţa şi seria depresiunilor intracarpatice din estul Transilvaniei ».

Relieful acestei depresiuni tectonice a evoluat în legătură cu nivelele de bază situate în Est, dincolo de culmea munţilor Bistriţei. Pentru a întări această afirmaţiune d. Mihăilescu, urmăreşte formele de relief-etajate în *stadiile recente*, reprezentate prin: *talveguri săpate în roca de bază, văi torenţiale şi o terasă* de 4—10 m. altitudine; iar *stadiile quaternare* mai vechi, *prin terase mai înalte* tăiate în rocă. In concluzie: « *înclinarea teraselor spre axa actualelor văi, concordanţa dintre înclinarea lor longitudinală şi cea a talvegului actual, desvoltarea mai mare a terasei înalte — în compartimentul vestic al depresiunii — şi a celei joase* (de cca 20 m.) *în compartimentul estic, toate acestea dovedesc vechimea şi constanţa de direcţie a reţelei hidrografice care le-a modelat* ».

Ciclurile vechi: *o primă grupă de nivele vechi de eroziune* este cuprinsă între 950—1.400 m.; iar *a doua grupă*, între 1.400—1.800 m.

Partea a doua a studiului se ocupă de principala activitate a populaţiei din ţara Dornelor ce stă în strânsă legătură cu dispoziţia în trepte a reliefului alcătuit din plaiuri legate prin planuri uşor înclinate şi de precizare spaţială a celor trei etaje de aşezări din ţara Dornelor: aşezări permanente pe terase, odăile sau târlele cu stânele din poienele pădurii şi stânele transhumante în golurile alpine. Şase schiţe ilustrează şi fac înţeles textul acestui studiu.

Ar fi fost de dorit, pentru ca această schiţă monografică să fie completă, ca autorul să fi făcut şi investigaţiuni asupra trecutului istoric al regiunii şi al aşezărilor umane cuprinse între hotarele ei, căci numai aşa s'ar fi putut constata dacă şi în cazul «Ţării Dornelor » avem sau nu de-a-face cu o «ţară » în sensul «Loviştei », «Vrancei » ş.a. de pe întinsul pământului românesc. Drept este că aceste cercetări, prezintă mai multe dificultăţi, dar rezultatele la care duc le-ar face cu uşurinţă uitate.

Oricum, numai cercetările de acest fel, înfăţişând monografic regiuni naturale ale ţării noastre, constituesc serioase temelii pentru o viitoare geografie generală a României. *Iulia D. Bodin*

Göllner C., *Michael der Tapfere im Lichte der Abendlandes*, Berichte « Neuer Zeitungen », Sibiu, 1944, p. 241.

Autorul, fost membru al Şcolii Române din Paris, a urmărit prin marile biblioteci europene urmele lăsate de Mihai Viteazul în publicistica Apusului. Rezultatul acestor cercetări l-a înfăţişat în lucrările: *Quelques plaquettes françaises contemporaines sur Michel le Brave*, Études Roumaines, Paris 1938; *Faima lui Mihai Viteazul în Apus*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Sibiu, VIII (1942), şi *Anciens estamps concernant les faits de Michel le Brave* (sub tipar).

In lucrarea de faţă autorul urmăreşte ecoul stârnit de acţiunea lui Mihai Viteazul în presa contemporană apuseană şi anume în aşa numitele « Neue Zeitungen » ale vremii. Acestea formează un adevărat izvor de informaţii pentru cunoaşterea întâmplărilor politice şi militare din ţările noastre dela sfârşitul secolului XVI. Multe din aceste « Gazete noi », publicate în lucrarea de faţă erau necunoscute la noi. Ele au fost culese din Biblioteca Academiei Române, biblioteca de Stat din Bavaria, biblioteca naţională din Viena şi biblioteca Marciana din Veneţia. Două tipărituri fotocopiate asupra lui Mihai Viteazul i-au fost trimise chiar de universitatea din Harward (Statele-Unite). Mai puţine informaţiuni au fost găsite în bibliotecile din Roma.

Victoria lui Mihai Viteazul asupra Semilunii a fost sărbătorită de contemporanii săi cu mare entusiasm; ea a fost răspândită în nenumăratele « Neue Zeitungen » ale secolului al XVI-lea şi urmărită cu cea mai mare atenţie. Faptele sale de arme fură preţuite, însemnătatea lor cumpănită şi desbătută. Acestea toate se oglindesc în informaţiile zilnice ale vremii, în presă. Ocupându-se de aceste « Neue Zeitungen », autorul face un scurt dar precis istoric al începutului publicisticei în Apus.

Ştiri despre întâmplările din natură şi despre diferitele fapte de arme au fost de cele mai multe ori răspândite sub forma de scrisori. Comunicărilor personale li s'au adaus îndată şi ştiri despre întâmplările de ultimă oră. Acestea aveau totuşi o răspândire prea mică, deoarece se adresau numai primitorului. Se obişnuia atunci ca scrisorile ce povesteau despre lupte şi bătălii să fie citite şi discutate în cercuri de prieteni sau în corporaţiuni, când a început astfel să se facă distincţie între informaţiile de orice fel şi comunicările strict personale. Astfel la unele scrisori cu caracter personal erau anexate diferite informaţii de ordin general. Din acestea au ieşit aşa numitele « Zeitungsbriefe » — jurnale-scrisori.

Incepând cu secolul al XIII-lea, negustorii bogaţi din Augsburg şi Viena alcătuiau liste de mărfuri în care, în afară de note de mărfuri şi preţuri, erau trecute şi informaţii de natură politică şi militară. Aceste Jurnale comerciale cu supliment politic (Handelszeitungen mit politischem Beiblatt) erau răspândite în târgurile de primăvară şi toamnă din Nürnberg, Frankfurt pe Main, Antwerpen şi Veneţia. Dar acestea, ca şi Jurnalele-scrisori (Zeitungsbriefe) erau preţuite şi în cercurile culte, unde stârniau diferite comentarii. Se menţionează următoarele colecţii de asemenea jurnale-scrisori: J. Cammerarius cel Bătrân din München (importantă pentru istoria sud-estului european şi plină de informaţii pentru istoria ţărilor noastre) şi, mai importantă, cea a băncii Fugger din Augsburg. Scrisorile lui Fugger din Biblioteca Naţională din Viena cuprind un manuscris de 35.000 pagini, constituind în acelaşi timp un izvor istoric indispensabil pentru cunoaşterea celei de a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea. Contele Filip Fugger primea regulat dela corespondenţii săi (care se numeau în acea vreme « Nouvelanten » = repertorii de ziare din secolul al XVI-lea) ştiri de natură politică. Aceşti reporteri i-au furnizat în amănunte veşti despre luptele lui Mihai Viteazul cu Turcii. Toate informaţiile au fost triate de Fuggeri şi folosite în afacerile lor comerciale şi bancare. Apoi aceşti iscusiţi oameni de afaceri au pus să se copieze aceste ştiri şi le-au vândut ca ziare — Fugger (Fuggerzeitungen). Aproape în fiecare zi apărea deci un jurnal scris cu mâna şi numit « Ordinari », cu o anexă cuprinzând ştiri de ultima oră « Extraordinari ».

Ziarele în manuscris ale lui Fugger, privind întâmplările din țările noastre dela sfârșitul secolului al XVI-lea, și care se află în Bibl. Naț. din Viena, sunt publicate în Hurmuzaki, *Documente*, III/1 p. 222—272 și la A. Veress, *Documente*, IV, V și VI. N'au fost utilizate încă pentru istoria Românilor ziarele lui Fugger din biblioteca din Leipzig. Jurnalele Fugger au fost mult prețuite de tipografii secolului al XVI-lea, fiind tipărită și răspândită adesea ca « Neue Zeitungen ». La tipografie se tăiau numai semnele personale din scrisoare, ca adresa, forma salutului și semnătura. In felul acesta au văzut lumina zilei așa numitele « Neue Zeitungen ». Cu tipărirea acestora începe presa de astăzi. Denumirea acestor ziare noi de informații este felurită: ziar, ziar nou, știre, scrisoare, historia, avis, aviso etc. Centre importante unde acestea se tipăreau și se răspândeau erau Veneția, Nürnberg, Praga și Viena.

Editorii care în tipăriturile lor publică știri despre luptele lui Mihai Viteazul au utilizat ca izvoare istorice parte scrisori, parte ziare acum tipărite. Dela Lepanto, unde Don Juan de Austria a distrus flota turcească, nu-i descris nici un eveniment în mai multe ziare și broșuri ca luptele lui Mihai Viteazul și Sigismund Báthory cu Turcii la Călugăreni. Faptele voevodului român au fost povestite în proză și în versuri, iar ziarele erau tipărite în diferite limbi: germană, italiană, franceză, cehă, ungară și polonă. Și aceasta în diferite orașe ca Roma Modena, Treviso, Padua, Macerata, Bologna, Nürnberg, Regensburg, Viena, Praga, Dresda, Breslau, Colonia, Frankfurt pe Main, Paris, Lyon și în Spania.

Cât privește părerile contemporanilor despre învingătorul dela Călugăreni, acestea sunt deosebite. Unele acordă victoria lui Albert Király, altele lui Mihai Viteazul. Sigismund Báthory își făcea însă reclama sa, exercitând o adevărată cenzură asupra știrilor trimise de Mihai și de alții din Țara Românească și din Transilvania. De o atenție mai mare decât bătălia dela Călugăreni se bucură lupta de eliberare a Târgoviștei și înfrângerea Turcilor la Giurgiu. Intregul Apus a fost invadat de « Neue Zeitungen », iar această campanie victorioasă a fost înveșnicită de artiști în gravuri de aramă și acvarele. Sigismund Báthory a fost făcut erou de legendă. Din lagărul de luptă al voevodului Transilvaniei, aceste știri au găsit o largă difuzare în « Neue Zeitungen », exagerând firește rolul și calitățile războinice ale tânărului și îngâmfatului prinț. Incă mai exagerată este povestirea campaniei la cronicarii și poeții de ocazie ai timpului. Totuși cineva recunoaște obiectiv pe învingătorul dela Giurgiu și acesta este cronicarul turc Naima; o recunoaștere deci din partea dușmanului.

După ce Sigismund Báthory a plecat din Transilvania, numele lui Mihai a fost pomenit din ce în ce mai mult în coloanele acestor « Neue Zeitungen ». In consecință campania viteazului voevod în sudul Dunării din toamna lui 1598 l-au făcut mai popular în Apus decât victoriile dela Călugăreni și Giurgiu, iar cucerirea Transilvaniei din 1599 a stârnit un ecou favorabil și entuziast. Faima lui se răspândește odată cu celelalte cuceriri și planuri. Cu ocazia vizitei la curtea împăratului este pictat, iar tablourile sale răspândite de « Neue Zeitungen ». Lupta dela Goroslău (1601) îi sporește faima armelor și în coloanele așa numitelor *Informațiuni asupra târgurilor* (Messeberichte).

Lucrarea are în anexe două capitole de texte. Primul (Bibliografia cuprinde un număr de 121 titluri de tipărituri contemporane privind anii 1595—1601. Este un capitol prețios, dând pentru prima dată o bibliografie completă a acestor rare tipărituri, răspândite prin diverse biblioteci europene .Remarc doar că nu

văd pentru ce s'a publicat de două ori sub n-rele 96 și 97 titlul uneia și aceleiași broşuri care conţine celebra predică a lui C. Skarga în poloneşte, proslăvind victoria Polonilor asupra lui Mihai la Teleajen (1600). Motivul să fie oare că broşura amintită se află în două exemplare, unul la Cracovia şi altul la Lemberg? Această predică, în traducere latinească, a fost publicată în broşură la Cracovia în anul 1601. Şi ea este trecută în acest capitol al lucrării la nr. 115, autorul notând că a fost publicată de d. P. P. Panaitescu în anul 1936! In realitate d. Panaitescu a publicat-o din nou şi aceasta pentru prima dată într'o colecţie românească de documente.

Al doilea capitol-anexă cuprinde 93 texte, extrase din aşa numitele «Neue Zeitungen», privind anii 1594—1601. Reportagiile sunt scrise în nemţeşte, italieneşte, ungureşte, ceheşte şi franţuzeşte. Deşi tipărite în diverse colecţii de asemenea ziare, ele sunt folosite pentru prima dată într'un studiu complet, aducând informaţiuni preţioase la cunoaşterea epocei.

Lucrarea d-lui Göllner este înzestrată în sfârşit cu 6 planşe şi o listă a bibliotecilor unde se află materialul informativ, folosit de d-sa. Un indice alfabetic bine pus la punct înlesneşte utilizarea cărţii. Deşi material istoric de genul acestor ziare se va mai fi aflând nedescoperit şi în manuscris, lucrarea de faţă trasează un cadru larg problemei şi aduce un real folos la cunoaşterea opiniei publice apusene şi a ecoului produs de loviturile săbiei unui mare voevod român în arama din ce în ce mai sensibilă a celui de al XVI-lea veac.

Ca încheiere am doar de remarcat că autorul se lasă prea mult influenţat de textul relaţiunii din 5 August 1601 din Praga (Anexa LXXXVII, p. 216—217), când afirmă că Simion Movilă a fost de fapt alungat de ţărani, care cu toate greutăţile preferau domnia lui Mihai (p. 28). Când ştim cine a condus răscoala contra lui Simion şi când ştim ce rol putea juca ţărănimea în toate armatele din lume la sfârşitul secolului al XVI-lea, nu putem fi de aceiaşi părere. Justă este afirmaţia că fără iniţiativa voevozilor români această plănuită cruciată dela sfârşitul veacului al XVI-lea ar fi rămas numai un proiect printre hârtiile arhivelor princiare (p. 31). *Ilie Corfus*

Bianu Ioan şi **Simonescu Dan,** *Bibliografia Românească Veche, 1508—1830,* tom. IV, adăogiri şi îndreptări, ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1944, XIII + 275 p., preţul 4.000 lei.

Zilele acestea a apărut în vitrinile librăriilor al patrulea volum din monumentala Bibliografie Românească Veche, pe care a început-o Ioan Bianu şi a dus-o la capăt d. Dan Simonescu. Graţie acestui neobosit cercetător, care a lucrat cu multă competinţă, conştiinciozitate şi deosebită dragoste, Academia Română a izbutit să dea la lumina zilei, sub bombardamentele aeriene, şi acest al patrulea volum, tipărit în aceleaşi condiţiuni tipografice ireproşabile.

La începutul volumului d. General Radu Rosetti, care a urmat îndată după încetarea din viaţă a regretatului Ioan Bianu la conducerea Bibliotecii Academiei Române, ca şi d. Dan Simonescu ne dau unele lămuriri cu privire la alcătuirea şi tipărirea volumului.

Noul volum se împarte în două; în prima parte sunt descrise 491 cărţi necunoscute, iar în a doua parte sunt date adăogiri şi îndreptări la 341 cărţi, bibliografiate insuficient în volumele precedente. Şi în volumul patru sunt reproduse predosloviile, epilogurile şi toate notiţele de însemnătate culturală, după planul stabilit de Ioan Bianu; cu drept cuvânt spune d. Simonescu că bibliografia de faţă

nu este numai o operă de consultare, în sensul strict bibliografic, ci şi de cetit. Referinţele bibliografice date de d. Simonescu sunt de data aceasta mai bogate şi foarte preţioase. Indicele dela sfârşit este analitic şi va fi de mare folos cititorilor.

D. Simonescu recunoaşte că vor fi posibile şi alte descoperiri de tipărituri în viitor « că doară spiritualitatea românească n'a produs între anii 1508—1830 numai 2017 opere tipărite câte se cunosc azi ». Credem şi noi că în viitor vor ieşi la iveală noi ediţii. De pildă în Biblioteca Ion I. C. Brătianu am văzut în treacăt, mai de'mult, următoarele două ediţii care nu sunt trecute în Bibliografia Românească Veche: *Octoih şi slujbele sfinţilor de obşte*, Blaj 1783 şi *Sfintele liturghii a doua oară tipărite*, Sibiu 1807.

Nu ştiu de ce în Bibliografia Românească Veche n'au fost trecute şi hărţile Moldovei şi Ţării Româneşti alcătuite de Rigas Velestinlis şi tipărite la Viena prima oară în 1797 şi a doua oară în 1804 (Cf. Nestor Camariano, *Contributions à la bibliographie des oeuvres de Rigas Velestinlis*, Bucarest, 1938, p. 225—227).

Terminând aceste rânduri ţinem să exprimăm recunoştinţa noastră d-lui Dan Simonescu, care prin munca sa neobosită şi voinţa nesdruncinată a putut duce la capăt marea operă utilă începută de Ioan Bianu, cât şi Academiei Române, în special d-lui Conservator al Bibliotecii, Generalul Radu Rosetti, care a îmbrăţişat cu multă căldură desăvârşirea acestei opere.

Nestor Camariano

Romanescu Marcel, *Odoarele noastre bisericeşti*, Craiova, 1943, 23 p. + 7 planşe (extras din *Revista de istoria bisericească*, nr. 1, Aprilie-Iunie 1943).

Prin termenul generic de « odoare », autorul, care este un pasionat cercetător, ne prezintă icoane, aiere, epitafe, antimise, poale de iconostas, perdele de altar şi de morminte, veşminte liturgice, începând cu mitrele şi sfârşind cu orariile, vase bisericeşti, cădelniţe, anaforniţe, potire. Se fixează caracterele şcoalelor de pictură: macedoneană şi constantinopolitană. Pentru studiul icoanei româneşti se recomandă metoda comparativă, prin derivări iconografice, prin asemănări de stil, de tehnică sau de inscripţii. Autorul discută obârşia celei mai vechi icoane din Ţara Românească, precum şi icoana moldovenească, înrâurită şi de influenţa rusă. « In vreme ce în Moldova dispare repede orice interes pentru pictură, în Muntenia — spune d. Romanescu — icoana devine o artă populară, iar zugravul iscăleşte şi datează. Folklorul ia în stăpânire icoana chiar atunci când e făcută de zugravul de meşteşug ». Alături de N. Iorga, O. Tafrali, Drăghiceanu şi I. D. Ştefănescu, d. Romanescu aduce interesante contribuţii la studiul icoanelor « care merită să fie adâncit pentru înţelegerea picturilor murale, fiindcă icoanele au păstrat mai totdeauna iconografia şi stilul zugrăvelilor ».

In privinţa patrafirelor se afirmă că sunt două tipuri cu totul deosebite: tipul bizantino-cretan şi tipul de influenţă macedoneană. « Studiul acestor odoare confirmă regula că artele minore s'au inspirat din artele majore, iar nu invers ». In perdelele de mormânt ale Movileştilor, în patrafirul dela Suceviţa al Marghitei, cât şi în aierele dela Dragomirna se subliniază o influenţă turcească. In cap. III d. M. Romanescu se ocupă de argintăriile noastre, care pot fi identificate cu multă precizie. Despre argintăria Românilor balcanici se adaugă că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea reprezenta o artă specială « tinzând să topească într'o sinteză de sine stătătoare vechile date săseşti, elementele orientale şi înrâuririle unei renaşteri provinciale ». Nu s'a omis aportul Aromânilor la opera şcoalei din Chiprovăţ.

Lucrarea d-lui Romanescu va suscita mare interes în lumea specialiştilor.

Am de observat:

I. Biv vel paharnicul Vasile Ureche, cu icoana pe fildeş, e discutabil dacă era fratele Cronicarului Grigore Ureche, adică fiul lui Nistor şi al cneaghinei Mitrofana. Inclinăm a crede, fără a respinge că Nistor Ureche a avut şi un fiu Vasile, că paharnicul Vasile Ureche e fiul învăţatului boier cronicar. Vasile Ureche, în acest caz, are frate pe Ştefan paharnicul şi două surori, pe Alexandra Agoae şi Antemia pahărniceasa (cf. M. Costăchescu, *Despre neamul de boeri moldoveni Ureche*, Iaşi, 1928, p. 6 7).

II. Biserica Barnovschi din Iaşi se clădeşte la 1627 nu în 1734 (p. 16).

Aurel H. Golimas

Buzescu Alexandru Al., *Domnia în Ţările Române până la* 1866, Bucureşti, 1943, 328 p.

Autorul, doctor în drept, studiază « printr'un raţionament juridic », cum spune în « Introducere », valoarea istorică şi caracterul instituţiei Domniei în Ţările Române, instituţie în jurul căreia s'a născut şi desvoltat întreagă vieaţă constituţională dela noi. Cercetarea problemei instituţiei Domniei nu s'a făcut după datele cronologice, ori după principiile fundamentale de drept, fie instituţional, ci după cuprinsul evolutiv al instituţiei, pe etapele ei caracteristice. Din această pricină cercetarea are un pronunţat caracter didactic, pe care-l preferăm. Este o importantă încercare de sinteză, reuşită parţial. Impreună cu autorul recunoaştem dificultatea mare de a se cerceta, în toată întinderea ei, această instituţie stăpânitoare a dreptului constituţional vechi. Este atât de mult material şi atâtea controverse! S'a urmărit tot timpul cercetarea problemei din punct de vedere constituţional, folosindu-se amănuntul istoric, asupra căruia este mai puţin informat, numai atât întru cât înfăţişa o trăsătură caracteristică al punctului de vedere juridic. Este o lucrare juridică, sprijinită pe elemente istorice, nefiind posibil altmintrelea formularea concluziilor juridice. In cele cinci mari capitole, cu multe subcapitole, se tratează: *Cnezatele şi Voevodatele*; *Epoca pământeană*; *Epoca grecismului şi a Domniei Fanarioţilor*; *Restabilirea Domniilor pământene*; *Unirea*. Concluziile sunt originale şi judicioase. Juristul dublat de istoric va fi singurul în măsură de a clarifica, prin lucrări de sinteză, toate problemele vechilor noastre instituţii, utilizând ca izvoare de documentare: obiceiul pământului, cronicile, hrisoavele, hotărîrile divanurilor, foklorul, tratatele internaţionale, ordinele Porţii etc. Literatura istorică nu-i este cunoscută, în întregime, juristului nostru pentru a-şi fi documentat temeinic teza. Interpretările din operele prof. I. Minea sunt aproape inderimante pentru istoria Moldovei.

Precizăm că hat-î-şerifurile — erau o categorie de ordine turceşti şi că discuţia asupra lor este astăzi încheiată în urma lucrărilor lui N. Iorga, C. Giurescu şi Const. C. Giurescu.

Nu s'a menţionat care era politica internă şi externă a Domnului *închinat*, adică până la 1538 (Ştefan Lăcustă), faţă de a Domnului *vasal* — ales sau numit, precum şi a acelui de după 1711, ori 1716. Trebuesc făcute unele deosebiri, aparte fiind situaţia de drept a Voevozilor din aceste timpuri, faţă de stăpânul din Constantinopol.

Diferenţele de alegerea Domnului şi insignele lor, obligaţiile faţă de Poartă, instituţia caimacamilor, iată capitole omise din problema abordată de d. Al. Al. Buzescu. Nu uităm însă că d-sa a urmărit, pe primul plan, valoarea juridică şi politică a Domniei.

Aurel H. Golimas

Voinescu Teodora, *Principii conducătoare în restaurarea monumentelor artistice dela Bibescu şi până azi,* în *Analecta,* II (1944), p. 137—154.

In introducere întâlnim o expunere pe scurt a ideilor generale cu privire la restaurarea monumentelor istorice, cărora, deşi din cele mai vechi timpuri li s'a arătat o deosebită grije, totuşi abia târziu s'a pus problema felului în care acestea pot fi mai bine păstrate. Noţiunea de « restaurare », cu înţelesul de readucere a unei clădiri la forma sa iniţială, nu datează decât de un secol. « A restaura » în vremea lui Viollet-le-Duc, însemnează a reduce un monument la un singur stil — cel respectiv — chiar dacă ar fi fost construit în mai multe secole: o exagerare menită să aibă din ce în ce mai puţini adepţi, până când, în congresul dela Atena, din 1931, se ajunge la formularea principiilor care constitue îndreptarul restauratorilor de azi.

La noi, în afară de epoca lui Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu, când poate fi vorba numai de transformări, în cursul secolului trecut şi anume în vremea domnitorilor Bibescu şi Ştirbei, se fac cele dintâi restaurări de monumente istorice, în rândul cărora intră întâi bisericile şi mănăstirile. Primii arhitecţi folosiţi în acest scop sunt austriacii Ioan Schlatter şi Anton Heft, cărora li se adaugă francezul Xavier Villagrosse şi inginerii Borozin, Alexandru Orescu ş. a. Rezultatul bunelor intenţii ale lui Bibescu şi Ştirbei este denaturarea şi înstreinarea de arhitectura şi mai ales de pictura religioasă a trecutului a celor mai de seamă monumente istorice ale noastre, ca de exemplu mânăstirile: Bistriţa, Tismana, Curtea de Argeş, Dealul, Cozia, Arnota, Antim, Sf. Gheorghe-Nou, Snagov ş. a. Acestei modernizări grăbite îi pune oarecare stavilă Alexandru Ghica.

In vremea Domnitorului Carol I, cu Lecomte du Noüy, se instaurează epoca refacerilor în stil mare a bisericilor: Trei Ierarhi, Sf. Nicolae-Domnesc din Iaşi, mânăstirea din Curtea de Argeş, mitropolia din Târgovişte şi Sf. Dumitru din Craiova. Reconstrucţiile acestui arhitect francez sunt lucrări ireproşabil executate de un străin pentru care ele nu reprezentau nimic din punct de vedere istoric. Impotriva sistemului de restaurări al lui Lecomte de Noüy încep o campanie violentă arhitecţi români George Sterian şi N. Gabrielescu.

Datorită unui grup de artişti, arhitecţi şi alţi intelectuali români, se institue în 1893 pe lângă Ministerul Instrucţiunii *Comisiunea Monumentelor Publice,* având ca scop păstrarea monumentelor istorice. Acestei Comisiuni, compusă din V. A. Ureche, Gr. Tocilescu şi arhitectul Gabrielescu se datoreşte salvarea bisericii Stavropoleos pe care o consolidează arhitectul Ion Mincu, după ce, tot el, voise s'o reclădească în altă parte.

In 1907 Comisiunea Monumentelor Publice se transformă în *Comisiunea Monumentelor Istorice.* Sub auspiciile ei se face între 1911—1914 de către arhitectul Gr. Cerchez restaurarea bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeş şi se continuă, în bună parte, după principiile acestui arhitect, restaurarea atâtor monumente, de către arhitecţii Comisiunii. In acest fel o mulţime de monumente au fost salvate ori şi-au redobândit strălucirea din trecut, printre care, în Bucureşti: Curtea Veche, Mihai-Vodă, Batişte, Sf. Elefterie, Creţulescu, Scaune ş. a. Printre principiile Comisiunii cu privire la restaurări, cele mai de seamă sunt renunţarea la reconstrucţii şi la aplicarea principiului unităţii de stil, în domeniul arhitecturii şi înlăturarea repictării şi a completării spaţiilor goale dintre picturi, în cel al picturii.

Studiul d-nei V. e original şi necesar. Incă o calitate peste care nu putem trece e aceia de a fi alcătuit cu multă conştiinciozitate. *I. Barnea*

NOTIŢE BIBLIOGRAFICE

I. BIBLIOGRAFIE

1. **Bugariu Aurel,** *Bibliografia Banatului*, 1918—1944, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana, Buletin Istoric*, (Timişoara), XIII (1944), Mai-August, p. 662—672.

Cu aceiaşi lipsă de metodă ştiinţifică d. Bugariu completează cu câteva nume « Bibliografia Banatului » publicată în 1943 şi de care ne-am ocupat într'o recenzie apărută în *Revista Istorică Română.* Completarea se ocupă de prof. Matei Armaş, Ioan Boroş, dr. Dimitrie Cioloca, dr. Cornel Corneanu, Dimitrie Cusma, Ioan David, ing. Petru Fotoc, Alexandru Moisi, Romulus S. Molin, dr. Ştefan Pop, Antoniu Sequens şi Constantin Vladu.

Şi de data aceasta d. Bugariu dă dovadă de superficialitate. Astfel lucrarea lui R. S. Molin se numeşte *Afurisirea* lui Moise Nicoară iar nu *Afirmarea* lui Moise Nicoară. *I. D. Suciu*

Vezi şi Nr. 22.

II. PREISTORIE

2. **Dumitrescu Maria,** *Despre o carte « necunoscută »*, în *Scriptum, buletin bibliologic*, I (1943), p. 47—77. — D-nii C. D. Fortunescu şi I. D. Donat au publicat în *Arhivele Olteniei*, XX (1941), p. 113—118, p. 289—309, un articol intitulat: *O carte necunoscută despre Români*. Este vorba de lucrarea *L'origine del Danubio*, publicată în 1695 la Veneţia, fiind o traducere din limba germană. Cei doi cercetători însă n'au putut să identifice pe autor şi originalul german.

In articolul de faţă d-ra Maria Dumitrescu se ocupă pe larg de această carte. D-sa nu numai că a identificat pe autor, care este Sigmund von Birken, ci ne arată că această însemnată carte a avut o foarte largă circulaţie şi s'a bucurat de patru ediţii în limba germană, apărute cu numele autorului şi de cinci traduceri italiene, apărute fără numele autorului. D-nii Fortunescu şi Donat spun în articolul lor că n'au putut să găsească această lucrare în Biblioteca Academiei Române, pe când d-ra Dumitrescu a găsit cinci ediţii şi anume: trei nemţeşti şi două italiene. Alte ediţii se află în Biblioteca Arhivelor Statului din Bucureşti, Biblioteca Universităţii din Cernăuţi etc. D-ra Dumitrescu a făcut foarte bine

că a indicat şi depozitele din ţară în care se află exemplare din opera lui S. von Birken, dar mă întreb de ce autoarea, care a respectat în articolul său cu atâtea stricteţă normele bibliografice, n'a dat şi cotele lor ca să scutească astfel pe viitorii cercetători de a-le mai căuta în cataloagele bibliotecilor?

După ce d-ra Dumitrescu ne dă câteva informaţii despre autorul cărţii şi despre împrejurările în care a putut fi compusă, trece apoi la descrierea amănunţită a fiecărei ediţie, ce i-a fost accesibilă, însoţind textul şi cu bogate note explicative în subsol. *Nestor Camariano*

3. **Borza Al.**, *Descoperiri arheologice în Banat, din timpul Dacilor*, extras din *Dacia*, IV (1942), nr. 213—215, Timişoara. — Autorul, în excursiile sale botanice făcute în regiunea Caransebeşului, a găsit între Muntele Mic şi Poiana Şeroiu urmele unui şanţ prevăzut cu elemente de întăritură în semicerc. Emite ipoteza existenţei unor urme de întărituri *dacice*, sugerând şi posibilitatea unei graniţe, aici în aceste regiuni, între Banatul roman şi Dacia liberă a lui Decebal (p. 4). Negăsind însă niciun fel de informaţie în ceia ce priveşte tehnica de construcţie, nu ne este lăsată posibilitatea de comparare cu alte întărituri similare, pentru a putea trage vreo concluzie. Lipseşte de asemenea şi schiţa topografică. Autorul e de părere că în apropiere s'ar afla şi «Muntele Sfânt» cu peştera marelui preot dac. Lipsa oricăror elemente de aşezare omenească în peşteră şi în jurul acesteia, o explică autorul prin «traiul auster dus de marele preot» (p. 10), ceia ce însă nu constitue un argument destul de convingător.

De asemenea îndoelnică, deşi tentantă, rămâne încercarea de identificare a muntelui «Cogheon» (sic, p. 9) cu muntele Gugu, precum şi coborîrea în timp a tradiţiei locale până în vremea dacică. Transcrierea citatului Poscidon-Strubo ar fi fost de dorit să se facă cu litere greceşti.

Ana-Suzana Dimitriu

III. ISTORIE ANTICĂ

4. **Alföldi András**, *Aquineumi adalék a Kr. u.* 268 *év tört net hez* (Contribuţie din Aquincum la istoria anului 268 p. Chr. n.), în *Budapest Régiségei* XIII (1943), p. 35—43. — Completează lecturile lui Mommsen şi A. v. Domas (CIL, III, 3.525, 10.492) a unei inscripţii din termenele Legiunii III adintrix, din care rezultă că Claudius II domnea la 30 Iunie 268, deci că şi moartea lui Gallienus s'a întâmplat mai înainte decât se presupunea până acum. Articolul continuă seria «Epigraphica», apărut în rev. *Pannonia*, 1935, şi în *Arch. Ertesitö*, 1939—1941, fiind a 12-a contribuţie în acea serie. *A. P. Todor*

5. **Borza Al.**, *Banatul în timpul Romanilor*, Timişoara, 1943, 117 p. + XII pl. + 2 hărţi. — Cuprinde: I. Banatul înainte de Traian (p. 14—32); II. Istoria Banatului dela Traian la Aurelian (p. 33—47); III. Recucerirea Banatului după Aurelian (p. 47—53); IV. Urmele stăpânirii romane în Banat (p. 55—86); V. Armata Romană în Banat (p. 87—92); VI. Valurile Romane (p. 93—104) şi VII. Populaţia Banatului roman şi starea ei culturală (p. 105—110).

Scopul autorului: «Rezum numai datele aflate în literatura accesibilă mie şi arăt mai ales ce am văzut şi controlat eu personal pe teren în Banat» (p. 13). In acest sens, pe lângă afirmaţiile personale merită o menţiune deosebită bogata bibliografie a lucrărilor de specialitate maghiare puţin cunoscute specialiştilor români. *I. D. Suciu*

6. **Borza Al.**, *Cetăţile romane dintre Tibiscum şi Sarmizegetuza* în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, XI (1943), nr. Mai—Iunie, p. 209—220. — Descrie situaţia actuală a castrului de pământ dela Zăvoiu « de dimensiuni uriaşe, care nu a fost refăcut mai târziu în piatră şi nu cuprindea clădiri în cărămidă, nici măcar instalaţiile praetoriului şi de băi » (p. 215). La Voislova, la o depărtare de « 3 km. şi cca 400 metri » de castrul dela Zăvoiu se află un castel mic de piatră tot din timpul Romanilor. *I. D. Suciu*

7. **Borza Al.**, *Noui date relativ la cetăţile romane dintre Tibiscum şi Sarmizegetuza*, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, XIII (1944), Mai—August, p. 686—694. Reactualizează cercetările lui Teohari Antonescu şi a altor arheologi asupra cetăţilor dace Voislava, Zăvoi, Bucova şi Sarmizegetuza.
I. D. Suciu

8. **Dobrovits Aladár**, *Az egyptomi kultuszok emlékei Aquincumbau* (Monumentele cultelor egiptene în Aquincum), în *Budapest Régiségei*, XIII (1943, p. 47—75. — Articolul este un fragment din studiul ce va apare în *Dissertationes Pannonicae*, unde se vor expune şi concluziile de ordin general.
A. P. Todor

9. **Garády Sándor**, *Budapest székesfőváros területén végzelt középkovi asatások összefoglaló ismertetése* 1931 1941. — (Dare de seamă despre săpăturile medievale executate pe terenul Budapestei între 1931—1941) în *Budapest Régiségei*, XIII (1943, p. 167 254. — Dare de seamă însoţită de reproduceri. Materialul găsit este interesant pentru istoria maghiară, o parte însă se referă la antichitatea romană. *A. P. Todor*

10. **Iliescu Octavian Oct.**, *Tezaurul dela Taslageac*, în *Cronica numismatică şi arheologică*, XVII (1943), p, 168—173.

11. **Iordănescu A.**, *Observaţii asupra originilor creştinismului în Dacia*, în *Ethnos*, I, fasc. II, p. 29—41. — Analizând textele din Tertulian şi Origines, autorul ajunge la concluzia că pasagiul din *Adversus Iudeos*, dat fiind caracterul apologetic al operii, nu poate fi utilizat ca izvor istoric în reconstituirea evoluţiei creştinismului primitiv şi că deci valoarea lui pentru sec. II p. Chr. e nulă. De remarcat că în ceiace priveşte veracitatea acestui text d. C. Daicovici încă din 1933 (vezi *Anuarul de studii clasice*,II, 1933—35 lua o poziţie rezervată, iar acum în urmă şi d. Gh. Brătianu. Studiul e încheiat cu observaţia lui V. Pârvan că în ceiace priveşte pătrunderea creştinismului în Dacia în primele trei secole, singura atitudine ştiinţifică este aceia de a considera existenţa creştinismului ca o « necesitate logic-istorică, dar privită ca o simplă posibilitate ».
Fl. D. Stănculescu

12. **Nagy Lajós**, *A középkovi Kelenföld (Tabán) rómaikovi Magyatéka* (Relicviile romane la Kelenföld), în *Budapest Régiségei*, XIII (1942), p. 447—462). — Se comunică rezultatele săpăturilor din anii 1935—36, care au descoperit mai multe aşezări izolate romane, din afara castrului şi a oraşului (canabae).
A. P. Todor

13. **Nagy Tibor**, *A fővárosi régészeti és ásatási intézet jelentése az 1983—1942, évek között végzett kutatásairol* (Raportul Institutului de arheologie şi săpături din Budapesta despre cercetările sale din anii 1938—1942), în *Budapest Régi-*

ségei, XIII (1943, p. 359 399. — Foarte amănunţită dare de seamă, cu reproduceri de ziduri, morminte şi obiecte. Rezumat în l. germană la p. 537—557.
A. P. Todor

14. **Popa-Lisseanu G.**, *Dacia în autorii clasici. I. Autorii latini clasici şi postclasici*, Bucureşti, 1943, 144 p. (Academia Română, Studii şi cercetări, LXI). 36 autori latini, începând cu C. Julius Caesar, până la Novella XI-a a împăratului Justinian, cu scurte introduceri şi mici comentarii absolut necesare, apoi textul latin şi traducerea românească, constituesc tot atâtea dovezi ale persistenţei elementului românesc în spaţiul vital şi etnic-unitar, altă dată cu mult mai întins decât astăzi.
C. Grecescu

Vezi şi nr. 19.

IV. ISTORIA ROMÂNILOR PÂNĂ LA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR

15. **Szilágy János**, *Az aquincumi Múzeum kutatásai és gyarapodása az 1936—1942 évek folyamán* (Cercetările şi achiziţiile Muzeului dela Aquincum în anii 1936—1942), în *Budapest Régiségei*, XIII (1943, p. 338 357. — S'au făcut descoperiri din epoca romană — variate şi preţioase — descrise amănunţit şi însoţite de reproduceri fotografice. Rezumatul în l. germană (p. 528—535) binevenit pentru studierea descoperirilor.
A. P. Todor

16. **Gerevich László**, *A csúti középkovi sérmező* (Cimitirul medieval din Csut), în *Budapest Régiségei*, XIII (1943), p. 103—166. — Rezultatele obţinute din studiul a 150 de morminte din sec. XIV, săpate în 1941—1942. S'au găsit podoabe populare cu caractere gotice târzii, asemănătoare celor din clasele mai înalte, ceiace este o dovadă că cultura Evului Mediu, chiar către sfârşit, nu se sfărmase după clase sociale.
A. P. Todor

17. **Motogna Victor**, *Contribuţii la Istoria Românilor bănăţeni în Evul Mediu. Districtele româneşti*, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, XI (1943), Iulie—August, p. 3 30. — In Banatul rămas şi el sub stăpânirea ungurească în Evul Mediu se păstrează mai departe instituţia cnezatelor şi voevodatelor. Cnezii şi voevozii din Ungaria încep să fie amintiţi odată cu începutul secolului al XIV-lea. Inaintând în timp, actele ce pomenesc aceste instituţii se înmulţesc arătând existenţa lor pe întreg cuprinsul regiunilor locuite de Români în regatul ungar.

Alături de aceste două instituţii mai e amintită şi o altă instituţie pe pământul Banatului şi în alte câteva ţinuturi româneşti din Ungaria. E vorba de aşa numitul « *districtus* » sau « *provincia Valahorum* ». Cele mai bine cunoscute dintre toate sunt acelea din Banat, în număr de 8. Ne sunt arătate de diploma din 1457 dată de Vladislav V în ordinea: Lugoj, Sebeş, Mehadia, Almaj, Craşov, Bârzava, Camiat şi Iliada, cu privilegiile acordate.

Teoria maghiară, prin care nicăieri în Evul Mediu Românii n'au avut autonomie teritorială, este infirmată de această diplomă, care arată că toate atribuţiile administrative şi judecătoreşti din cele 8 districte de mai sus erau în mâinile Românilor şi exercitate după normele drepturilor româneşti. Mai mult Coroana ungară n'are dreptul să le zălogească sau să le facă donaţie.

In continuare autorul încearcă să lămurească în ce a constat autonomia celor 8 districte românești din Banat. Constată astfel existența, în fiecare district, a câte unei *obștii*, alcătuită de nobilii și cnejii români, asemănătoare cu așa numita *Universitas* a latinității medievale. Cea mai veche mențiune a acestei obștii e din 1369. Se dau apoi o serie întreagă de documente din care reies diferite atribuțiuni ale acestei obștii, în fruntea cărora stau cele de ordin administrativ și judecătoresc.

Procedura penală era după « *ritus Valachie* » și nu după normele unguresti.

Obligațiile ce aveau de îndeplinit pentru aceste drepturi nu erau individuale ci se făceau tot prin această obște a nobililor și cnejilor. Din petiția din 1369 adresată de obștea din districtul Sebeș Banului de Severin se văd multe din aceste obligații. Intre altele această obște a Românilor se îngrijea de apărarea granițelor, da sume de bani pentru întreținerea armatei sale în vreme de războiu și alte servicii de mare importanță care nu puteau fi îndeplinite decât de o populație de mult așezată aici, cu o organizație civilă și militară înaintată.

De sigur — crede autorul — că și celelalte districte din Ardeal prezentau o organizație similară.

Incearcă apoi a arăta origina autonomiei acestor districte românești din Banat, ajungând la concluzia că « autonomia românească a celor 8 districte valahe, atestată de documentele veacului al XIV—XVII-lea, a fost moștenită de Români dintr'o epocă anterioară cuceririi unguresti, care s'a aflat pe aceste plaiuri ca popor așezat, având o organizație politică și socială înaintată ».

După înființarea Banatului de Severin comitatele acestea au fost puse sub ascultarea Banului.

Se dau la sfârșit în anexă documentele pe care se sprijină lucrarea.

G. T. Ionescu

18. **Popa Traian,** *Românii din Banatul medieval*, în *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, (Timișoara), XII (1943), nr. Noemvrie-Decemvrie, p. 113—148. — D. Popa încearcă, pe baza documentelor publicate de istoriograful maghiar Pestj Frigyes privitoare la Românii Bănățeni încă dinainte de lupta dela Mohacs să înfățișeze câteva familii românești care sunt în necontenite conflicte cu noii stăpânitori, proprietari de moșii, colonizați răsleț de regii unguri. De sigur că documentele publicate de Pestj Frigyes sunt foarte importante și merită o cercetare amănunțită corespunzătoare adevărului istoric ce reiese din studiul lor. Insă d. Popa face acest studiu în mod superficial și cu o bibliografie restrânsă. Astfel, deși caută să restabilească anumite genealogii de familii nobile române, nu cunoaște lucrarea lui I. Cavaler de Pușcariu, *Familii nobile române din Transilvania*, unde sunt menționate și foarte multe din familiile amintite de d-sa. Apoi, în ceia ce privește identificarea localităților dispărute se ia numai după Pestj Frigyes, fără vreo cercetare personală de-a d-sale. Numai astfel se explică faptul că unele comune ce există și azi sunt date ca dispărute (ex. Mârcina lângă Oravița).

Apoi însăși numirile de persoane în majoritatea cazurilor sunt date cu ortografia stâlcită a diacilor care nu cunoșteau limba poporului. Ar fi fost de sigur mai bine ca autorul să fi redat numele fără ortografia stâlcită, care ar fi putut figura la note. *I. D. Suciu*

19. **Popa-Lisseanu G.,** *Dacia în autorii clasici*. II. *Autorii greci și bizantini*, București, 1943, 192 p. (Academia Română, Studii și cercetări, LXV). — Sunt

reproduse în traducere românească textele autorilor greci vechi începând cu Homer şi Herodot şi bizantinii până în secolul al XV-lea la Chalcocondil şi Franţis privitoare la Dacia sau la poporul român. Cu acest volum, socotit ca al XX-lea din colecţia de Izvoare ale Istoriei Românilor, autorul încheie opera sa istorică: « punem capăt, la vârsta noastră înaintată, oricărei activităţi ştiinţifice mai intense ». Un indice de nume proprii înlesneşte cercetarea. *C. Grecescu*

V. ISTORIA ROMÂNILOR DUPĂ ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR

1. IZVOARE

(*Texte şi Studii*)

20. **Comşa Ioan,** *O descriere italiană a Transilvaniei şi Ţărilor Româneşti din timpul lui Mihai Viteazul*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 6—7, p. 452—461. — Este vorba de italianul Giorgio Tomasi, care trăeşte în Transilvania şi care povesteşte evenimentele la care a fost martor ocular ca şi pe cele pe care le-a cunoscut din rapoartele oficiale, care i-au căzut în mână, el fiind secretar la diferite personalităţi ale epocei. In istorisirea sa sunt cuprinse evenimentele şi războaiele din Ungaria, Transilvania şi ţările învecinate dintre 1592—1620. Pentru Români au importanţă fiindcă — până acum necunoscută această descriere a Transilvaniei şi Ţărilor Româneşti făcută de Tomasi — cuprinde multe fapte de arme ale lui Mihai Viteazul şi Radu Şerban.

Autorul dă în acest articol cele mai importante dintre pasagiile referitoare la Transilvania şi Ţările Româneşti. *G. T. Ionescu*

21. **Dragomir Silvin,** *Studii şi documente privitoare la revoluţia română din Transilvania în anii* 1848—49. *Documente din arhivele Ministerelor de Războiu, Justiţie şi Interne din Viena*, Vol. I, Sibiu, 1944, LV + 354 p. — Cercetând arhivele din Viena, profesorul Silviu Dragomir publică în această lucrare 11 documente din Arhiva Ministerului de Justiţie şi Interne şi alte 149 din cea a Ministerului de Război. In total publicaţia scoate la lumină 157 de documente, care, în întregime, oglindesc evenimente din revoluţia românească din Transilvania, dintre anii 1848 49, ele începând cu Septemvrie 1848, ultimul fiind din Noemvrie 1852.

Interesante de subliniat sunt rapoartele în care se arată lucruri în legătură cu arestarea lui Avram Iancu, rapoarte ale Comandamentului Jandarmeriei, care ne mai pot permite şi o idee asupra stării de spirit a Moţilor în jurul lui 1852.

In studiul introductiv pe care autorul îl dă la început, cetitorul este pus în cunoştinţă cu momentele mai importante ale vremurilor oglindite în documentele din corpul lucrării.

Se scoate în evidenţă atitudinea şi scopul Ungurilor, care încercau să se servească de Români pentru îndeplinirea intereselor lor şi încercările Românilor de a-i împiedica. *G. T. Ionescu*

22. **Simonescu Dan,** *Manuscrisele literare din biblioteca Universităţii « Cuza Vodă », Iaşi*, în *Scriptum, buletin bibliologic*, I (1943), p. 26 39. — D. Dan Si-

monescu, care a ocupat de curând, prin concurs, catedra de limba şi literatura română veche din Universitatea « Cuza Vodă » din Iaşi, s'a oferit să redacteze un catalog al manuscriselor din Biblioteca Universităţii ieşene, crezând că nu va întâmpina prea mari dificultăţi. Dar aşteptările sale au fost înşelate. Căci mai multe din mss sunt fără început şi sfârşit, fără indicarea originalului din care s'au copiat, sau s'au tradus etc. Astfel pentru identificarea textelor erau necesare cercetări, la care autorul s'a izbit de alte dificultăţi: lipsa din Bibliotecă a unora din cărţile necesare. De aceia d. Simonescu, văzând că alcătuirea acestui catalog va întârzia, s'a grăbit, şi bine a făcut, să împărtăşească cercetătorilor observaţiile şi constatările sale cu privire la aceste mss, arătând totodată şi însemnătatea lor pentru studiile de literatură română.

Biblioteca Universităţii « Cuza Vodă » posedă astăzi 322 mss, şi anume: 196 româneşti, 79 greceşti, 18 latineşti, 6 germane, 4 ruseşti, 3 franceze, 3 slavoneşti, 2 turceşti, 2 italieneşti, 1 polonez, 1 ruso-francez, 1 slavo-român, 1 italo-latin, 1 arabo-turc şi 4 dicţionare a diverse limbi. Iar după conţinut pot fi împărţite în: istorice, religioase, literare, filosofice, juridice, geografice etc. Ca vechime 4—5 sunt din secolul al XVII-lea, majoritatea din sec. al XVIII-lea şi restul din sec. al. XIX-lea. Cele mai multe mss provin din fosta Biblioteca Centrală a Iaşilor şi din Biblioteca Academiei Mihăilene, apoi unele au fost donate de M. Kogălniceanu, V. Burghelea, Const. Hurmuzachi etc., iar altele cumpărate dela anticari.

Printre mss istorice găsim cronicile lui Nicolae Costin (nr. 70, 75, 91, 116), Miron Costin (nr. 84), Ioan Neculce (nr. 68, 238), Ureche (nr. 88), Stoica Ludescu (nr. 240). Traducerea din latineşte a lui N. Costin, Ceasornicul Domnilor, se păstrează în două copii din 1714 şi 1731 (nr. 204, 295).

Manuscrisele de literatură modernă sunt mai numeroase şi autorul le grupează în trei categorii principale: 1. Manuscrise care aduc contribuţii noi pentru studiul vieţii operii unor scriitori deja cunoscuţi. 2. Manuscrise care desvălue o serie de amănunte noi şi de opere necunoscute, traduse între 1800—1830 din limbi străine (franceză, rusă şi germană); 3. Actele, mai puţine, care descoperă scriitori mărunţi, necunoscuţi, dela începutul secolului al XIX-lea.

Această scurtă dar interesantă prezentare a manuscriselor din Biblioteca Universităţii « Cuza Vodă » din Iaşi, pe care ne-a dat-o d. Simonescu, va fi de mare folos cercetătorilor. Sperăm însă că d. Simonescu nu se va opri numai la această prezentare, ci ne va da şi catalogarea ştiinţifică a acestor manuscrise.

Nestor Camariano

2. BIOGRAFII

23. **Haneş V. V.**, *Un mare luptător bănăţean: Eftimie Murgu*, Bucureşti, 1943, 7 p. (extras din revista *Timocul*, caietul II şi III, 1943). — Autorul urmăreşte formarea sufletului de luptător dârz a lui Eftimie Murgu, care s'a născut în 1805, la Rudăria-Banat. Se împarte vieaţa de propovăduitor a lui E. Murgu în trei etape: ca profesor la Academia Mihăileană din Iaşi (1835—1836), ca profesor la Sf. Sava din Bucureşti (1837—1840) şi ca profesor la şcoala normală din Arad (1840—1850). Ca şi Gh. Bogdan-Duică, care a cercetat vieaţa şi fapta naţionalistului E. Murgu, d. V. V. Haneş, face o apropiere între ideile lui N. Bălcescu şi ale vizionarului Murgu, care până la sfârşitul vieţei sale a vibrat pentru « Marea Daco-Românie ». Observăm: I. E. Murgu nu era mânat spre

Iaşi de « un dor de ducă », ci de un dor de muncă, de reflexie şi mai ales de dorinţa câştigării de aderenţi; pentru eliberarea românismului oprimat în Transilvania şi Banat. In capitala Moldovei era un curent naţionalist, care va pătrunde în Academia Mihăileană, spre marea îngrijorare a lui Mihai Sturza. Şcoalele moldovene cultivau spiritul naţional şi liberal. II. E. Murgu preda cursul de filosofie la « clasa filosofică » din 1833, încât n'a sosit la Iaşi la 18,XI, 1834, cum scrie d. V. V. Haneş. *A. H. Golimas*

Vezi şi nr. 51.

3. ISTORIE POLITICĂ ŞI DIPLOMATICĂ

24. **Bodin D.**, *Nouvelles informations sur les mouvements révolutionnaires roumains et « sclavons » de Craiova, Galatz et Braila de 1840—1843*, în *Balcania*, VI (1943), p. 169—200. — Despre mişcările revoluţionare române şi bulgare dela 1840—1843 s'au ocupat mai mulţi savanţi români şi bulgari. In articolul de faţă d. Bodin aduce noi informaţii despre aceste mişcări, scoase din rapoartele consulilor Sardiniei şi Neapolei din Galaţi şi Brăila, studiate de autor în Arhivele din Torino şi Napoli. In anexă sunt reproduse XI documente în original.

Nestor Camariano

25. **Dan Mihail C.**, *Românii şi Slovacii de-a-lungul veacurilor*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 3, p. 239—252. — Se încearcă a se lămuri legăturile dintre Slovaci — această ramură a Slavilor de Apus — şi Români — reprezentanţii latinităţii la Dunărea de Jos—începându-se din cele mai vechi timpuri şi până în secolul al XX-lea.

Se începe cu aşezarea Slovacilor în patria lor de azi — prin secolul al VI-lea — şi se rezumă apoi istoria lor politică până la cucerirea de către Unguri. De acum înainte, încadrat în noul organism politic, născut în Câmpia Panonică, Statul Slovac, are aceiaşi soartă ca şi Transilvania noastră, uzurpare arpadiană, care va face ca amândouă aceste pământuri să se simtă legate unul de altul.

Legătura se poate vedea din mărturiile toponimice, anterioare chiar înfiripării celor dintâiu organizaţiuni de stat la Sud de Alpii Transilvaniei, care mărturii arată « curente de migraţiune păstorească dinspre Transilvania către regiunile slovace ale Ungariei arpadiene ».

Atât peste regiunile slovace cât şi peste cele transilvane, încă din secolul al XII-lea, se porneşte puternicul val al colonizării germane. Paralelismul istoric merge mai departe, căci aceiaşi soartă o are atât Slovacia cât şi Transilvania, la începutul secolului al XIII-lea când sunt încălcate de grozavele incursiuni ale Tătarilor.

Urmând drumul paralelismului istoric între Români şi Slovaci, autorul mai găseşte şi alte momente importante. Insistă asupra momentului Matorcš Čák « slovacul din Trenčin », care ridicându-se până la independenţă, ajută pe Václav al Boemiei să ia tronul Ungariei » — înfrăţindu-se, prin acest fapt cu voevodul Ladislau Borş din Transilvania, care a izbutit să pună mâna chiar pe « Sacra Coroana ».

Un alt moment al relaţiilor slovaco-române este oferit de « renumitul Stibor » voevod transilvan la sfârşitul secolului al XIV-lea, lucru care se vede chiar din titlul său care spune: « Stibor voevodul Transilvaniei, comitele comitatelor Trenčin, Bistrica, Nitra şi Solnok, precum şi drumul perpetuu al fluviului Vaag ». După amintirea unor momente mai puţin importante autorul ajunge la timpul familiei Huniade care prin fiul lui Iancu, Matei, aduce sub ascultare domeniile slovace.

Se pomenesc apoi legăturile ce au existat pe vremea lui Ştefan cel Mare şi Petru Rareş şi se ajunge la timpul lui Mihai Viteazul. Paralelismul este evidenţiat şi în cursul secolelor următoare, pentru ca să culmineze în timpurile secolului al XIX-lea când şi Românii şi Slovacii, fac sforţări uriaşe pentru a scăpa de Ungurii împilatori.

Prietenia slovaco-română — socoteşte autorul — călită la focul suferinţelor trecutului şi hrănită de nădejdile prezentului, va dăinui mereu peste vremuri, orice s'ar întâmpla în viitor. *G. T. Ionescu*

26. **Diaconescu Em.**, *Transilvania sub Casa de Austria*, în *Cuget moldovenesc*, XII, 1 2 (1943), p. 9 11. — Expune situaţia Transilvaniei după pacea dela Carlovitz (1699), insistând asupra constatărilor făcute de Iosif II cu ocazia călătoriilor sale printre Români. Articol de popularizare în care nu se aduce nimic nou. *Fl. D. Stănculescu*

27. **Dragomir Silviu**, *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*, Sibiu, 1943, Ed. Centrul de Studii şi Cercetări privitoare la Transilvania, 52 p. + 3 h. (Bibliotheca Rerum Transilvaniae, nr. 1). — Bogată în hărţi şi planşe, lucrarea, ce cuprinde 11 capitole, tratează în primele patru, pe bază de statistici şi fapte geopolitice constatate de oameni de ştiinţă străini ca: Seton Watson, Cont. Bethlen, Richard Hennig, Juliu Varga etc., problema etnică în Transilvania, care arată o nediscutată superioritate a elementului românesc.

In următoarele două capitole se subliniază unitatea geografică şi economică desăvârşită a bazinului dunărean ca şi cea politico-istorică a României. Acest lucru a permis un progres ce nu poate fi negat, al Transilvaniei în timpul unirei, după cum o arată autorul în cap. VII.

Starea şi situaţia minorităţilor etnice ce este tratată în cap. VIII, este completată în cap. IX cu imposibilitatea configuraţiei etnice creată de actul dela Viena din August 1940.

In ultimele două capitole se vede imposibilul creat de frontierele cele nouă, în privinţa economică şi a comunicaţiilor ca şi din punctul de vedere istoric.

Cine doreşte a avea un obiectiv tablou demografico-etnico-culturalo-economic şi în parte şi istoric al realităţilor nefireşti create în Transilvania de dictatul dela Viena e bine să ia în mână această lucrare. *G. T. Ionescu*

28. **Drăghicescu D.**, *Un episod din lupta noastră naţională din războiul trecut*, în *Pământul Românesc*, III (1944), nr. 17, p. 3—5. — Ştiri privitoare la activitatea fructuoasă a comitetului transilvănean din Paris (1917—1919), iniţiat şi condus de Drăghicescu şi Traian Vuia. *D. B.*

29. **Jinga Victor**, *Hotare transilvane şi încadrarea în spaţiul dunărean*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 6—7, p. 400—419. — Se înfăţişează aspectele tezei ungureşti privitoare la frontiere. Autorul arată mai întâiu ce reprezintă şi ce înseamnă, în general, un hotar şi apoi scoate în evidenţă faptul că nu totdeauna hotarele naturale sunt cele mai indicate, cum susţine teoria maghiară, care în felul acesta înglobează Ardealul, cu toate că România nu ar avea decât de câştigat conform acestei teze, căci în felul acesta hotarul ei ar trebui să fie spre Apus de Tisa, cu toate că Românii nu s'au gândit să întindă revendicările lor până la Tisa.

Teoria fruntariilor geografice, susţinută de Unguri, a fost de altfel larg criticată şi s'a ajuns la linia etnografică, socotită a fi superioară limitei stabilită după criteriul « mediului fizic ».

« Vitalitatea şi dinamismul Românilor au înlăturat din calea expansiunii lor, două din cele mai însemnate obstacole naturale europene : Dunărea şi Carpaţii ». Mai mult ei au ştiut să şi le subordoneze. «Niciodată în lungul istoriei, constată şi argumentează autorul, Carpaţii n'au însemnat o graniţă despărţitoare a Românilor dintr'o parte şi cealaltă a lor. Şi domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti aveau stăpâniri în Ardeal. Aceasta alcătueşte o dovadă expansionistă care, orice ar spune Ungurii, în istoria lor modernă nu poate fi întâlnită. Din contră ei au trebuit să facă penibile sforţări de conservare, din care slăbiciunea lor biologică şi incapacitatea expansionistă nu le-a îngăduit să iasă ». Orice ar încerca teza maghiară e clar că frontierele Ungariei, ce fuseseră stabilite prin tratatul dela Trianon, corespundeau aproape exact cu « singurul lor masiv compact naţional ».

Dacă ne gândim la faptul că « nu a existat o continuitate în stăpânirea politică maghiară » asupra Transilvaniei, atunci alături de drepturile etnografice, şi dreptul istoric vine să afirme netemeinicia pretenţiilor ungureşti asupra acestei provincii, care în repetate rânduri a trăit în autonomie şi şi-a afirmat hotărîrea de a se rupe de Ungaria şi a se uni cu România, oricât ar invoca ei că au stăpânit-o atâta vreme, fiindcă e clar că « o stare de lucruri, fie şi milenară, nu este vrednică să dăinuiască, când este ea recunoscută a fi contrară ideii de Justiţie ». Cu exemple documentare autorul arată de ce natură sunt şi « drepturile istorice » ale Ungurilor asupra teritoriului românesc.

Se trece apoi la hotarele politice arătându-se nestatornicia lor şi constată că « Suprapunerea frontierelor politice peste hotarele spaţiului etnic românesc este numai o chestiune de timp ».

In ceia ce priveşte bazinul dunărean, Transilvania alcătueşte în el, o piesă cu totul importantă şi caracteristică.

Se analizează spaţiul dunărean, sub aspectele lui diferite, pornindu-se dela harta şi paginile însoţitoare ale prof. M. G. Schmidt publicată sub numele « Donauraum » în 1937.

Constată că unele afirmări sunt neîntemeiate, ca de pildă în ce priveşte Carpaţii care n'au însemnat niciodată o piedică nici militară nici politică şi de asemenea că « Marile frământări politice din ultimele trei decenii au adus unele clarificări etnice în compoziţia statelor dunărene, dar nu au reuşit să aducă liniştea şi înţelegerea între rasele şi naţiunile acestui spaţiu ».

Se dau unele statistici în ce priveşte aspectul economic al ţărilor spaţiului dunărean, şi în concluzie se arată că « geografic, istoric şi economic, Transilvania trăeşte în comunitatea ţărilor dintre Adriatică, Baltică şi Marea Neagră. Inclinată — prin aşezarea, interesele şi voinţa populaţiei majoritare — spre Dunărea de Jos şi Marea Neagră, Transilvania nu a întors şi nu întoarce nici astăzi spatele Occidentului pentru a cărui cultură şi civilizaţie a dovedit şi dovedeşte o justă înţelegere şi receptivitate ». *G. T. Ionescu*

30. **Lascaris M.,** *La révolution grecque vue de Salonique. Rapports des consuls de France et d'Autriche* (1821—1826), în *Balcania*, VI (1943 , p. 144—168. — Cunoscutul balcanolog M. Lascaris publică 26 documente referitoare la revoluţia greacă dela 1821. Sunt rapoarte trimise de consulii francezi din Salonic François-Marie Bottu şi Charles Bottu, care a ţinut locul tatălui său la 1823 plecat în concediu, şi de consulul austriac M. de Choch. Raportele au fost copiate în Arhivele Ministerului de Externe din Paris şi în Haus- Hof- und Staatsarchiv din Viena.

Documentele sunt precedate de o scurtă introducere. *Nestor Camariano*

31. **Miko Imre**, *Problema limbei de Stat maghiare în dietele ungureşti între* 1790—1825 (*A magvar allamnylo kerdése a magyar országgyule elött*), Cluj, 1943, 35 p. în 8°. — Miko Imre arată în această mică broşură stăruinţele dietelor ungureşti de a introduce limba maghiară ca limbă oficială în serviciile publice. Fiind lucrată pe baza materialului cunoscut tipărit de Iuliu Szekfü în 1926 în colecţia sa de documente privitoare la problema decretării limbii maghiare ca limbă de Stat, broşura lui Miko nu aduce nimic nou. Din ea se desprinde însă incapacitatea organică a politicei ungureşti de a înţelege marile curente de idei ale timpului. Intr'o vreme când lumea fremăta în urma lozincelor de libertate şi egalitate aruncate în conştiinţa europeană de revoluţiunea franceză, conducătorii Ungariei încep opera de maghiarizare, pe care o urmăresc cu tenacitate. Ducys Samuel preconiza într'o carte tipărită în 1790 « maghiarizarea popoarelor de limbă străină din ţară » iar nemeşii din comitatele cele mai lipsite de populaţie maghiară, cereau maghiarizarea întregei administraţii judeţene.

Cu toată opoziţia Curţii Vieneze, opera patrioţilor maghiari a isbutit, pregătindu-se astfel, încet şi cu răbdare condiţiile prăbuşirii Ungariei în toamna anului 1918. *Z. Păclişanu*

32. **Ohăbeanu George**, *Un proces ce durează. Replică la un articol al d-lui de Bardossy, apărut în « Europäische Revue »*, în *Transilvania*, 75 (1944), Iunie-Iulie, nr. 6—7, p. 385—399. — Autorul face observaţiuni critice asupra conţinutului tendenţios al articolului « Ungarns europäische Sendung » (Misiunea europeană a Ungariei), publicat în revista germană « Europäische Revue », din Stuttgart, în Iulie 1941, de Laszló de Bardossy, fost prim ministru, pe atunci, al Ungariei.

D. Bardossy afirmă că Ungaria, până la 1526, « trebuia să reţină năvălirile puterilor » care se revărsau din Răsărit spre Apus, lucru de care s'a achitat conştiincios. La această afirmaţie se răspunde prin argumentele: 1. Ungurii, care erau năvălitori, la rândul lor, nu are sens să se afirme că au avut rolul de a opri alte popoare năvălitoare. A trebuit o sforţare destul de mare din partea Germanilor ca să înceteze prădăciunile ce făceau în Apus; 2. Faţă de celelalte trei năvăliri, rolul lor a fost şters. La prima — a Hunilor — nici nu puteau să însemne ceva, fiindcă nu erau veniţi încă în Europa.

Pe Tătari nu numai că nu i-au putut opri, dar, mai mult, aceştia s'au instalat la ei acasă, chiar în Ungaria de unde, în colaborare, au procedat la exterminarea Grecilor, Românilor, etc.

Contra Turcilor, autorul, pe bună dreptate se întreabă, cum li s'au opus Ungurii, când şi statul lor a fost făcut paşalâc.

Nicăiri nu s'a simţit nevoia intervenţiei salvatoare a Ungurilor, nici măcar cu prilejul Cruciatelor, care, dat fiind scopul lor, n'au primejduit existenţa niciunui stat occidental, aşa că şi în acest domeniu afirmaţiile lui de Bardossy alcătuesc un titlu de glorie gratuit pentru Unguri.

In ce priveşte rolul de după 1526, al Ungariei, care avea misiunea « să împiedice fluxul curentelor spirituale dela Răsărit spre Apus şi, din contră, să transmită asemenea curente venite din Apus cu destinaţia spre Răsărit », cu aceiaşi uşurinţă de argumentare se arată lipsa de sens şi fond a afirmaţiei. Argumentul ce se referă la creştinism, care, la drept vorbind, nu venea deloc din Apus — lucru clar pentru oricine ştie puţină istorie — şi, mai ales, pe care Ungurii l-au găsit în locurile în care au năvălit şi s'au aşezat, fiind de mult îmbrăţişat de popoarele peste care au invadat, scutindu-i de a-l introduce ei la

aceştia, pune la punct în chipul cel mai firesc, rolul atribuit, de fostul prim ministru şi în acest domeniu, Ungurilor.

De Bardossy susţine că « în Ungaria nu se cunoştea sistemul feudalist » şi că noi Românii am imigrat în Transilvania, din Muntenia, conform tezei maghiare, în secolul al XII-lea, şi, de asemenea, că au fost timpuri când Ungurii au locuit în Ardeal în majoritate covârşitoare. Fondul eronat al unei astfel de afirmări te izbeşte din capul locului, mai ales dacă din curiozitate priveşti cum stau lucrurile chiar azi — în secolul al XX-lea — la vecinii noştri din Apus.

Cam tot astfel argumentând, articolul lui de Bardossy, continuă arătând şi explicând, cum îi convine, evenimentele până către 1918.

Pretenţia de azi, a Ungurilor, este aceia de a forma în Carpaţi « un stat de ordine şi de pacificare în Europa Centrală cu direcţia Sud-Estului ».

Concluzia pe care o trage autorul, în privinţa celor susţinute de L. de Bardossy în articolul său este că :

« Ungaria în Evul Mediu n'a jucat niciun rol deosebit în concernul popoarelor, ea a împărtăşit soarta celorlalte state, fără să-i fi acordat cineva vreo misiune de interes general sau internaţional, fără să aibă o chemare specială. Ungaria din Evul nou avea importanţa cel mult a unui stat sau provincie componentă dintr'o confederaţie de state. Iar Ungaria de azi îşi datoreşte fiinţa, existenţa şi întinderea sa exclusiv puterilor Axei şi nu are vreo misiune specială sau alta decât celelalte state, care au aderat la pactul tripartit ». *G. T. Ionescu*

33. **Oţetea Andrei,** *Marile Puteri şi mişcarea revoluţionară din 1821 în Ţările Româneşti*, în *Revista Fundaţiilor Regale*, XI (1944), nr. 9, p. 522—541.

D. Andrei Oţetea prezintă obiectiv şi cu multă claritate, pe baza unui bogat material contemporan, mişcarea revoluţionară dela 1821 din Ţările Române şi politica pe care au dus-o Puterile Mari faţă de această mişcare. Din expunerea d-lui Oţetea vedem că deşi ţarul Alexandru I a condamnat la început în termeni categorici mişcarea lui Alexandru Ipsilanti, chiar public prin comunicate oficiale publicate în ziare, totuşi mai târziu, când s'a întors dela Congresul dela Laybach în ţara sa şi a văzut cât de populară era cauza Grecilor în masa poporului său, a început să gândească altfel. Masacrele creştinilor din Imperiul Otoman şi mai ales moartea tragică a patriarhului ecumenic şi a trei mitropoliţi din Constantinopol au impresionat adânc poporul rus. Partidul războinic din Rusia condus de Capodistria şi Strogonof cerea ca ţarul să răzbune ofensa adusă crucii.

Astfel la 28 Iunie Rusia trimite un ultimatum Imperiului Otoman, în care arată că chestiunea greacă e o afacere europeană care nu interesează numai Curtea dela St. Petersburg. « Inalta Poartă pune creştinătatea în alternativa de a se întreba dacă poate rămâne spectatoare nemişcată în faţa exterminării unui popor creştin, dacă poate tolera asemenea insulte aduse religiei, dacă poate admite existenţa unui stat care ameninţă să turbure pacea pe care Europa a cumpărat-o cu preţul atâtor sacrificii ». Şi mai departe guvernul rus declară că Turcia va ajunge în conflict cu toată lumea creştină, dacă, în termen de opt zile nu va accepta condiţiile următoare : 1. Restaurarea bisericilor distruse sau stricate de fanatismul musulman ; 2. Asigurarea unei garanţii şi protecţii serioase pentru cultul creştin ; 3. Discriminarea în provinciile răsculate, între vinovaţi şi nevinovaţi, cruţarea acelora care au rămas supuşi sau se vor supune într'un timp determinat ; 4. Restabilirea regimului prescris de tratate în Principatele Române şi evacuarea trupelor turceşti (p. 539).

Prin intervenția Austriei și Angliei, secondate de Franța și de Prusia războiul ruso-turc a fost evitat. Ultimatul rusesc însă a avut un rezultat favorabil: persecuțiile în contra Grecilor au încetat întru câtva, iar în Țările Române au fost numiți domni pământeni, Ioan Sandu Sturza în Moldova și Grigorie Ghica în Țara Românească. *Nestor Camariano*

4. ISTORIE SOCIALĂ

34. **Tătaru Augustin,** *Economiști români și problema țărănimii*, în *Observatorul Social Economic*, X (s. II), nr. 6 (Nov.-Dec. 1943), p. 592—606. — Studiul de față ne arată cum înțelegeau economiștii și intelectualii români din secolul al XIX-lea, ca Nic. Suțu, Al. Moruzi și Ion Ghica, problemele păturii țărănești și în special împroprietărirea. Dintre aceștia, singur I. Ghica se arată favorabil împroprietăririi. *Aurora Ilieș*

35. **Tătaru Augustin,** *Problema țărănimii la N. Bălcescu*, în *Observatorul Social Economic*, XI (s. II), nr. 1 (Ian.-Fevr. 1944), p. 68—76. — In lucrările sale privind problema țărănească, Bălcescu cerea emanciparea și împroprietărirea țărănimii fără de care nu putea concepe libertatea și progresul națiunii.

Aurora Ilieș

5. ISTORIE ECONOMICĂ

36. **Cresin Roman,** *Recensământul agricol din 1941. Exploatațiile agricole individuale din județul Râmnicul Sărat. Date provizorii. Fascicola I*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1943, 171 p. șapirografiate, cu numeroase tabele și grafice. — Prima interpretare a datelor privitoare la agricultură culese pe teren în cursul efectuării Recensământului General din Aprilie 1941 a apărut și poate da măsura importanței rezultatelor întregului material procurat de Recensământul agricol, cel dintâiu care s'a efectuat în istoria țării.

Tabelele și graficele, însoțite de interpretări succinte dar compacte, introduc în sfârșit studiul economiei rurale în domeniul științei pozitive, oferindu-i date cu mult mai precise și mai valabile prin faptul că reprezintă medii deduse din *totalitatea* informației posibile, decât au putut s'o facă până acum anchetele parțiale, restrânse în spațiu sau bazate pe metoda excepțiunii, iar uneori, regretabil, pe informații și interpretări subiective, adesea de caracter impresionist.

Importanța, pentru studiul economiei rurale, a publicării rezultatelor Recensământului agricol, din care volumul prezentat este primul pas, nu poate fi în deajuns subliniată. Nădăjduim că Institutul Central de Statistică va avea posibilitatea să prezinte integral aceste rezultate. *C. Racoviță*

37. **Dobrovici Gh. M.,** *Evoluția economică și financiară a României în perioada 1934—1943*, București, 1943, 477, 500 lei. — Lucrarea aceasta este continuarea celei pe care autorul a publicat-o anterior, intitulată « Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823—1933 ».

Se scoate în evidență evoluția din punct de vedere economic și financiar a României în perioada marei depresiuni financiare mondiale atât de simțită în România.

Sforțările ce s'au făcut pentru adoptarea financiară și economică la conjuncturile interne și externe, pentru a se putea ajunge la o consolidare financiară a României.

Se constată în generalităţile asupra rezultatelor politicii economiei, financiare, bugetare şi monetare dela începutul lucrării, din perioada 1929—33, că în perioada 1927—1933 România a trecut printr'una din cele mai critice faze economice dela 1866 până acum.

Impărţită pe capitole, lucrarea începe cu analizarea situaţiei pe 1934 35; măsurile ce au fost luate pentru redresarea creditului Statului, economiile bugetare, bugetul pe 1934—35, acorduri financiare încheiate la Paris, împrumutul intern de 4 ½% din 1934. Se scoate aici în evidenţă nereuşita tuturor încercărilor de îndreptarea stării economice-financiare a ţării.

Intocmirea bugetului ţării pe 1935 este reluat spre analiză în capitolul următor, în care se mai examinează datoria publică, comerţul extern, problema valutei, clearingul, contractul cu Skoda pentru furniturile de materiale de artilerie, ajungându-se la măsurile ce au fost luate pentru refacerea creditului.

Capitolul III este consacrat exerciţiului bugetar 1936—37, cu analizarea datoriei publice, modificarea regimului compensaţiilor, din 6 Noemvrie 1936, comerţul extern, reevaluarea stocului de aur al Băncii Naţionale, şi măsurile pentru asigurarea şi întărirea creditului.

După acelaşi criteriu se procedează — după o analiză a rezultatelor politicii financiare a ultimilor trei ani — la examinarea exerciţiului 1937—38, pentru ca în cele ce urmează acestei analize să fie arătată situaţia până în cursul anului 1941.

O lucrare bogat informată şi documentată care poate servi nu numai specialiştilor dar şi marelui public, autorul păstrând peste tot o limpezime şi uşurinţă de exprimare încât se face înţeles pentru oricine. *G. T. Ionescu*

38. **Gattorno Luigi,** *O monetă inedită a lui Mihnea Vodă Radul (1658—1660)*, extras din *Cronica Numismatică şi Arheologică* Bucureşti, 1943, nr. 125—126, 5 p. — Moneta înfăţişând chipul lui Mihnea Radu, prezintă un interes deosebit prin forma pătrată (klippe), formă care se întâlneşte destul de rar. Autorul explică faptul că voevodul este reprezentat pe aversul monetei cu coroană de tip regal, prin titlul de arhidux, pe care şi-l luase Mihnea. *Aurora Ilieş*

39. **Israil Mihail Dumitru,** *Renaţionalizarea vieţii economice româneşti*, în *Bul. Econ. Rom.*, XXI (Ian.-Iun. 1942), nr. 1—6, p. 1—18. — Dup ara în mod documentat cauzele care au contribuit la înstrăinarea comerţului şi industriei româneşti şi după ce face un istoric al evoluţiei economiei naţionale, autorul insistă asupra măsurilor ce s'au luat pentru renaţionalizarea vieţii economice, începând cu ultimele decenii şi până în pragul războiului actual.
Aurora Ilieş

40. **Jinga Victor,** *Probleme de economie rurală transilvană*, în *Observatorul Social Economic*, XI (s. II), nr. 1 (Ian.-Fevr. 1944), p. 78—87. — Se relevă aspectele câtorva probleme ale actualei economii agrare în Transilvania, care ar putea primi o deslegare sau ar putea fi îndrumată de societatea culturală « Astra ». *Aurora Ilieş*

41. **Lacea Constantin,** *Contribuţii la cunoaşterea trecutului şi educaţiei vechilor negustori şi meseriaşi braşoveni*, în *Observatorul Social Economic*, X (s. II) nr. 5 (Sept.-Oct. 1943), p. 395—411. — Autorul insistă — spre deosebire de cercetările de până acum — asupra clasei sociale mijlocii, a burgheziei româneşti din Şcheii Braşovului. Indică o serie întreagă de profesiuni care erau în mâinile Românilor, citând şi nume şi arată lupta pe care au trebuit să o ducă Românii mai ales

împotriva Saşilor, pentru a obţine dreptul de a face negoţ. De asemenea, ni se dau informaţii atât asupra legăturilor lor cu Ţara Românească cât şi asupra privilegiilor acordate de voevozii valahi.

Buna stare materială a acestor negustori români din Şchei, care a trecut şi în literatura populară locală, le-a îngăduit nu numai o organizare superioară a vieţii individuale, dar şi o activitate remarcabilă pe tărâm naţional.

Aurora Ilieş

42. **Turdeanu Lucian,** *Desvoltarea industrială a Ardealului. Priviri generale asupra evoluţiei economice a Ardealului*, în *Buletinul Institutului Economic Românesc*, XXII (1943 , Iulie-Decemvrie, nr. 7—12, p. 148—169. — Ardealul nu s'a putut integra economiei Monarhiei Austro-Ungare în care alte provincii aveau prioritate, în schimb avântul luat de vieaţa lui economică şi mai ales în ramura industriei, de când s'a integrat României este de necomparat cu vremile dinainte de 1915.

Articolul priveşte evoluţia economică a Ardealului în perioada 1918—1943 şi ca punct de plecare anul 1921, data « care marchează începutul organizării producţiei », anii anteriori resimţindu-se de distrugerile provocate de război.

Cele mai importante industrii care după unire s'au desvoltat în gradul ce mai înalt în Transilvania sunt : « industria metalurgică, ceramică şi cea a sticlăriei, care în 1935, produceau bunuri a căror valoare reprezenta mai mult de 70% diu valoarea producţiei întregei ţări ».

Autorul, ia pe rând toate sursele naturale ale Ardealului pe care le arată în detalii, însoţind totul cu cifre şi tablouri de data aceasta mult mai cuprinzătoare, urmând însă aproape acelaşi criteriu din studiul amintit.

In partea finală se ocupă cu industrializarea Transilvaniei arătând « desvoltarea industriei pe regiuni industriale şi progresele făcute de industrii dela 1918 până azi, amintind şi desvoltarea căilor ferate, ca unul din factorii importanţi ai desvoltării industriale ». Şi aici tablouri cuprinzătoare vin să sprijine cercetările.

G. T. Ionescu

43. **Turdeanu Lucian,** *Situaţia economică a Ardealului după Unire*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 6—7, p. 430—441. — In monarhia Austro-Ungară, Ardealul nu s'a putut integra economiceşte, fiindcă produsele sale erau concurate de ale altor provincii mai înaintate şi mai desvoltate din punct de vedere industrial ca provincia românească.

Intreg articolul se împarte în 7 capitole în care se studiază pe rând : I. *Izvoarele de energie din Ardeal* în care se insistă asupra *cărbunilor*, *gazului metan* şi apoi asupra *energiei hidraulice* ; II. *Minereuri metalifere* în general şi în particular, *pirita*, *plumbul şi zincul*, *cuprul*, *aurul şi argintul*, *molibdenul*, *cromul*, *mercurul şi arsenul* ce alcătuesc subdiviziuni ale capitolului ; III. *Zăcămintele de sare* ; IV. *Producţia agricolă* ; V. *Producţia forestieră* ; VI. *Bogăţia de animale* ; VII. *Producţia industrială*. Toate capitolele au date statistice, cantitative şi indicaţii asupra modului în care se face punerea lor în valoare.

In concluzie se socoteşte că « dintre ramurile de activitate economică, cea mai caracteristică pentru Ardeal este industria, care s'a putut desvolta după unire datorită existenţii surselor de energie şi bogăţiilor subsolului şi solului şi mai ales faptului că s'a dat toată atenţia şi libertatea desvoltării ei, acordându-se chiar o încurajare din partea Statului, pe când în timpul stăpânirii străine a fost neglijată, ba chiar stingherită ».

G. T. Ionescu

6. ISTORIA BISERICII

44. **Daşchevici Ion V.,** *Două documente de acum 114 ani*, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, (Timişoara), XIII (1944), nr. Mai-August, p. 683—685. — Se reproduc două circulare ale episcopului Isaia Baloşescul către clerul din Bucovina cu ocazia morţii episcopilor Nestor Ioanovici al Aradului şi Iosif Putnic al Timişorii. *I. D. Suciu*

45. **Haneş Petre V.,** *Grigore Ţamblac*, în *Preocupări Lit.*, VIII, (1943), nr. 7—8 Sept.-Oct., p. 12—14. — Se aduc unele precizări cu privire la vieaţa lui Grigore Ţamblac şi se arată părerea diferiţilor istorici atât asupra originii cât şi a activităţii sale. *Aurora Ilieş*

46. **Haneş Petre V.,** *Vartolomei Măzăreanul* (*Vieaţa*), în *Preocupări Lit.*, VIII, (1943), nr. 3—4 Mart.-Apr. p. 6—11. — Ni se prezintă vieaţa lui Vartolomei Măzăreanul, aducându-se unele amănunte în privinţa activităţii eclesiastice, politice şi didactice a acestui ierarh bisericesc. *Aurora Ilieş*

47. **Ionaşcu I.,** *Mânăstirea Seaca-Muşeteşti* (*Olt*) (extr. din *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1942), Bucureşti, 1943, p. 137—154 + 4 fig. şi un plan în text. — Studiul de faţă se înscrie în rândul obişnuitelor monografii istorice, cu observaţia în plus că se distinge printr'o documentare bogată şi un spirit critic deosebit.

Mânăstirea a fost zidită poate între 1515—1518 de fostul mare clucer Manea Perişanul şi de soţia sa, jupâniţa Vlădaia, înmormântată în biserică, amândoi ctitorii încă a două biserici din Târgovişte: Cuvioasa Paraschiva (1517) şi Sf. Nicolae (1527). Acest Manea a deţinut apoi dregătoria de mare vornic şi a jucat un rol important în domnia lui Radu dela Afumaţi. Dela ctitori se mai păstrează până azi două obiecte de preţ dăruite mânăstirii: un exemplar al Tetraevanghelului tipărit de Macarie în 1512, adus de Odobescu dela Bistriţa, unde ajunsese, la Muzeul Naţional de Antichităţi din Bucureşti şi un epitrahil brodat cu fir de aur şi argint, acum laMuzeul din Belgrad.

De observat că dela altar lipsesc uşile împărăteşti, după cum ni se spune (p. 138). Sigur că această anomalie în plină contrazicere cu cerinţele liturgice se datoreşte vreunei transformări mai târzii, datorită cine ştie cărei nevoi.

I. Barnea

48. **Muşlea Candid,** *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii-Braşovului*, vol. I (1292—1742), Braşov, 1943, în 8°, 430 p., 92 ilustraţiuni în text, 500 lei. — Volumul prezentat de părintele Muşlea, se ocupă cu istoricul Bisericii Sf. Nicolae, începând dela 1292, data la care îi fixează întemeierea şi merge până la 1742 moment când cea de a doua cronică a Bisericii Şcheilor îşi încheie povestirea. Cu multă trudă, dată fiind bogăţia materialului pe care a căutat să-l strângă în întregime, dar mai ales datorită atâtor contradicţii întâlnite în acest material, pe care trebuia să le rezolve, părintele Muşlea reuşeşte să închege cursul vieţii acestei importante biserici.

Şcheii din Braşov, după părerea autorului, pe baze filologice, istorice şi etnografice, nu reprezintă altceva, decât o populaţie veche românească, refugiată din Balcani «din cauza pericolului turcesc».

Nu este exclus ca odată cu ei să fi venit şi populaţie bulgărească — aceasta a lăsat urme în lexic şi toponimia locală — dar a fost prea puţin numeroasă, curând fiind înghiţită de Români.

O biserică propriu zisă, şi aceia din lemn, a fost ridicată, după ce s'a luat aprobarea magistratului orăşenesc, de abia pe la 1400. Avea hramul Sf. Adormire.

Faţă de ştirile pe care ni le dau cele două cronici ale bisericii, în ceia ce priveşte pe slujitorii altarului Bisericii Şcheilor, părintele Muşlea adaugă numele popii Costea, atestat de piatra de mormânt descoperită în timpul reparaţiilor din 1641, care ni-l arată pe acesta anterior popii Petru cel Bătrân (1484—1500) socotit ca primul preot, data morţii sale de pe piatră fiind 2 Oct. 1477.

Printre ajutătorii bisericii sunt arătaţi şi Vlad Călugărul şi Neagoe Basarab. Acesta din urmă o face din zid la 1518.

Se vorbeşte de şcoala românească din 1495 — cea mai veche din România — şi de activitatea desfăşurată aici de diaconul Coresi şi ucenicii săi.

Cu ajutorul însemnărilor strânse de pe diferite manuscrise şi cărţi vechi, istoria Bisericii Sf. Nicolae este îmbogăţită.

Secolul al XVII-lea din vieaţa Bisericii, este arătat pe baza cronicii popii Vasile, care scrie pe baza amintirilor sale personale.

Rolul Bisericii Sf. Nicolae în vremea Unirii şi de după — când devine de o importanţă din ce în ce mai mare este în chip temeinic subliniat. Diferitele renovări şi adăugiri sau refaceri ale bisericii de asemenea sunt arătate; de altfel volumul se termină cu adăugirea ce se face prin ridicarea paraclisului cel nou, bisericii.

Cărţile, registrele, manuscrisele, odoarele Bisericii alcătuesc, nu mai puţin interesant capitol al lucrării părintelui Muşlea, ca de altfel şi cel cuprinzător al averii imobile a bisericii.

Lucrarea este întregită cu cele 5 inventare de scule ale Bisericii — sec. XVII—XVIII — o serie de scrisori inedite şi pomelnicul bisericii.

G. T. Ionescu

7. ISTORIA LITERATURII

(*Texte şi studii*)

49. **Gerota C.,** *Discursul introductiv la cursul de istorie naţională a lui Mihail Kogălniceanu după* 100 *de ani*, în *Preocupări Literare*, IX, nr. 1—2 (Ian.-Fevr. 1944), p. 1—9. — Autorul caută să scoată în evidenţă actualitatea atât a discursului lui M. Kogălniceanu ţinut la Academia Mihăileană la 24 Noemvrie 1843, cât şi a programului Daciei Literare. *Aurora Ilieş*

8. CULTURALE VARIA

(*Şcoală, Presă, Relaţii Culturale*)

50. **Corneanu Cornel,** *Doctorul Petru Borgovan* (1855—1915), în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, (Timişoara), XIII (1944), nr. Mai-August, p. 673—682. — Se evocă în mod călduros activitatea — mai ales pe teren bisericesc — a d-rului Borgovan din Bocşa-Montană, care după moarte şi-a lăsat majoritatea averii pentru « reînfiinţânda mitropolie bănăţeană ».

I. D. Suciu

51. **Pop Emil,** *Ioan Popp şi Ştefan Micle, doi ctitori ai învăţământului ştiinţific din România*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 3, p. 220—232. — Date biografice şi de activitate a acestor doi pioni ai învăţământului ştiinţific, plecaţi din Ardealul copilăriei lor pentru a răspândi cultura la fraţii lor moldoveni ca profesori ai Universităţii din Iaşi. *G. T. Ionescu*

9. ISTORIA LIMBII

52. **Drăganu Nicolae,** *Morfemele româneşti ale complementului în acuzativ şi vechimea lor. Un capitol de sintaxă românească. Lucrare postumă.* (Societatea Română de Lingvistică, Seria II, Studii, 3, Bucureşti, 1943, 181 p., lei 200. — Regretatul N. Drăganu a lăsat în manuscris mai multe lucrări pe care n'a avut timp să le publice sau să le definitiveze. Societatea Română de Lingvistică, al cărei cel dintâiu preşedinte a fost N. Drăganu, şi-a luat sarcina de a-i publica manuscrisele, dintre care primul este volumul de faţă.

După o introducere conţinând consideraţiile generale asupra formelor ce se întrebuinţează ca semne ale complementului în acuzativ, sunt studiate două capitole: topica acuzativului şi întrebuinţarea prepoziţiilor şi conjuncţiilor pentru indicarea cazurilor. Studiul vizează limba română în toate stadiile ei de evoluţie, dela primele texte până la scriitorii moderni, precum şi dialectele sud-dunărene.

Ca şi în alte lucrări ale lui N. Drăganu, lingvistul este dublat de fililog; concluziile se bazează pe o atentă şi răbdătoare cercetare a textelor, încât fiecare afirmaţie se sprijină pe o profuziune de exemple, nelăsând nicio îndoială de interpretare. *C. Racoviţă*

53. **Ivănescu G.,** *Colonii Meglenoromâne în sudul Transilvaniei, Oltenia şi Muntenia. Graiul Românilor din imperiul Româno-bulgar*, în *Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»*, IX (1942, Iaşi, 1943, p. 101 şi urm. — Articolul d-lui Ivănescu schiţează, mai ales, un punct de vedere foarte interesant care, fără a fi cu totul nou, este însă deschizător de drumuri noi asupra problemei aşa de puţin lămurite a populaţiei româneşti din Imperiul româno-bulgar şi a soartei ei ulterioare, precum şi a strămoşilor direcţi ai populaţiei din Muntenia şi Oltenia. D. Ivănescu crede a putea afirma că Românii din munţii Balcani, cei care au participat la imperiul amintit, erau de o ramură deosebită faţă de Dacoromâni şi Macedoromâni, iar ultimele lor rămăşiţe sunt Meglenoromânii. Dispariţia lor s'ar datora în primul rând unei emigrări masive către Nord, peste Dunăre.

D. Ivănescu afirmă existenţa unor colonii meglenoromâne la nordul Dunării, bazându-se mai cu seamă pe considerente lingvistice, şi anume pe asemănarea între graiurile unor localităţi de dincoace cu dialectul meglenoromân.

Asemănările acestea însă trebuesc cercetate cu multă precauţie, şi numai pe baza lor nu se poate sprijini ipoteza amintită (e adevărat că d. Ivănescu utilizează şi astfel de mărturii); trebue multă prudenţă pentru a nu ne lăsa înşelaţi de aşa numitele inovaţii paralele, adică asemănări datorite unor evoluţii de limbă independente. Unei asemenea evoluţii s'ar putea datori, de pildă, anticiparea lui *i* în exemple ca *oichi*, aşa cum acest fenomen este independent în română şi în greaca veche (tip βαίνω). *C. Racoviţă*

54. **Rebreanu Emil şi Romulus,** *Originea limbilor neolatine*, Braşov, 1943, 45 p. — O încercare foarte interesantă de a arunca o nouă lumină asupra unei probleme a cărei cercetare este, în parte, paralizată de prejudecăţi şi de puncte de vedere devenite clasice şi acceptate adesea fără control.

Ni se par foarte juste consideraţiile asupra potenţialului de expansiune al populaţiei din Italia şi a procesului de colonizare a teritoriilor cucerite de Romani, asupra relaţiilor dintre colonişti şi autohtoni. Aceste consideraţii impun, în adevăr o revizuire a unor interpretări în deobşte admise.

De asemeni, trebue subliniată concepția justă care refuză a accepta teoria unei limbi nucleu, întrebuințate înăuntrul unei singure unități politice, din care limbă comună evoluiază limbile așa zise fiice. Cu bună dreptate autorii arată că o astfel de concepție a fost influențată de concepția biologică monogenetică a secolului trecut.

Nu putem totuși să ne asociem la concluziile autorilor, care susțin că în Italia, Iberia, Galia, Dacia, Pen. Balcanică triburile locale vorbeau, în antichitate, dialecte ale aceleiași limbi ca și latina (teoria d-lor N. Lupu și I. Al. Brătescu-Voinești, extinsă și altfel argumentată). Cunoaștem doar destul de bine ce limbi se vorbeau pe acest teritoriu, dela cele mai multe din ele ne-au rămas mărturii pozitive; chiar dacă ele nu au fost luminate definitiv (cazul textelor etrusce sau a urmelor de limbă tracă) sunt totuși suficiente pentru a ne da seama că aceste limbi sunt deosebite de grupul latin.

Pe cât considerațiile din domeniul istoriei, prezentate de autori, sunt de interesante și argumentate, pe atât interpretarea faptelor de limbă păcătuește prin necunoașterea disciplinei lingvistice. Apropierile etimologice sunt adesea puerile; fapte care se datoresc unei evoluții semantice naturale sunt greșit interpretate. Se trece cu o mare ușurință peste probleme cunoscute și studiate, cum este aceia a limbilor vorbite în cuprinsul imperiului roman.

Nu este de ajuns să citești câteva cărți de sinteză, pentru a putea discuta cu autoritate degajată problemele disciplinei respective. *C. Racoviță*

10. DEMOGRAFIE, ETNOGRAFIE ȘI FOLKLOR

55. **Scheiner Walther,** *Germanisches Blut im Südosten. Zur Frage der Herkunft der Siebenbürger Deutschen*, in *Volk im Osten*, 1944, nr. 1—2, p. 29—40. — După ce schițează un scurt istoric al părerilor din trecut asupra originii Sașilor (legenda cu fluerul prinzătorului de șobolani, descendența gotică, cercetările dialectale mai noi ale lui G. Kisch, Hermine Klein, Andreas Scheiner etc.) autorul ajunge la concluzia că Sașii Ardeleni au venit în patria nouă, în cadrul marei mișcări germanice din Evul Mediu spre Est, în secolul al XII-lea, fiind de origine flamandă, cărora li s'au adăugat și alte elemente germanice din întreaga Germanie. Dialectul săsesc de azi s'a format numai mai târziu, aci în Transilvania.

A. P. Todor

11. ISTORIE LOCALĂ

56. **Hockl Nikolaus Hans,** *Reschitz*, în *Volk im Osten*, 1944, nr. 1—2, p. 79—84. — In continuarea prezentării orașelor și cu locuitori germani din Transilvania și Banat, autorul face o schiță a istoricului orașului *Reșița*.

S'au găsit aci vestigii arheologice încă din epoca de piatră și bronz, aci a fost ultimul refugiu al lui Atanaric. Urmează câteva date, pentru a se ajunge la epoca posterioară alungării Turcilor, când este amintită localitatea în 1717, cu 62 case și 250 locuitori români. Date interesante în legătură cu formarea uzinelor de fier și sporul populației până în zilele noastre. *A. P. Todor*

57. **Lupaș I.,** *Importanța Sibiului în Istoria Românilor*, în vol. *In amintirea lui Constantin Giurescu, la douăzeci și cinci de ani dela moartea lui* (1785—1918), București, 1944, p. 307—314. — In Evul Mediu e important prin faptul că în această regiune se amintește prima formațiune militară românească (1210),

deci încă înainte de întemeierea Principatelor. Apoi din socotelile acestui oraş ni s'au păstrat cele mai vechi amintiri istorice privitoare la existenţa probabilă a unor scrisori româneşti din 1495 şi 1507. Tot aci se tipăreşte în 1544 prima carte românească: Catechismul Românesc. In epoca contemporană, prin episcopia şi mai apoi Mitropolia greco-ortodoxă română, Sibiul ajunge centrul religios al Românilor Ardeleni căpătând apoi şi o importanţă culturală şi economică prin înfiinţarea Astrei (1861) şi a băncilor Albina şi Solidaritatea.

I. D. Suciu

58. **Micu Emil,** *Branul şi cetatea Branului. Consideraţiuni istorico-etimologice*, în *Observatorul Social Economic*, X (s. II), nr. 6 (Nov.-Dec. 1943), p. 607—613. — Se discută numele comunei din punct de vedere etimologic şi se arată că Slavii au împrumutat acest nume dela Români.

Contrariu părerii d-lui Podea, care dă forma de « Baran » cu semnificaţia de turmă (Baranean = oier), d. Micu susţine documentat forma « Bran » cu înţelesul de poartă. Imprumutat tot dela Români şi având acelaşi înţeles, a fost tradus şi de Saşi sub numele de « Törzburg » (Tor = poartă). Iată unul din argumentele pe care se sprijină autorul: « Toate numirile toponimice de origine româno-slavă din întreaga regiune a Branului sunt derivate din configuraţia terenului, Bran = poartă, Sohodol = vale seacă etc. ».

Aceste denumiri toponimice care n'au putut fi împrumutate decât dela băştinaşi, dovedesc încă odată existenţa şi continuitatea neamului românesc în această regiune ca şi în tot restul Ardealului. *Aurora Ilieş*

59. **Motogna Victor,** *Banatul Românesc în prima jumătate a veacului al XV-lea. Epoca lui Sigismund de Luxemburg* 1395—1438, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, (Timişoara), XIII (1944), nr. Mai-August, p. 449—480. — După o trecere în revistă a politicii balcanice a lui Sigismund de Luxemburg, d. Motogna se ocupă de « Contribuţia Românilor din Banat la apărarea Ungariei şi a civilizaţiei creştine în prima jumătate a veacului al XV-lea ». De sigur că e foarte interesantă această contribuţie şi e bine să fie evidenţiată — mai ales că istoricii maghiari nu au făcut-o — însă ar fi fost de dorit ca d. Motogna să fi menţionat mai detailat numele fruntaşilor români ce au luptat sub Sigismund mai ales că documentele publicate de N. Densuşianu în colecţia Hurmuzache sunt categorice în acest sens. Ori d. Motogna menţionează trei familii româneşti mai importante care au luptat contra Turcilor: de Bizere, Mâtnic şi Măcicaş iar în restul studiului în loc să înşire meritele Românilor ce au luptat se mărgineşte a înşira raporturile juridice şi de proprietate dintre nobili şi cnezi sau dintre diferite familii nobile.

In capitolul « Vieaţa religioasă a Românilor din Banat în veacul al XV-lea şi măsurile de prigonire luate de Sigismund de Luxemburg » e demnă de menţionat interpretarea ce o dă d-sa diplomei din 1428 a lui Sigismund că « schismaticii » ar fi Manicheenii şi Bogomilii sub Ludovic cel Mare şi Husiţii sub Sigismund.

Nu înţelegem ce-l face să creadă că valurile revoluţiei din 1437 de pe muntele Bobâlna au ajuns şi în Banat. *I. D. Suciu*

60. **Nicoară Eugen,** *Contribuţia memorandistului A. Patriciu Barbu la întărirea românismului din Reghin*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 3, p. 232—238. — « In istoria vieţii Românilor din ţinutul Mureşului de sus », figura memorandistului Patriciu Barbu este una din cele mai vrednice şi mai impozante. In bună parte lui se datoreşte promovarea românismului din aceste părţi « pe teren naţional, social, cultural şi economic ».

Activităţii mişcării Astrei-Culturale, care n'a pregetat o clipă să-şi desvolte şi în această regiune, al cărui centru Reghin avea un târg din cele mai importante din Ardeal, influenţa, avocatul Patriciu Barbu a dat, prin contribuţia sa largă de muncă şi de jertfă materială, un deosebit sprijin. Aportul lui s'a simţit mai ales cu prilejul înfiinţării unui institut bancar în Reghin. El este acela care dă chiar numele acestui institut — « Banca Mureşana » — după cum tot el este acela care-i dădu şi sediul.

Ales ca preşedinte al comitetului de conducere al băncii, prin înţelepciunea şi tactul său, Patriciu Barbu, a reuşit să facă instituţiunea nou înfiinţată să se impună ferm şi să contribue în cea mai mare măsură la desvoltarea, la înflorirea şi îmbunătăţirea stării materiale a românismului din acest ţinut. Toată activitatea lui a făcut ca acest vrednic luptător naţionalist, care a fost Patriciu Barbu, să fie condamnat cu prilejul procesului Memorandului.

După moartea sa, nelăsând urmaşi, casa ce avea în Reghin, a devenit proprietatea instituţiei al cărei preşedinte fusese. O altă proprietate a sa a fost pusă la dispoziţia protopopiatului ortodox al Reghinului. *G. T. Ionescu*

61. **Sbârcea George,** *Aradul de azi şi trecutul său românesc*, în *Transilvania*, 75 (1944), nr. 6—7, p. 448—451. — Aradul este unul din cele mai însemnate oraşe *româneşti* ale Transilvaniei de dinainte şi de după Unire. El prezenta în primele decenii ale secolului trecut 73% populaţie românească.

« Preparandia română înfiinţată la Arad în 1812 a fost cea dintâi şcoală pregătitoare de institutori din Transilvania ».

Sub administraţia românească, Aradul a luat o desvoltare nebănuită.

Vezi şi Nr. 1, 3, 17, 18, 23.

G. T. Ionescu

CRONICĂ

DARE DE SEAMĂ ASUPRA ACTIVITĂŢII INSTITUTULUI DE ISTORIE NAŢIONALĂ DIN BUCUREŞTI PE ANII 1942—1944

La 12 Martie 1942 a luat fiinţă legală Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti, ca persoană juridică de drept public [1].

In fapt el exista însă dela 1 Ianuarie 1931, de când publică « Revista Istorică Română » [2]; urmată îndată, ca o extindere a activităţii Institutului, de « Biblioteca Revistei Istorice Române » [3] şi apoi, dela 29 Fevruarie 1940, de şedinţele

---

[1] Vezi *Legea nr. 192 pentru înfiinţarea Institutului de Istorie Naţională din Bucureşti*, în *Monitorul Oficial*, CX (1942), nr. 61 de Joi 12 Martie 1942, p. 1857—1858 şi în *Rev. Ist. Rom.*, cu *Regulamentul de funcţionare al Institutului*, XIII (1943), fasc. I, p. 141—145.

[2] « Revista Istorică Română » a fost condusă 9 ani de un comitet de direcţie, compus din G. I. Brătianu, G. M. Cantacuzino, N. Cartojan, C. C. Giurescu, S. Lambrino, P. Panaitescu şi Al. Rosetti, întregit în 1936 cu Victor Papacostea şi, în 1939, cu V. Munteanu şi, ca secretar de redacţie, de D. Bodin; din 1940, de Const. C. Giurescu, ca director şi de D. Bodin, ca secretar de redacţie; iar din Iulie 1944 de D. Bodin, ca redactor.

In primele 10 volume, însumând 4572 pagini — cuprinzând 127 articole, 77 miscellanea, 132 recenzii, 5959 notiţe bibliografice şi 94 cronici — se întâlnesc 107 colaboratori, între care se enumeră 7 noi doctori ale căror teze se află tipărite în revistă (în întregime tezele: Iulian Ştefănescu, Victor Papacostea, C. Necşulescu, Damian P. Bogdan şi Lazăr Ciomu; în parte tezele: Al. Iordan şi G. Potra). Cf. D. B <odin>, *Revista Istorică Română a împlinit zece ani dela apariţie*, în *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), p. 496—498: lista colaboratorilor.

[3] In noua colecţie au apărut: I. Olgierd Górka, *Cronica epocii lui Ştefan cel Mare (1457—1499)*, 1937, 161 p. în 8°; II. Damian P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV şi XV*, 1938, 189 p. + 9 planşe în 8°; III. S. Mehedinţi, *Ce este Transilvania?*, 1940, 80 p. în 8°; IV. Iulian Ştefănescu, *Opere istorice*, 1942, IV + 238 p. + 2 planşe în 8° (ediţie îngrijită de D. Bodin, cu o prefaţă de Const. C. Giurescu).

de colocvii publice lunare şi bilunare, în care se înfăţişează contribuţii ştiinţifice la lămurirea trecutului nostru şi teme didactice legate de metodica învăţământului Istoriei in şcolile româneşti de toate gradele [1]. Incât, la întemeierea lui legală, Institutul de Istorie Naţională din Capitala ţării avea însuşi un trecut; o metodă de cercetare istorică verificată, o serie întreagă de realizări, o revistă proprie ce-i difuza ideile; concentrase în jurul programului său majoritatea cercetătorilor de specialitate; constituise, cu alte cuvinte, cum Nicolae Iorga a spus, « o nouă şcoală istorică ».

Legea de întemeiere, amintită, sintetizând manifestările a 11 ani de activitate trecută şi încadrând şi alte aspecte pentru viitor acţiunii acestui aşezământ, stabileşte la art. 2 scopurile urmărite de Institut:

---

[1] Până la 12 Martie 1942 s'au ţinut şedinţele: I. 29 *Fevruarie 1940* (1. *Const. C. Giurescu*, Două portrete ale Principelui Carol I; 2. *P. P. Panaitescu*, Miron Costin cu prilejul unei noi ediţii a operelor sale); II. *28 Martie* (1. *Gr. Florescu*, Două documente epigrafice în legătură cu problema continuităţii; 2. *Gr. Niculescu*, Constatări privitoare la învăţământul istoriei în şcoala secundară); III. *18 Aprilie* (1. *S. Lambrino*, Numele Corcirei; 2. *Gr. Cotlaru*, Invăţământul istoriei în şcolile comerciale); IV. *15 Iunie* (*Wilhelm Hoppe*, Revoluţie şi reformă în istoria Germaniei); V. *31 Octomvrie* (1. *Const. C. Giurescu*, « Oltenii » şi Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în secolul XIV şi XV; 2. *S. Lambrino*, Bis exarhus); IV. *5 Decemvrie* (1. *V. Papacostea*, Acţiunea lui Mihai Viteazul peste Dunăre; 2. *R. Perianu*, Un epitaf al Mitropolitului Antim al Proilavului); I. *6 Fevruarie 1941* (1. *Const. C. Giurescu*, Canalul lui Alexandru Vodă Ipsilanti dintre Dâmboviţa şi Argeş; 2. *Anton Velcu*, Sabia lui Tudor Vladimirescu; 3. *I. Ionaşcu*, Primii studenţi români medicinişti la Paris şi Torino); II. *27 Fevruarie* (1. *Const. C. Giurescu*, Populaţia din Putna la 1820, după un manuscris inedit; 2. *Mihai Popescu*, Un plan hotarnic întocmit de Gh. Lazăr şi de elevii săi dela Sf. Sava); III. *3 Aprilie* (1. *D. Bodin*, Tudor Vladimirescu în lumina izvoarelor italiene; 2. *C. S. Nicolăescu-Plopşor*, Tudor Vladimirescu hotarnic); IV. 8 *Mai* (1. *Aurel V. Sava*, Târgul şi Cetatea Orheiului; 2. *I. Moga*, Ducatul Amlaşului); V. *22 Mai* (1. *I. Lupaş*, Mitul sacrei coroane ungare; 2. *G. Potra*, O jalbă din 1855 atribuită Vrâncenilor); VI. *5 Iunie* (1. *Gr. Costandache*, « Sabia Independenţei » a Domnitorului Carol I; 2. *I. Clinciu*, Valoarea diplomelor regilor unguri faţă de Saşi); VII. *1 Noemvrie* (1. *M. Sânzianu*, G. Coatu; 2. *D. Tudor*, Stăpânirea romană în Dacia după 271); VIII. *4 Decemvrie* (1. *Const. C. Giurescu*, Populaţia moldovenească dela Gura Niprului şi a Bugului în veacurile XVII şi XVIII; 2. *D. Bodin*, Transilvania văzută de Italieni); I. 8 *Ianuarie 1942* (1. *C. Zagoritz*, Unde a fost Sarmisegetuza?; 2. *Const. C. Giurescu*, Cărţi noi apărute în legătură cu Istoria Românilor); II. *29 Ianuarie* (1. *R. Perianu*, Un plan topografic din 1831 al raialei Turnu; 2. *V. Netea*, Românii transilvăneni şi dualismul austro-ungar: conferinţa dela Miercurea din 7—9 Martie 1869); III. 26 *Fevruarie* (1. *G. D. Florescu*, Un sfetnic al lui Matei Basarab ginere al lui Mihai Viteazul; 2. *Marcel Romanescu*, Argintăria la Aromâni şi Bănăţeni).

In total au avut loc deci 17 şedinţe, programând 34 de comunicări, a 25 de vorbitori. Pentru amănunte: *Rev. Ist. Rom.*, X (1940), p. 493—496; XIII (1943), fasc. II, p. 107 şi fasc. III, p. 199.

« *a*. Să contribue la desvoltarea şi progresul cercetărilor şi studiilor referitoare la Istoria Naţională ;

b. Să contribue la răspândirea cunoştinţelor de Istorie Naţională în marele public ;

c. Să combată ştiinţific afirmaţiile eronate ale istoricilor străini asupra istoriei noastre ;

d. Să asigure participarea istoricilor români la manifestările ştiinţifice internaţionale ».

Iar în Regulamentul său de funcţionare se notează la art. 2 că în vederea atingerii ţintelor semnalate, Institutul :

« *a*. Publică un organ periodic, intitulat « Revista Istorică Română » ;

b. Publică opere de sinteză, monografii, ediţii critice de texte, culegeri de documente şi alte izvoare istorice, bibliografii, atlase istorice, opere de popularizare ;

c. Organizează un serviciu de informaţii ştiinţifice pentru cercetătorii români şi străini ai istoriei naţionale, alcătuind în acest scop o bibliotecă de specialitate şi o bibliografie critică ;

d. Organizează cursuri pentru studiul limbilor şi istoriei popoarelor vecine ;

e. Organizează periodic şedinţe publice în care se fac comunicări cu caracter ştiinţific şi didactic ;

f. Organizează congrese ştiinţifice anuale pentru istoricii din ţară ;

g. Organizează conferinţe publice şi excursii de studii ;

h. Ia parte, prin delegaţii săi, la congresele internaţionale de specialitate ».

Şi, la art. 4 al aceluiaş Regulament se specifică :

« In vederea strângerii materialului documentar şi a cercetărilor monografice, Institutul va putea organiza şi secţii locale în capitale de judeţ ».

*

Acum, ce-a înfăptuit Institutul de Istorie Naţională din prevederile legii sale de bază şi din dispoziţiile Regulamentului de funcţionare şi ce a lăsat pentru viitor ?

Dela art. 2 al Legii, paragrafele *a*—*c*, şi dela art. 2 al Regulamentului, paragrafele *a*—*e* şi *g* au devenit, într'o măsură mai amplă sau mai restrânsă, realităţi ; iar paragraful *d* al art. Legii şi paragrafele *f* şi *g* ale art. Regulamentului — referitoare toate la congrese istorice în ţară şi străinătate — din pricina greutăţilor vremurilor, rămân să fie îndeplinite într'un viitor prielnic pe care îl dorim ca atare şi cât mai apropiat.

Dintre realizări, încep enumerarea cu « Revista Istorică Română », care, dela 1 Ianuarie 1943, apare trimestrial, înglobând anual circa 500 p., tipărite în condiţiuni tehnice alese şi distribuindu-se pe un preţ accesibil oricărui cercetător sau om de cultură. Articolele, Miscellanea, Recenziile, Notiţele bibliografice numeroase şi metodic grupate şi Cronicele Revistei reprezintă tot atâtea câştiguri noi pentru cunoaşterea trecutului românesc şi tot atâtea informaţii preţioase pentru întreţinerea şi creşterea unei atmosfere istoriografice de nivel ridicat în cercurile din ce în ce mai largi ale publicului nostru luminat. Iar pagi-

nele ei stau deschise şi unesc atâtea figuri de cercetători încercaţi cu începători plini de avântul tinereţii, din ţară şi de pestre graniţe, mărind astfel numărul colaboratorilor Revistei şi făcând din ea şi revista inimii lor. Câte teze de doctorat n'au văzut lumina în paginile Revistei Istorice Române şi câte nume n'au intrat în circulaţie dela primele rânduri iscălite în acest periodic al Institutului de Istorie Naţională, datorită, se înţelege, valorii studiilor respective, dar şi revistei care le-a îndrumat adesea, le-a selecţionat şi le-a tipărit? In trecut Revista Istorică Română a publicat integral 5 teze de doctorat şi 2 în parte [1]; iar în intervalul ce ne preocupă, teza d-nei Maria C. Marinescu despre *Umanistul Ştefan Bergler (1680—1738); vieaţa şi activitatea sa* (Rev. Ist. Rom., XI—XII, p. 163—215).

In cifre pentru anii dării de seamă prezente, Revista Istorică Română numără 1800 pagini, cuprinzând 44 Articole, 80 Miscellanea, 2 Addenda et Corrigenda, 59 Recenzii, 1945 Notiţe bibliografice, 24 Cronici.

Articole şi Miscellanea semnează:

Barnea I (2 art., 1 misc.)
Berciu D. (1 art., 2 misc.)
Bodin D. (5 art., 3 misc.)
Camariano Ariadna (1 misc.)
Camariano Nestor (3 art. 1 misc.)
Ciobanu Şt. (1 art., 1 misc.)
Corfus Ilie (1 art.)
Dan Mih. P. (1 misc.)
Dârdală Ionel (1 misc.)
Florescu G. D. (1 art.)
Giurescu Const. C. (2 art., 4 misc.)
Golescu Maria (1 misc.)
Golimas Aurel H. (4 misc.)
Grecu V. (1 art.)
Ionaşcu I. (4 art., 2 misc.)
Jiga Caius (1 misc.)
Kirileanu Gh. T. (1 misc.)
Marinescu Maria C. (1 art., 1 misc.)
Mărculescu Oct. (3 misc.)
Neda I. M. (5 misc.)
Netea V. (1 misc.)
Nicolăescu-Plopşor C. Ş. (1 misc.)
Papacostea Victor (1 misc.)
Pâclişanu Z. (1 art., 6 misc.)
Perianu R. (1 art., 1 misc.)
Popescu-Spineni M. (1 art.)
Potra G. (2 misc.)
Romanescu Marcel (2 art.)
Rosetti Al. (1 art., 1 misc.)
Russu I. I. (1 art.)
Sauciuc-Săveanu T. (1 art.)
Sânzianu M. (1 misc.)
Slăvescu Victor (1 art.)
Stănculescu Fl. D. (1 misc.)
Stoide C. A. (2 misc.)
Suciu I. D. (4 misc.)
Şerbănescu N. T. (1 misc.)
Ştefănescu I. D. (4 art., 2 misc.)
Todor A. P. (2 misc.)
Tudor D. (2 art.)
Vasilescu Al. A. (2 art.)
Velicu I. I. (1 art.)

Iar la celelalte rubrici, întâlnim în plus pe:

Adameşteanu D.
Antonovici N.
Bădescu Gh.
Dodin Iulia D.
Buzdugan Lucia
Ciurea Emil C.
Constantinescu Şt.
Dimitriu Ana-Suzana
Drulă Gh.
Georgescu-Tistu N.
Grecea Adelina
Grecescu C.
Ilieş Aurora
Ionescu G. T.
Ionescu-Voicana M.
Iordănescu A.
Nestor I.
Nistor I.
Petrescu-Dâmboviţa M.
Popescu Dorin

[1] Citate mai sus, p. 547 n. 3.

Racoviță C.
Rosetti Dinu V.
Vasilescu Al.
Velichi C.
Vlasiu-Lupaş Marina

Adică: 67 de colaboratori.

Paralel cu revista, Institutul a editat şi editează o seamă întreagă de lucrări, dintre care au apărut:

1. Maria I. Negreanu, *Românii din Tg.-Săcuesc şi satele învecinate, după condica bisericii ortodoxe din Tg.-Săcuesc (1781—1898)*, 1943, 115 p. în 8° + 3 planşe şi 2 hărţi;

2. George D. Florescu, *Divanele domneşti din Ţara Românească*, vol. I, *1389—1495*, 1943, 373 p. în 8° + 2 planşe;

3. Emil Micu, *Contribuţiuni la istoricul Regimentului grăniceresc întâi valah*, 1943, 119 p. în 8°;

4. Gh. G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru*, vol. II, 1943, 320 p. în 8°;

5. ***, *Siebenbürgen*, 1943, 2 vol., X + 794 p. în 4°, cu numeroase ilustraţii, hărţi şi grafice;

6. Vasile Grecu, *Viaţa Sfântului Nifon. O redacţiune grecească inedită*, 1944, 195 p. în 8° + 5 planşe;

7. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, vol. II—III, publicate de Const. C. Giurescu, 1944, XXVIII + 544 şi L + 410 p. în 8°;

8. A. Sava, *Documente privitoare la ţinutul şi târgul Orheiului*, 1944, 562 p. în 8°;

9. Al. A. Vasilescu, *Diplomele lui Sigismund I, regele Ungariei şi Ioan Huniade, voevodul Transilvaniei, dela mânăstirea Tismana, sunt false*, 1944, 115 p. în 8°;

10. N. I. Şerbănescu, *Istoria mânăstirii Snagov*, 1944, 221 p. în 8° + 11 planşe;

11. ***, *In amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci şi cinci de ani dela moartea lui (1875—1918)*, 1944, 562 p. în 4°, cu 29 reproduceri.

Trebue menţionat că lucrările dela nr. 5 şi 11 sunt opere de colaborare.

« Siebenbürgen » înglobează 42 de studii semnate de 39 autori:

Beneş V.
Blaga Lucian
Bodin D.
Boitoş Olimpiu
Breazu I.
Caliani Aug.
Cornăţeanu N.
Crăciun Ioachim
Daicoviciu C.
Georgescu-Tistu N.
Giurescu Const. C.
Grecescu C.
Ionescu Gr.
Jinga Victor
Kiriţescu C.
Lambrino Scarlat
Lupaş I.
Manciulea Şt.
Mănuilă Sabin
Mehedinţi S.
Mihăilescu Vintilă
Moga I.
Morariu Tiberiu
Opreanu Sabin
Papacostea Petre
Pâclişanu Z.
Petranu Coriolan
Petrovici Emil
Pop Sever
Rădulescu N. Al.
Rosetti Al.
Sassu C.
Sergescu P.
Slăvescu Victor

Someşan Laurian
Stoichiţia Iosif
Ştefănescu I. D.
Todor Avram P.
Vuia R.

Iar volumul « In amintirea lui Constantin Giurescu » cuprinde 44 de studii, datorite la 42 de colaboratori:

Andrieşescu I.
Arion Dinu
Băcilă I.
Bodin D.
Boldur Al.
Camariano Ariadna
Camariano Nestor
Crăciun Ioachim
Florescu G. D.
Florescu Gr.
Georgescu-Tistu N.
Giurescu Const. C.
Golimas A.
Grecescu C.
Iordan Iorgu
Iordănescu A.
Kirileanu G. T.
Lupaş I.
Manciulea Şt.
Marinescu C.
Mehedinţi S.
Mihăilescu Vintilă
Moga I.
Oţetea Andrei
Papacostea Victor
Pâclişanu Z.
Perianu R.
Popovici D.
Romanescu Marcel
Rosetti Al.
Sacerdoţeanu A.
Sauciuc-Săveanu Teofil
Sava Aurel
Sânzianu M.
Simonescu Dan
Stoide C.
Suciu I. D.
Todor A. P.
Tudor D.
Vasilescu Al. A.
Velcu Anton
Vulpe Radu

Şi socot că volumele citate — n'am numit broşurile — pot îngădui constatarea că, în privinţa tipăriturilor, Institutul e pe calea năzuitelor realizări, înscrise în actele lui de fundare.

Ţin să adaug că mai avem la tipar 11 lucrări, unele pe punctul de a apare; altele gata de a fi trimise Imprimeriilor Naţionale şi o a treia grupă pentru care s'au încheiat înţelegeri cu autorii; toate, întregind planul de realizări al Institutului.

La tipar se află lucrările:

1. Ilie Corfus, *Asediul Silistrei din anul 1855 după un manuscris polon contemporan ;*

2. I. D. Suciu, *Nicolae Tincu-Velia (1816—1867) ;*

3. Nestor şi Ariadna Camariano, *Cronica Ghiculeştilor*;

4. Pr. C. Mătasă, *Staţiunea preistorică Frumuşica*;

5. D. Şandru, *Mocanii din Dobrogea*;

6. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la Românii din Şcheii Braşovului*;

7. Mihai Popescu, *Documente referitoare la colonizările din Transilvania şi Banat*;

8. Sabin Mănuilă, *The Vienna award and its demographical consequences*;

9. Zenobie Pâclişanu, *Hungarian authors on the roumanian character of Transylvania*;

10. Iosif Stoichiţia, *Public healt in Transylvania after the Union*;

11. Zenobie Pâclişanu, *Le caractère roumain de la Transylvanie vu par les écrivains hongrois*;

Pe punctul de a fi trimise la tipar ori angajate şi în curs de alcătuire sunt lucrările :

1. D. Bodin, *Legăturile economice dintre Principatele Române şi Regatul Sardiniei* ;

2. D. Bodin, *Tudor Vladimirescu. Izvoare externe* : vol. I, *Documente italiene* ; *Izvoare interne* : vol. I, *Cronici româneşti* ;

3. I. D. Ştefănescu, *Peinture religieuse en Roumanie* ;

4. I. D. Ştefănescu, *Les peintures murales de Transylvanie, Valachie et Moldavie* ;

5. I. D. Ştefănescu, *Istoria artei religioase româneşti* ;

6. C. Grecescu, *Cronica lui Radu Popescu* (ediţie critică şi studiu) ;

7. I. Ionaşcu, *Antonie Vodă din Popeşti* ;

8. I. Ionaşcu, *Istoricul Episcopiei Argeş* ;

9. Victor Papacostea, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică* ;

10. Al. Rosetti, *Istoria limbii române în sec. XVI* ;

11. Aurel Decei, *Cronica expediţiei Sultanului Suleiman împotriva lui Petru Rareş* ;

12. V. Canarache, *Regii din Scythia Minoră şi monetele din Dionysopolis* ;

13. D. Krandjalov, *Valurile antice din Dobrogea şi Basarabia* ;

14. Ioachim Crăciun, *Cronicele maghiare şi săseşti privind Istoria Românilor* (ediţie critică şi studiu).

15. I. Zaharescu, *Despre « Vlăsia »*.

La lucrările din editura Institutului colaborează, ca atare, 95 de autori.

In această direcţie a tipăriturilor, rămân de inaugurat însă lucrările cu caracter mai general şi popular, puse în slujba difuzării cunoştinţelor istoriei româneşti până în sânul populaţiei dela sate, care constitue 80% din totalitatea naţiunii noastre şi rezervoriul energiilor creatoare ale istoriei naţionale.

Trecând la şedinţele publice organizate de Institut lunar şi bilunar la Facultatea de Litere şi Filozofie, acestea se ridică la 19, programând 51 de comunicări datorite la 28 de vorbitori, în majoritate absolută publicate. Şedinţele au fost frecventate de profesori, ofiţeri, ingineri, preoţi, studenţi şi de alţi iubitori ai cunoaşterii trecutului românesc ; iar discuţiile lămuritoare ce-au încheiat fiecare şedinţă au putut arăta interesul stârnit şi de manifestările de această natură ale Institutului.

Iată programul după care s'au desfăşurat acestea.

Pe 1942 :

I. 26 *Martie* (1. *Aurel Sava*, Serdăria de Orhei ; 2. *Ion Conea*, Unde a fost Sarmisegetuza ?) ;

II. 28 *Mai* (1. *Andrei Oţetea*, Geneza Istoriei Românilor de Mihail Kogălniceanu ; *Al. Bărcăcilă*, Dacia, Moesia, Thracia şi Macedonia în Geograful Ravenat) ;

III. 17 *Decemvrie* (1. *Const. C. Giurescu*, Harta Stolnicului Constantin Cantacuzino ; *I. Ionaşcu*, Un plan inedit al Curţii Vechi din 1799) [1].

Pe 1943 :

I. 28 *Ianuarie* (1. *D. Bodin*, Carlo Alberto preamărit de contemporanii săi din Galaţi şi Brăila ; 2. *C. S. Nicolăescu-Plopşor*, *a.* Un manuscris al Cronicei lui Moxa, *b.* Unde a fost Celeiul ? ; 3. *Ilie Minea*, Despre Caucaland ; 4. *C. Kiriţescu*, Lucrări în legătură cu Istoria războiului de întregire) ;

---

[1] Cele anterioare, mai sus, p. 548 n. 1.

II. 25 *Fevruarie* (1. *Z. Păclişanu*, In jurul ierarchiei Românilor ardeleni în secolul XV; 2. *I. Ionaşcu*, Data morţii mitropolitului muntean Ignatie Sârbul; 3. *Const. C. Giurescu*, Prezentarea lucrării «Siebenbürgen», editată de Institut; 4. *C. Kiriţescu*, prezentarea vol. «Ştiinţa şi Războiul», publicat de Academia de ştiinţe);

III. 1 *Aprilie* (1. *D. Bodin*, Tudor Vladimirescu în Bucureşti; 2. *Z. Păclişanu*, Vechile districte româneşti de peste munţi);

IV. 6 *Mai* (1. *Marcel Romanescu*, D. Cantemir, Montesquieu şi Marsigli; 2. *D. Tudor*, Sextus Julius Possessor; 3. *R. Perianu*, Harta raialei Brăila);

V. 10 *Iunie* (1. *D. Bodin*, Tudor Vladimirescu şi Constantin Samurcaş; 2. *A. P. Todor*, Natio Hungarica; 3. *C. S. Nicolăescu-Plopşor*, Contribuţii genealogice şi identificări toponimice oltene);

VI. 17 *Iunie* (1. *I. Ionaşcu*, Unde a fost satul Cârstieneşti? ; 2. *N. Georgescu-Tistu*, Un cioban ardelean în serviciul unirii Românilor; 3. *C. Kiriţescu*, Prezentarea lucrărilor proprii: *«Palaestrica»* şi *«Spiru Haret»*):

VII. 28 *Octomvrie* (1. *Const. C. Giurescu*, prezentarea lucrărilor: «Omagiu lui Ioan Lupaş», «Zur Geschichte der Rumänen» de I. Lupaş, «Oltenia», «Studii de Istorie socială» de C. Giurescu; 2. *A. P. Todor*, Prezentarea vol. «Zazánk»; 3. *A. P. Todor*, Legenda în legătură cu originea familiei Huniade; 4. *V. Netea*, Semicentenarul Memorandului);

VIII. 11 *Noemvrie* (1. *I. D. Ştefănescu*, Picturi murale originale din vremea lui Ştefan cel Mare; 2. *D. Bodin*, Ştiri noi despre mişcările române şi «sclavone» din Craiova, Galaţi şi Brăila dela 1840—1843);

IX. 25 *Noemvrie* (1. *Const. C. Giurescu*, In legătură cu vol. II—III din «Material pentru Istoria Olteniei supt Austriaci» de C. Giurescu; 2. *I. Ionaşcu*, Câteva mărturii necunoscute relative la cronicarul Radu Popescu; 3. *Ilie Corfus*, Asediul Silistrei din anul 1855 după un manuscris polon contemporan);

X. 16 *Decemvrie* (1. *D. Bodin*, «Antologia» din Firenze despre Românii din sudul şi nordul Dunării la 1822—1824; 2. *D. Berciu*, Trei descoperiri preistorice în România; 3. *Marcel Romanescu*, Introducere la istoria costumelor româneşti).

Pe 1944:

I. 27 *Ianuarie* (1. *Marcel Romanescu*, Costumul românesc până la jumătatea secolului XIV; 2. *I. D. Suciu*, O mărturie de artă referitoare la aşezarea Sârbilor în Banat);

II. 24 *Fevruarie* (1. *Const. C. Giurescu*, O sinteză maghiară a Istoriei Românilor; *D. Bodin*, Grigorie Decapolitul şi Ioan de Capestrano);

III. 30 *Martie* (1. *Teofil Sauciuc-Săveanu*, *Al. Rosetti*, *C. Marinescu*, *Victor Papacostea*: Comemorarea a 25 de ani dela moartea lui C. Giurescu; 2. Răspunsul lui *Const. C. Giurescu*);

IV. 9 *Noemvrie* (1. *D. Bodin*, Glose şi ştiri noi privitoare la comisul Ionică Tăutu; 2. *I. D. Ştefănescu*, Originalitatea picturii religioase din ţările române);

V. 30 *Noemvrie* (1. *C. Grecescu*, Câteva observaţiuni asupra Cronicei Anonime; 2. *N. Camariano*, Influenţa grecească asupra prefeţei Gramaticei lui I. Eliade-Rădulescu);

VI. 14 *Decemvrie* (1. *I. D. Ştefănescu*, Restaurarea monumentelor istorice; 2. *A. Iordănescu*, Observaţiuni asupra pregătirii în Universitate a candidaţilor la profesoratul în istorie) [1].

---

[1] Ştiri mai multe asupra şedinţelor în *Rev. Ist. Rom.*, XIII (1943), fasc. IV, p. 198—200, XIV (1944), p. 153—156, 289—296 şi XV (1945), fasc. I.

Institutul a organizat şi organizează, apoi, cursuri de limbile popoarelor învecinate cu România, pentru a le cunoaşte mai temeinic trecutul şi legăturile cu neamul românesc şi a contribui astfel la întărirea unor relaţii de bună vecinătate şi încrezătoare colaborare între Români şi naţiunile vecine lor. Astfel, în anul academic 1943—1944, a ţinut un curs de *limba maghiară* d. şef de lucrări A. P. Todor, care curs va continua; iar pentru 1944—1945 s'a hotărît ţinerea a încă două cursuri similare: unul de *limba rusă*, de către d. asistent C. Racoviţă şi altul de *limba polonă*, de către d. şef de lucrări Ilie Corfus.

Pe lângă acestea, Institutul de Istorie Naţională a căutat să sprijine călătoriile de studii, săpăturile arheologice [1] şi a luat parte prin delegaţii săi la manifestările culturale mai de seamă. Aşa, bunăoară, cu prilejul comemorării a 250 de ani dela naşterea lui Inochentie Micu-Klain şi a zilei de 3/15 Mai 1848, a participat la festivităţile comemorative dela Blaj printr'o delegaţie numeroasă (Const. C. Giurescu, D. Bodin, Z. Pâclişanu, I. Ionaşcu, A. P. Todor, I. D. Suciu, N. Camariano şi 15 studenţi); iar la « Săptămâna Olteniei » — 1943, de asemeni (prin D. Bodin). Colaborează la marile opere cu caracter general, cum o face alcătuind articolele privind Istoria Românilor din « Enciclopedia » iniţiată de « Universul » etc.

Institutul a întemeiat şi o seamă de secţii judeţene în diferite centre urbane ale ţării, fructificând activitatea atâtor profesori pasionaţi de studiul trecutului dar nesprijiniţi de nimeni. Unele secţii se pot mândri şi cu însemnate realizări. Citez cazul secţiei din Craiova, condusă de d. C. S. Nicolăescu-Plopşor, care tipăreşte şi o revistă periodică a secţiei, « Oltenia », ajunsă la al XI-lea volum şi organizase un ciclu de conferinţe la Craiova, pentru primăvara lui 1944, privitoare la trecutul oltean, care însă n'au putut fi ţinute din pricina potrivniciei vremurilor. La care alătur secţia din Piatra Neamţ a d-lui Kirileanu şi a preotului Mătasă, datorită râvnei căreia, ultimul are sub tipar şi va apare în editura Institutului, lucrarea despre « Staţiunea preistorică Frumuşica » şi aşa mai departe.

Ca o extindere a activităţii sale publice, Institutul organizează pentru primăvara anului *1945* — luna *Mai* — un ciclu de 8 conferinţe în sala «*Dalles*», înfăţişând « *Aspecte din trecutul Bucureştilor* », preocupare pe care se va osteni să o repete în fiecare toamnă şi primăvară următoare.

*

La capătul acestor însemnări, dacă ar fi să desprind câteva trăsături generale ale activităţii Institutului de Istorie Naţională din Bucureşti, aş nota:

1. Urmărind pe de o parte *creaţia cu caracter ştiinţific în disciplina istoriei româneşti* şi pe de alta, *difuzarea acestor cunoştinţe istorice în sfere din ce în ce mai largi* autohtone şi streine, Institutul s'a slujit, în acest scop, de publicaţiile sale periodice ori temporare şi de activitatea orală şi pe teren.

2. Cercetările sale s'au întins în timp dela cele mai vechi urme omeneşti găsite pe pământul ce-l locuim şi până în zilele noastre, iar în spaţiu, la toate ţinuturile cu aşezări daco-române.

[1] Cf., între altele, raportul d-lui I. D. Suciu, în *Rev. Ist. Rom.*, XI—XII, p. 531—540.

3. Dacă examinează cineva oricare lucrare tipărită sub egida Institutului va observa cu uşurinţă că aceasta urmăreşte un singur ţel: *adevărul*, care el singur are caracter de perenitate şi cuprinde în sine frumosul şi eticul; iar ca *metodă*, se bizue pe cea mai strictă *obiectivitate*.

4. Prin *adevăr* şi *obiectivitate*, Institutul a înţeles că se slujeşte ştiinţa şi cu ea neamul, ducând polemici aprinse şi timp îndelungat cu sentimentalismul istoric, până la popularizarea principiilor pentru care milita.

5. Numărul din ce în ce mai mare de colaboratori ai Institutului — în primii zece ani, 105; în ultimii 3 ani, 125, în mare parte diferiţi de primii [1] — reprezentând toate centrele universitare şi sforţările izolate, toate disciplinele istorice, toate rangurile, uniţi însă prin aceiaşi competinţă în cele semnate, mărturiseşte

---

[1] Intre colaboratorii anilor 1942—1944 ai Institutului nu figurează din lista primilor ani de activitate numele:

Abdurrahman Şeit A.
Apolzan P.
Arbore Virgiliu P.
Baiculescu Gh.
Bejenaru N.
Bogdan Damian P.
Brătianu G. I.
Cantacuzino Gh. M.
Cartojan N. (†)
Cazan I.
Christescu V. (†)
Ciomu Lazăr
Ciulcu A.
Coatu Gh. (†)
Coliu Em. (†)
Condeescu N. N.
Costandache Gr.
David Al. (†)
Dragulev P.
Dudu V.
Dumitrescu Hortensia
Dumitrescu Vladimir
Dumitriu C.
Dumitriu V.
Duzinchevici Gh.
Elian Al.
Filitti I. C.
Gaster M. (†)
Gherman P.
Ghiacioiu Victoria
Gioga-Sinefache N.
Glixelli Şt. (†)
Górka Olgierd
Graur Al.
Hagi-Mosco Em.
Holban Th.
Hotnog T.
Iacoş Gavril
Ilie Remus
Ionescu D. G.
Ionescu Tr. V.
Ionescu-Nişcov Tr.
Iordan Al.
Lukasik Stanislaw
Macûrek Iosef
Marcu Al.
Miclescu-Prăjescu I.
Mitrea Bucur
Nandriş Gr.
Necşulescu C.
Olteanu P. P.
Panaitescu P. N.
Panaitescu P. P.
Petroşanu Dragoş (†)
Popa-Lisseanu G.
Popescu Şt. I.
Rosetti Ioana R.
Russo D. (†)
Sârbulescu N.
Slătineanu Barbu
Şandru D.
Ştefan Gh.
Ştefănescu Iulian (†)
Triantaphyllopoulos G. D.
Turdeanu Emil
Turdeanu Emilia
Vâlsan G. (†)
Veress Andrei
Verona Paul
Zamfirescu N. T.

şi el că Institutul se află pe calea cea potrivită menirii proprii şi că programul său teoretic şi de realizări reprezintă un catehism ce poate polariza exigenţele cele mai înalte şi eforturile istoriografiei româneşti contemporane.

6. Institutul — ca o deferenţă faţă de cititori şi de munca autorilor şi ca un omagiu adus *adevărului* istoric — a ţinut ca să îmbrace publicaţiile sale într'o haină tehnică aleasă şi să le editeze după toate regulele bunei ştiinţe, prevăzându-le cu indice, tabele de documente, bibliografii ş. a. m. d.

De aceste principii Institutul de Istorie Naţională din Bucureşti se va conduce şi în viitor, căutând însă o sporire a activităţii sale atât în sectoarele în care a activat până acum cât şi în altele, pe care le are înscrise în programul de lucru.

D. Bodin

INDICE[1]

[1] Cuprinde şi numele autorilor trecuţi în notiţele bibliografice.

PUBLICAȚIILE INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ DIN BUCUREȘTI

DOCUMENTE:

Maria I. Negreanu, *Românii din Tg.-Săcuesc și satele învecinate, după condica bisericii ortodoxe din Tg.-Săcuesc (1781—1898)*, București, 1943, 115 p. în 8° + 3 planșe și 2 hărți.

George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, vol. I, 1389—1495, București, 1943, 373 p. în 8° + 2 planșe.

Vasile Grecu, *Viața Sfântului Nifon. O redacțiune grecească inedită*, București, 1944, 195 p. în 8° + 5 planșe.

C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, vol. II—III, publicate de Const. C. Giurescu, București, 1944, XXVIII + 544, L + 410 p. în 8°.

Al. A. Vasilescu, *Diplomele lui Sigismund I, regele Ungariei, și Ioan Huniade, voevodul Transilvaniei, dela mânăstirea Tismana, sunt false*, București, 1944, 115 p. în 8°.

Sub tipar:

Sterie Stinghe, *Documente privitoare la Românii din Șcheii Brașovului.*

Mih. Popescu, *Documente referitoare la colonizările din Transilvania și Banat.*

STUDII:

***, *Siebenbürgen*, București, 1943, 2 vol., X + 794 p. în 4°, cu numeroase ilustrații, hărți și grafice.

Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul Regimentului grăniceresc întâi valah*, București, 1943, 119 p. în 8°.

N. I. Șerbănescu, *Istoria mânăstirii Snagov*, București, 1944, 221 p. în 8° + 11 planșe.

***, *In amintirea lui Constantin Giurescu la douăzeci și cinci de ani dela moartea lui (1875—1918)*, București, 1944, 562 p. în 4°, cu 29 reproduceri.

Sub tipar:

Pr. C. Mătasă, *Stațiunea preistorică Frumușica.*

D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea.*

I. D. Suciu, *NicolaeTincu-Velia.*

Ariadna și Nestor Camariano, *Cronica Ghiculeștilor*

I. Corfus, *Asediul Silistrei din anul 1855 după un manuscris polon contemporan.*

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ. — BUCUREȘTI 1945.

C. 28.514